รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง

การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

Network Promotion in Ecology Culture Management Accading to Buddhism in Phetchabun Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

Ecological Culture Management of Culture Network and Ethnic Groups in Phetchabun Province

โดย

ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา

พระครูประโชติพัชรพงศ์

พระมหาธวัชชัย ธมฺมรํสี, ดร.

นายนรุณ กุลผาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผา เมืองเพชรบูรณ์

พ.ศ. 2560

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760274

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง

การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

Network Promotion in Ecology Culture Management Accading to Buddhism in Phetchabun Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

Ecological Culture Management of Culture Network and Ethnic Groups in Phetchabun Province

โดย

ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา
พระครูประโชติพัชรพงศ์
พระมหาธวัชชัย ธมฺมรํสี, ดร.
นายนรุณ กุลผาย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผา เมืองเพชรบูรณ์

พ.ศ. 2560

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MCU RS 610760274

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sub - Research Report 3

Network Promotion in Ecology Culture Management Accading to Buddhism in Phetchabun Province

Under Research plan

Ecological Culture Management of Culture Network and Ethnic Groups in phetchabun Province

BY

Dr. Sarawut Vijitpanya
Phrakru Prachotphatcharaphong
Phramaha Thawatchai Dhammarangsi, Dr.
Mr. Narun Kulpay
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Phokhunphamuang Buddhist College

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
MCU RS 610760274

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้วิจัย: ดร.สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา, พระครูประโชติพัชรพงศ์, พระมหาธวัชชัย ธมฺมรํสี, ดร., นายนรุณ กุลผาย

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

ปีงบประมาณ: 2560

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) ศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ 3) นำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์โดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งเป็นการสัมภาษณ์ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลจากการศึกษาพบว่า รูปแบบการเสริมสร้างในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ จะต้องดำเนินการขับเคลื่อนงานระบบนิเวศให้สำเร็จจุดประสงค์ได้จะขาดมิได้คือผู้ปฏิบัติการ ดังนั้นจึงเสนอ รูปแบบการจัดการระบบนิเวศด้านผู้ปฏิบัติการจะต้องมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้มีสติปัญญาในการจัดการระบบนิเวศ คือ ความรู้ความเข้าใจในแผนงานและนโยบาย เป็นผู้มีทักษะและความสามารถในการจัดการระบบนิเวศ คือ มีความเป็นคนที่สามารถฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ในการดำเนินงานด้านระบบนิเวศ และดำเนินการโดยใช้หลักธรรมาภิบาลในการจัดการระบบนิเวศ คือ กระบวนการอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดการระบบนิเวศดำเนินไปได้ จะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการ โดยการใช้หลัก ธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่าย ราชการ และฝ่ายธุรกิจ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการ พัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภยันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็น

มนุษย์ และการปกครองแบบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทยรัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบันนั่นคือ

1. หลักความมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ แสดงความคิดเห็น ในการตัดสินใจปัญหาสิ่งแวดและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไม่ว่าด้วยการแจ้งความการไต่สวนสาธารณะ การประชาสัมพันธ์ การแสดงประชามติหรืออื่น ๆ

2. หลักความร่วมรับผิดชอบ ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ในการจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใส่ใจกับปัญหาและการกระตือรือร้นช่วยเหลือแก้ปัญหาตลอดจนการเคารพในความเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะรับผลจากการกระทำของตนเอง เป็นต้น

Research Title: Network Promotion in Ecology Culture Management Accading to Buddhism in Phetchabun Province.

Researchers: Dr. Sarawut Vijitpanya, Phrakru Prachotphatcharaphong, Phramaha Thawatchai Dhammarangsi, Dr., Mr. Narun Kulpay

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Phokhunphamuang Buddhist College.

Fiscal Year: B.E. 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ABSTRACT

This research has 3 objectives which are; 1) study the management of cultural ecology in accordance with the Buddhist principles. 2) study the social and cultural relations that affect the ecological and cultural sustainability in Phetchabun province. 3) propose a supplementary model created in the management of cultural ecology in accordance with the Buddhist doctrine in Phetchabun province. By entering the storage area, both as an interview With descriptive analysis methods.

The results of the study showed that enhanced patterns of cultural ecology management in buddhism principles in Phetchabun province must carry out the work of the ecological system successfully. an indispensable objective is the operator. Therefore proposed; The ecological management model for the operators must be knowledgeable and intelligent in managing the ecosystem. This is knowledge and understanding of plans and policies, is skill and capable in managing ecosystems. There is a person who can train himself to be knowledgeable, expertise in ecological operations and implemented by using good governance principles to manage the ecosystem. This is one process that makes ecological management to proceed must carry out people in the community to participate in management by applying good governance, means good governance of the country and society is an important way to organize regulations for the state society private business sector

and the people sector which covers the academic department, operations department, government department and business department, able to coexist peacefully, have knowledge, love, unity and together as a power Cause Sustainable development And is a part of strengthening or creating immunity for the country In order to alleviate, prevent, or remedy the dangers that would come in the future Because society will feel justice, transparency, and participation Which is an important feature of human dignity and government model Democracy with the King as Head of State consistent with the Thai constitution and the current world trend that is:

1. The principle of participation is to give the community the opportunity to participate in acknowledgment, commenting, and decision making. Environmental and natural resources problems in the community, whether by reporting, public inquiry, public relations, referendum or other act.

2. Principles of responsibility include awareness of rights and duties in managing ecology and natural resources and the environment. Attention to problems and enthusiasm to help solve problems as well as respect for different opinions and the courage to take effect from one's actions.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์” ในครั้งนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์จากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย คณะผู้วิจัยกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะกรรมการทุกท่านที่เมตตาให้คำแนะนำและตรวจแก้ข้อบกพร่อง ทำให้การวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอบคุณเครือข่ายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ที่ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ในการทำวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกท่านที่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยสำเร็จลงด้วยดี

คุณงามความดีทั้งหลายที่เกิดจากงานวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอน้อมถวายแด่พระรัตนตรัย รวมถึงน้อมบูชาคุณบิดามารดา และผู้มีพระคุณทั้งหลาย

ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา และคณะ
หัวหน้าโครงการวิจัย
30 กันยายน 2562

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ก

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ค

กิตติกรรมประกาศ ..... จ

สารบัญ ..... ฉ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ ..... ซ

บทที่ 1 บทนำ 1

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย 4

1.3 ขอบเขตของการวิจัย 4

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย 5

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย 5

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 6

2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม 6

2.1.1 ความหมายของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม 6

2.1.2 ความหมายของคำว่านิเวศวิทยา 7

2.1.3 ความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อม 9

2.1.4 ความหมายของวัฒนธรรม 11

2.1.5 ความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม 23

2.1.6 ความสำคัญของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม 25

2.1.7 พื้นฐานของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของตะวันตก 29

2.1.8 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง 36

2.1.9 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่มีนิเวศเป็นศูนย์กลาง 50

2.2 นิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา 58

2.2.1 ความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา 58

2.2.2 ประเภทของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา 60

2.2.3 หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา 77

2.2.4 เป้าหมายของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา 87
2.3 ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ 98
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 103
2.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย 109

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย 110
3.1 รูปแบบการวิจัย 110
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) 112
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 115
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล 117
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล 118

บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย 120
4.1 การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา 120
4.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ 125
4.3 รูปแบบการจัดการทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ 129
4.4 รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ 137

บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 143
5.1 สรุปผลการวิจัย 143
5.2 ข้อเสนอแนะ 152

บรรณานุกรม 154

ภาคผนวก 164
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย 165
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ, รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย และอื่น ๆ 169
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายกิจกรรมดำเนินการวิจัย 173
ภาคผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์ 176
ภาคผนวก จ ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากงานวิจัย 178
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย 180

ประวัติผู้วิจัย 183

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์		(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จูฬวรรค		(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
องฺ.เอกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.จตุกฺก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาลิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิสุทฺธิ. (ไทย)	= วิสุทธิมรรคปกรณ์		(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.ม.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
องฺ.สตฺตก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรถปูรณี สัตตกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์และธรรมชาติอยู่ร่วมกันมาโดยตลอด ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะเดิมที่เดียวก่อนที่จะมีศาสนาใดๆ ขึ้นในโลกมนุษย์ก็นับถือธรรมชาติมาก่อนว่าเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์[1] มนุษย์จึงอาศัยสิ่งแวดล้อมและมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด จนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทุกชนิดก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้[2] และมนุษย์ก็ใช้สิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยเพื่อให้ตนเองได้กินดี อยู่ดี ในสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่ การแข่งขันในการผลิตเพื่อสนองความต้องการ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ[3] อันเนื่องมาจากการบริโภคทรัพยากรของมนุษย์ที่ไร้ประสิทธิภาพ จึงทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง[4] ซึ่งเป็นการเสียความสมดุลของระบบนิเวศและย่อมมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม[5] ระบบนิเวศนั้น ป่าถือว่าเป็นทรัพยาการธรรมชาติที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และป่ายังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นที่พักผ่อน

---

[1] ธนู แก้วโอภาส, **ศาสนาโลก**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2549), หน้า 13.

[2] เครือข่ายองค์กรสิ่งแวดล้อม 38, **ร่วมใจกันทำวันนี้,** (กรุงเทพมหานคร: แพลน พริ้นติ้ง, 2538).

[3] สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม, **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอสโซ่แสตนดาร์ด ประเทศไทย จำกัด, 2530), หน้า 10.

[4] อนุช อาภาภิรม และคณะ, **สิ่งแวดล้อมและประชากร : เครื่องเช่นความเจริญ**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ บุ๊ค เซ็นเตอร์ จำกัด, 2543), หน้า 84.

[5] อู่แก้ว ประกอบไวทยกิจ บีเวอร์, **มนุษย์ - ระบบนิเวศและสภาพนิเวศในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 208.

หย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ ป่า ยังหมายถึง ต้นไม้นานาชนิดแล้ว ยังรวมไปถึงเรื่องดิน น้ำ ความหลากหลายของสัตว์ป่านั้นยังมีหน่วยชีวิตเล็กๆ และพืชพันธ์อื่นๆอีกด้วย[6]

แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่เกิดจากการบูรณาการแนวคิดนิเวศนิยมแนวคิดมนุษย์นิเวศ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน กล่าวคือแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวคิดที่เน้นวิถีความเป็นอยู่ที่ปรากฏในวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของชุมชนตามแนวคิดนิเวศนิยม แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของการผลิตในชุมชนดั้งเดิมตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมชุมชนศึกษาองค์กรทางสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชนในรูปแบบของสิทธิชุมชนตามแนวคิดมนุษย์นิเวศและแนวคิดนิเวศวัฒนธรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในประเด็นสาเหตุของการเคลื่อนไหวนั้นนอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้วแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมชุมชนยังได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองในมิติของผลกระทบจากนโยบายของรัฐและความขัดแย้ง ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองในมิติของความเสมอภาคและความยุติธรรม ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดเศรษฐศาสตร์นิเวศในมิติของรูปแบบต่าง ๆ ของระบบกรรมสิทธิ์ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวความคิดที่มีหลักใหญ่ใจความอยู่ที่การเชื่อมั่นและการส่งเสริมศักยภาพของชาวบ้านผู้รับผลของการพัฒนาว่าสามารถที่จะฟื้นฟูดำรงอยู่และพัฒนาตนเองได้ด้วยพื้นฐานทางความเชื่อ ความสัมพันธ์ในชุมชนและภูมิปัญญาหรือที่รวมเรียกว่า วัฒนธรรมของตนเอง ในส่วนของการค้นหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางนี้จึงต้องเริ่มต้นที่การศึกษา ค้นหาวัฒนธรรมของชาวชนบทเอง เพื่ออาศัยเป็นพื้นฐานสำหรับการฟื้นฟูการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาชนบทขึ้นมาจากพื้นฐานของวิถีชีวิตชาวบ้านเอง

นิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นการถือเอาความเป็นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในความเป็นมนุษย์นั้น จะพิจารณาอย่างเป็นองค์รวมทั้งความมีชีวิตจิตใจ จิตวิญญาณ และเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ไม่แยกส่วนมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม และไม่แยกวัตถุทางศิลปะและวัฒนธรรมออกจากความมีชีวิต ของสังคม ไม่แยกส่วนและลดทอนหน่วยทางสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ออกจากกัน มีความพึ่งพิงอิงกัน เป็นปัจจัยส่งเสริมเกื้อหนุนกันและกัน รวมทั้งไม่แยกส่วนออกจากความเป็นชีวิตจิตใจของมนุษย์ ในระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ แนวคิดดังกล่าว มุ่งสนองตอบต่อปัญหาและแก้ไขข้อจากัดอันเกิดจากวิธีคิดแบบแยกส่วนและลดทอนความ

---

[6] พระมหาเจิม สุวโจ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม”, **ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 1.

เป็นจริง เป็นแนวคิดที่พิจารณามิติสังคมและวัฒนธรรมแบบมีชีวิต ไม่หยุดนิ่ง มีพัฒนาการ มีการก่อเกิด เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง และมีวงจรความเสื่อมสลาย

จังหวัดเพชรบูรณ์มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะทางพิธีกรรมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางความเชื่อที่มีอิทธิพลสืบต่อกันมา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อมีการแสดงออกทางพิธีกรรมและยังคงแสดงออกทางการสร้างที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมโดยรอบของหมู่บ้าน ร่วมถึงป่าไม้ สายน้ำ ภูเขา จังหวัดเพชรบูรณ์ยังถือว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก โดยมีภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปซึ่งประกอบด้วยกลุ่มภาษาถิ่นไทยกลาง กลุ่มภาษาถิ่นไทยอีสาน กลุ่มภาษาไทหล่ม กลุ่มภาษาจีน กลุ่มภาษาลาว ได้แก่ กลุ่มลาวพวน ลาวแง้ว ลาวครั่ง ภาษากลุ่มชาวบน และภาษากลุ่มชาวเขา ได้แก่ ภาษาม้ง ภาษาเย้า ภาษาลีซอ ภาษามูเซอ ภาษาจีนฮ่อ วัฒนธรรมที่สำคัญของ จังหวัดที่แตกต่างจากที่อื่น ได้แก่ ประเพณีอุ้มพระดำน้ำ ประเพณีเส็งกลองล่องโคมไฟไหว้พ่อขุนผาเมือง วัฒนธรรมอื่นที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธ์ต่างๆ ได้แก่ ประเพณีบุญข้าวจี่ ประเพณีบุญข้าวหลาม ประเพณีบุญกำฟ้าของชาวลาวพวน ประเพณีพิธีกินข้าวใหม่ ประเพณีใส่กำไลคอ ประเพณีปีใหม่ของชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งนับว่าเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญ มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ผู้คนทั่วไปที่เกี่ยวข้องก็ยังขาดความตระหนักอย่างเพียงพอถึงความร้ายแรงของปัญหาภาวะวิกฤติทางภาษาและวัฒนธรรม และผลกระทบที่เกิดขึ้นอันจะทำลายความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมซึ่งเป็นแหล่งเก็บภูมิปัญญาของมนุษยชาติติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ส่งผลให้เกิดวิกฤตด้านอัตลักษณ์ของกลุ่มชนต่างๆ ต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ ซึ่งมีผลให้กลุ่มชนต่างๆ อ่อนแอ ไม่สามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเองไว้ได้ ประเทศไทยก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ประสบกับภาวะวิกฤตนี้ ทำให้สังคมอ่อนแอขาดความเชื่อมั่น ความมั่นคง ซึ่งเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า ความจำเป็นดังกล่าวต่อการศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างมากมาย เพื่อเป็นแหล่งของการศึกษา เรียนรู้ ฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวเขาเผ่าม้งในลักษณะการจัดการเรียนรู้เพื่อจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาเผ่าม้งที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ให้ได้องค์ความรู้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ก่อนที่จะเลือนหายไปจากสังคมในปัจจุบัน และการจัดการความร่วมมือระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริม ฟื้นฟู ภาษาและวัฒนธรรมของตนเองเพื่อการอนุรักษ์ไว้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555-2559 จะได้มีความชัดเจนในการพัฒนาเสริมสร้างการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของ

เครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างยั่งยืน โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์กับหลักการบริหารจัดการของการอยู่ร่วมกันของคนและองค์กรในกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา

1.2.2 เพื่อศึกษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.2.3 เพื่อนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์พร้อมกับการศึกษาภาคสนาม (Find Research) เพื่อศึกษากลุ่มเป้าหมายนำมาวิเคราะห์ประกอบงานวิจัย แล้วนำเสนองานวิจัยเชิงพรรณนา

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืน ทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ และนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในเชิงประยุกต์ โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการศึกษาในภาคสนามเพื่อวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ดังนั้น จึงกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างโดยมุ่งเน้นไปที่ความร่วมมือการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้แก่ กลุ่มชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มสัก กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ กลุ่มชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลตะเบาะ อำเภอเมือง โดยแบ่งกลุ่มประชากรตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม

- ผู้นำชุมชน 12 คน

- ผู้นำด้านนิเวศวัฒนธรรม 12 คน
- ภาครัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สิ่งแวดล้อมจังหวัด 12 คน

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม หมายถึง การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน ผี และทรัพยากร-ธรรมชาติ รวมทั้งการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อม ธรรมชาติเป็นตัวผลิต ผีเป็นตัวควบคุมมนุษย์เป็นผู้ใช้และดูแลรักษา เป็นวิธีคิด แบบแผน ประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ ที่คิดขึ้นโดยคนท้องถิ่นไทยย้อเพื่อใช้ในการแบ่งปัน จัดสรร อนุรักษ์ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างยั่งยืน อาจเป็นในรูปแบบพิธีกรรม จารีต ข้อห้าม หรือแนวปฏิบัติผ่านความเชื่อการนับถือผี

ระบบนิเวศ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เอื้อเฟื้อต่อกันอย่างเป็นระบบ เพื่อทำหน้าที่เกื้อหนุนให้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเกิดความสมดุลเป็นห่วงโซ่อาหาร

ระบบนิเวศเชิงพุทธ หมายถึง สิ่งสภาพแวดล้อมที่เป็นระบบนิเวศเชิงพุทธศาสนา มีป่าไม้ น้ำ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

กลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์ หมายถึง 1) ชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง 2) กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มสัก 3) กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ และ 4) กลุ่มชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลตะเบาะ อำเภอเมือง

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.5.1 ได้ทราบถึงระดับความร่วมมือการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.5.2 ได้ทราบผลการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.5.3 ได้ทราบปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการอนุรักษ์การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.5.4 เพื่อสร้างรูปแบบการเสริมสร้างในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

1.5.5 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มจร. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยเพื่อนำไปเป็นแนวทางสำหรับการอนุรักษ์ และสืบสานความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม ตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดอื่น ๆ ในมิติที่หลากหลาย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของวัฒนธรรม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

2.3 ระบบความเชื่อและพุทธศาสนา

2.4 แนวคิดกลุ่มชาติพันธุ์

2.1 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

2.1.1 ความหมายของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ในยุคปัจจุบัน เมืองใหญ่ๆ ทั่วโลกกำลังประสบปัญหาการขยายเมือง ส่งผลให้มีมลพิษในเมืองมากขึ้น โลกร้อนขึ้น หลายประเทศจึงเริ่มตระหนักถึงการสร้างเมืองให้เป็นนิเวศนคร (Eco-City)

โดยมีความสนใจในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและลดการใช้พลังงานให้น้อยที่สุด โดยเลือกใช้พลังงานสะอาด เช่น พลังงานลม พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานความร้อนใต้ดิน รวมทั้งมีระบบบำบัดน้ำเสียเป็นน้ำดี และระบบการนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ซึ่งโครงการเหล่านี้ได้รับความสนใจจากประชาชนในเขตเมืองมากขึ้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร มีการนำพื้นที่รกร้างในเมืองมาสร้างเป็นพื้นที่สาธารณะใจกลางเมือง ซึ่งปัจจัยสำคัญของการบูรณะพื้นที่ร้างเหล่านี้คือ เพื่อเก็บรักษาวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์สมัยอดีตไว้เป็นอนุสรณ์สถาน และเป็นการใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด โดยเน้นการสร้างสวนสาธารณะจากพื้นที่ที่เต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดน้อยใหญ่ที่ขึ้นตามธรรมชาตินั้นย่อมประหยัดกว่าและง่ายต่อการสร้างสิ่งใหม่ที่หลากหลายและเข้ากับวิถีชีวิตของคนในยุคปัจจุบัน อีกทั้ง ยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากการสร้างจุดดึงดูด (Landmark) ไปหาความเป็นท้องถิ่น (Local) มากขึ้น เพื่อได้สัมผัสประสบการณ์เข้าถึง

ความเป็นท้องถิ่นที่แท้จริง สวนและพื้นที่สาธารณะเป็นสถานที่ที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยากมาท่องเที่ยว ดังนั้น หลายเมืองในประเทศแถบยุโรป จึงมีนโยบายในการพัฒนาเมืองต้นแบบด้านการ

พัฒนาพื้นที่สีเขียวอย่างยั่งยืนได้เพราะการสร้างพื้นที่สีเขียวไม่ได้เป็นแค่หน้าที่ของคนใดคนหนึ่งเท่านั้น แต่มันคือการเชื่อมโยงระหว่างคนในท้องถิ่น สถาบันการศึกษา องค์กรต่างๆ ภาคธุรกิจ ภาคเอกชน และรัฐบาลเข้าด้วยกัน ดังเช่น การสร้างเมืองแห่งสวนของเมลเบิร์นของออสเตรเลีย และ

แนวคิดที่เปลี่ยนสิงคโปร์จากนักตัดไม้สู่นักปลูกต้นไม้ ทำให้ปัจจุบันสิงคโปร์มีต้นไม้เกิน 1.4 ล้านต้น มี

สวนสาธารณะน้อยใหญ่กว่า 300 แห่ง มีพื้นที่สีเขียวร้อยละ 14 ของพื้นที่ทั้งหมด และมีพื้นที่ใต้ร่มไม้เกือบร้อยละ 50 ของประเทศ ซึ่งพื้นที่สวนเหล่านี้ได้สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่ใช่แค่สถานที่ท่องเที่ยวหรือพักผ่อนเท่านั้น แต่ยังสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินทรัพย์ เช่น ที่ดิน อาคารสถานที่และชุมชนที่อยู่โดยรอบ และยังส่งผลดีต่อสุขภาพของคนในชุมชนด้วย ดังนั้น ก่อนที่จะทำความเข้าใจถึงแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ควรมีการแยกคำเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันของคำ 3 คำ คือ คำว่า “นิเวศวิทยา” คำว่า “สิ่งแวดล้อม” กับ คำว่า “วัฒนธรรม” ก่อนเป็นอันดับแรก ดังนี้

2.1.2 ความหมายของคำว่านิเวศวิทยา

คำว่า “นิเวศ” “นิเวศน์” แปลว่า ที่อยู่ บ้าน วัง ส่วนคำว่า “นิเวศวิทยา” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Ecology” คือ วิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับถิ่นที่อยู่และสิ่งแวดล้อม ในทางมานุษยวิทยา หมายถึง การศึกษาเกี่ยวกับการดัดแปลงวัฒนธรรมของมนุษย์ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม[1] ตามรากศัพท์มีต้นกำเนิดมาจากภาษาคำในภาษากรีก 2 คำ คือ Oikos และ Logos

คำว่า Oikos มีความหมายว่า ‘บ้าน หรือ ที่พักอาศัย’ ส่วนคำว่า Logos มีความหมายว่า ‘การศึกษา’ เมื่อรวมศัพท์ทั้งสองเข้าด้วยกันจึงมีความหมายว่า เป็นการศึกษาถึงสิ่งมีชีวิตในที่พักอาศัยของมัน (The study of organisms in their homes) คำว่า Ecology นี้มักจะให้ความหมายในการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของชีวิตกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ และความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมของมัน[2]

---

[1] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542,** (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), หน้า 592.

[2] มนัส สุวรรณ, **นิเวศวิทยาของมนุษย์,** พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 14.

คำว่า “นิเวศวิทยา” เริ่มใช้ในจดหมายเหตุของเฮนรี่ โธรัว (Henry Thoreau) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1858 ต่อมา ไรเตอร์ (Reiter) ได้นำคำนี้มาใช้ในผลงานของเขาซึ่งพิมพ์ไว้เป็นหลักฐานในปี ค.ศ. 1865 แม้ว่านิเวศวิทยาได้แยกตัวออกมาจากชีววิทยาแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่เป็นที่รู้จักและสนใจกันเท่าที่ควร จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1866 นักสัตววิทยาท่านหนึ่งคือ เอิรน เฮกเคล (Ernst Haeckel)

ได้นำเอาคำนี้ขึ้นมาใช้ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต และได้นิยามไว้ว่า “นิเวศวิทยา เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์สิ่งต่างๆ อย่างประหยัดของธรรมชาติ คือ การศึกษาสังเกตความสัมพันธ์ทั้งมวลของสัตว์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นอินทรียวัตถุ สิ่งที่มีชีวิต) และอนินทรียวัตถุ (สิ่งที่ไม่มีชีวิต)”[3] นับเป็นการแผ้วถางแนวทางการศึกษาทางนิเวศวิทยาให้แก่นักวิทยาศาสตร์ที่สนใจในรุ่นต่อมา จนยกย่องให้ เอิรน เฮกเคล (Ernst Haeckel) เป็นบิดาแห่ง

วิชานิเวศวิทยาและเป็นผู้ก่อตั้งศาสตร์ทางด้านนี้

คำนิยามจากนักนิเวศวิทยาที่สำคัญ อาทิ ชาร์ล เอลตัน (Charles Elton) กล่าวว่า นิเวศวิทยา คือ วิทยาการด้านประวัติศาสตร์ของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับสังคมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ของสัตว์[4] เอช.เจ. ออสตริง (H. J. Oosting) กล่าวว่า นิเวศวิทยา คือการศึกษาเกี่ยวกับ

สิ่งมีชีวิตที่มีส่วนสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของมัน[5] และ อี.พี. โอดัม (E.P. Odum) กล่าวว่านิเวศวิทยา คือ การศึกษาทางโครงสร้างและหน้าที่ของธรรมชาติ[6]

งามพิศ สัตย์สงวน กล่าวว่า นิเวศวิทยาเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญด้านการผสมกลมกลืน

อย่างมีดุลยภาพของระบบนิเวศ (Ecological Harmony) มีการสร้างระบบใหม่บนพื้นฐานของการสร้างความสัมพันธ์อย่างมีดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน โดยถือว่าเปูาหมายสูงสุด คือ การสร้างความยั่งยืนของระบบนิเวศ การพัฒนาความเจริญทางด้านวัตถุควรดำเนินควบคู่ไปกับการพัฒนาความเจริญทางด้านจิตใจ ความเจริญทางเทคโนโลยีมีผลทั้งด้านในบวก (Positive) และด้านลบ (Negative) จึงควรใช้เทคโนโลยีอย่างระมัดระวัง พร้อมทั้งยึดถือหลักการที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติมีปริมาณจำกัด ความสามารถในการรองรับของระบบนิเวศ (Natural Carrying

---

[3] Heywood, I., **Social Theories of Art : A Critique,** (New York: New York University, 1998), pp. 267 - 283.

[4] Charles Elton, **Animal Ecology,** (New York: The Macmillan Company, 1927), p. 2.

[5] Henry J. Oosting, **The Study of Plant Communities: An Introduction to Plant Ecology,** (San Francisco: Mackenzie & Harris, Inc, 1948), P.11.

[6] Odum, E.P., **Fundamental of Ecology,** 3rd ed, (Philadelphia: Saunders, 1971), p. 2.

Capacity) ความสามารถในการดูดซับมลภาวะมีขีดจำกัด (Tolerant Limit) การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีความหมายยิ่งต่อการส่งมอบมรดกธรรมชาติ (Natural Heritage) ให้แก่คนรุ่นต่อไป (Next Generation)[7]

จากคำนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้พอสรุปได้ว่า นิเวศวิทยา คือการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในธรรมชาติ ทำให้เกิดความสัมพันธ์จนเป็นระบบ เรียกว่า ระบบนิเวศ (Ecosystem)

2.1.3 ความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อม

จะเห็นได้ว่า คำว่า 'ระบบนิเวศ' มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "สิ่งแวดล้อม" ซึ่งมีที่มาจากความหมายในภาษาอังกฤษว่า 'Environment' หมายถึง สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำ กิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์[8] ซึ่งมีการให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กันดังนี้

Cambridge International Dictionary of English ให้ความหมายว่า สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์และมีอิทธิพลต่อความรูสึกและการทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์[9]

เจ.เอ. ซิมป์สัน (J.A. Simpson) และ อี.เอส.ซี. ไวน์เนอร์ (E.S.C. Weiner) ได้ให้คำจำกัดความของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง การกระทำของปัจจัยแวดล้อม สถานภาพที่ถูกแวดล้อม เงื่อนไขแวดล้อมตามที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือสิ่งมีชีวิตได้รับการพัฒนา ผลรวมของอิทธิพลที่ปรับเปลี่ยนและกำหนดพัฒนาการของชีวิตหรือบุคลิกภาพ หมายถึง การกระทำต่อกันของสิ่งที่อยู่แวดล้อมกัน สภาวะของสิ่งที่ถูกแวดล้อม (the action of environing, the state of being environed)[10]

นอกจากนี้ Noah Webster and Jean L. Mckechnie ได้กล่าวถึงคำว่า 'Environment' ไว้ในหนังสือ Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Lanuage ว่า Environment มีความหมายถึง สิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ถูกแวดล้อม เงื่อนไขสถานการณ์และอิทธิพล

---

[7] งามพิศ สัตย์สงวน, **การวิจัยทางมานุษยวิทยา,** พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 36.

[8] Cambridge University, **Cambridge International Dictionary of English,** (Cambridge University, 1995), p. 859.

[9] Ibid. p. 463.

[10] J.A. Simpson and E.S.C.Weiner, **The Oxford English Dictionary,** Second edition, Volume 5, (The United states of America: Clarendon Press Oxford, 2005), p. 315.

โดยรอบทั้งหมดที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาของสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งมีชีวิต ซึ่งมักจะมีการถ่ายทอดทางพันธุกรรม[11]

ส่วนความหมายของคำว่า "สิ่งแวดล้อม" ในภาษาไทยนั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ทั้งที่ดี และไม่ดี เช่น โรงเรียนสร้างสวนดอกไม้ให้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่นักเรียน ชุมชนที่มีการทะเลาะวิวาทกัน หรือเล่นการพนันเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีแก่เด็ก[12]

สมิทธิ์ สระอุบล กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เห็นและไม่เห็นด้วยตาเปล่า รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งอาจเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ที่ล้วนมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อกูลเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายปัจจัยอื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มีลักษณะเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันทั้งระบบ[13]

ดังนั้น คำว่า สิ่งแวดล้อม ในความหมายของนักวิชาการไทย ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ หรือรับรู้ได้ ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และจับต้องไม่ได้ มีทั้งที่ดีและไม่ดี เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน และเป็นเหตุปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

สรุปความหมายรวมของสิ่งแวดล้อมในความหมายของสังคมปัจจุบัน สามารถกล่าวได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ หรือรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำกิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน และเป็นเหตุปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

ดังนั้น การนิยามคำว่า 'สิ่งแวดล้อม' หรือ 'Environment' ในที่นี้ หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่โดยรอบทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต กล่าวคือทุกสิ่งที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งมีทั้งที่เกิดขึ้นเองและที่มนุษย์สร้างขึ้น องค์ประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตทางกายภาพ คำว่าสิ่งแวดล้อมมักถูกกล่าวถึง

---

[11] Noah Webster and Jean L. Mckechnie., **Webster' s New Twentieth Century Dictionary of the English Language,** Second Edition, (The United states of America: copyright by the world publishing company, 1957), p. 609.

[12] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542,** (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 1191.

[13] สมิทธิ์ สระอุบล, **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม,** (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 1 – 2.

ในแนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากยึดมนุษย์เป็นหลักในการนิยาม เมื่อมีความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและสิ่งแวดล้อม และระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งมีชีวิตอื่นในสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการกำเนิด การดำรงอยู่และการเคลื่อนย้ายของธาตุและอินทรีย์สารไปสู่สิ่งแวดล้อม และนำไปสู่ส่วนหรือร่างกายของสิ่งมีชีวิตในบริเวณนั้นๆ กิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นในบริเวณใด บริเวณนั้นจะถูกเรียกว่า 'ระบบนิเวศ'[14]

2.1.4 ความหมายของวัฒนธรรม

แรกเริ่มเมื่อสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นสิ่งมีชีวิตเหล่านั้นถ้าจะให้อยู่รอดก็ต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป สัตว์ชนิดใดไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปได้ก็คงต้องตายไป สำหรับมนุษย์ การที่มนุษย์สามารถมีชีวิตอยู่ได้นั้น เนื่องจากความสามารถพิเศษและลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของมนุษย์ คือ ปัญญาความคิดอย่างมีเหตุผล ทำให้มนุษย์สามารถป้องกันธรรมชาติและเอาชนะธรรมชาติได้ เช่น เมื่ออากาศหนาวก็ไม่ได้อาศัยการปรับตัวโดยมีหนังหนาหรือขนขึ้น ตามตัวมากขึ้นแต่รู้จักคิดเอาใบไม้หรือหนังสัตว์มาห่อหุ้มร่างกายวัฒนธรรมของมนุษย์เริ่มแรกย่อมมีลักษณะง่ายๆ เช่น ในการทำมาหากินเมื่อหิวก็ออกไป ล่าสัตว์ หรือเก็บของป่าโดยอาศัยมือและกำลังกาย เพื่อจับสัตว์หรือผลไม้ ต่อมาจึงค่อยๆ รู้จักใช้เครื่องมือและเทคนิคในการทำมาหากินในส่วนของวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุก็ย่อมจะต้องพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีมนุษย์มากขึ้น จำเป็นต้องจัดระเบียบในการอยู่ร่วมกัน ต้องสร้างบรรทัดฐานต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นสังคม คติและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนา ฯลฯ

ทั้งนี้เพื่อให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มิฉะนั้น จะไม่มีความสงบสุข เช่น ถ้าไม่มีการกำหนดรูปแบบและแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กำเนิดกับผู้สืบสายโลหิตจะทำให้เกิดความสับสน ลูกไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ลูกอาจมีสัมพันธ์ทางเพศกับแม่ พ่ออาจไม่เลี้ยงดูลูก แต่ถ้ากำหนดบรรทัดฐานไว้เป็นแนวปฏิบัติ เช่น ชายและหญิงจะมีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกันต้องเข้าพิธีแต่งงานกันก่อน ผู้ชายจะมีภรรยาได้คนเดียวและผูกพันกันโดยตลอดชีวิตแบบคู่สมรส ไม่ใช่อยากจะไปมีความสัมพันธ์ ทางเพศกับใครก็ได้ตามใจตนเอง คู่แต่งงานเมื่อมีลูกต้องเลี้ยงดูลูก ไม่ใช่มีแล้วก็ปล่อยทิ้ง ฯลฯ[15]

---

[14] วินัย วีระวัฒนานนท์, **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา,** (นครปฐม: สถาบันการพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน, 2541), หน้า 20.

[15] ณรงค์ เส็งประชา, **สังคมวิทยา,** (กรุงเทพมหานคร: พิทักษ์อักษร, 2537), หน้า 28-29.

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้น มาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมสังคม เพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น มานั้นย่อมมาจากความคิดสร้างสรรค์อันเกิดจากประสบการณ์และปัญหาความรู้ มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ความสามารถของตนเอง จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต สามารถนำไปแก้ปัญหาที่เกิดกับมนุษย์ และก็สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้เท่าที่ควรหรือถ้าแก้ปัญหาให้กับมนุษย์ไม่ได้และตอบสนองความต้องการของมนุษย์ไม่ได้ ตามที่ตั้งความหวังไว้มนุษย์ก็จะมีการพัฒนาหาทางเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เกิดความพอดี เหมาะสมแต่ขณะเดียวกันก็สามารถทำลายได้ ถ้ามนุษย์ไม่พอใจ และไม่ต้องการจึงทำให้เกิดวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ได้เช่นเดียวกัน[16]

2.1.4.1 ที่มาของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมของแต่ละสังคมนั้น มีที่มาจากปัจจัยต่างๆ เช่น ปัจจัยทางชีวภาพ ปัจจัยทางจิต ปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อม และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมสำหรับวัฒนธรรมไทย มีลักษณะโดยส่วนรวมเกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้[17]

1) ปัจจัยทางชีวภาพนั้น เป็นลักษณะสากลที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมมนุษย์ชาติทั้ง นี้เพราะว่าถ้ามนุษย์ไม่วิวัฒนาการมาจนมีลักษณะเช่นปัจจุบันนี้แล้ว มนุษย์อาจไม่สามารถสร้างวัฒนธรรมนี้ขึ้น มาได้ ฉะนั้นการวิวัฒนาการทางชีวภาพจึงเป็นปัจจัยพื้น ฐานที่สำคัญมาก การที่สัตว์ประเภทครึ่งบกครึ่งน้ำ ได้สามารถพัฒนาตนเองให้ใหญ่โตขึ้น มาเป็นจำพวก Primate ซึ่งอาศัยอยู่บนต้นไม้ และเมื่อได้กินอาหารสมบูรณ์ทำให้น้ำ หนักตัวเพิ่มจึงไม่เหมาะที่จะอาศัยบนต้นไม้ต่อไป การใช้ชีวิตบนพื้นดินนานๆ ทำให้สามารถยืนได้ตรง ความคล่องตัวของแขนและมือ คุณภาพของดวงตา ที่ตั้งอยู่บนใบหน้า สมองที่มีคุณภาพดีเลิศ อวัยวะที่ก่อให้เกิดภาษาพูด มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างพัฒนาการทั้ง สิ้น ประกอบกับวัฏจักรแห่งชีวิต (Life circle) ได้ก่อให้เกิดความเชื่อต่างๆ อันเป็นผลโดยตรงต่อพฤติกรรม เช่น ความเชื่อถือพฤติกรรมและพิธีกรรมการตั้งท้อง ความเชื่อและพฤติกรรมระหว่างการตั้งท้อง ความเชื่ออื่นๆ ระหว่างคลอด การตั้ง ชื่อเด็ก ซึ่งกินเวลานานการย่างเข้าสู่วัยรุ่น ความป่วยไข้ การร่วงโรยแห่งสังขาร การตาย และเรื่องของการมีอายุยืน ในวัฏจักรแห่งชีวิตมนุษย์ได้ก่อให้เกิดพัฒนาการทางวัฒนธรรมขึ้น ทั้งสิ้น

---

[16] พวงผกา ประเสริฐศิลป์, **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย,** (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายเอกสารและตำรา สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2541), หน้า 2.

[17] วิเชียร รักการ, **วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย,** (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้น ติ้ง เฮ้าส์. 2529), หน้า 35 – 38.

2) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องเพื่อนำเอาไปใช้ในการครองชีพ จึงพบว่ามนุษย์ในแถบภูเขา แถบที่ราบทะเล หรือมนุษย์ในเขตอากาศร้อน หนาวต่างกัน มักจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกันเช่นในเรื่องการสร้างที่อยู่อาศัย การหาอาหาร เครื่องแต่งกาย และความเชื่อในธรรมชาติ เช่น พวกเอสกิโม ซึ่งอยู่ในแถบหนาวจัดและท้องน้ำจึงมีวัฒนธรรม ในด้านการสร้างที่อยู่อาศัยด้วยก้อนน้ำแข็งซึ่งเรียกว่า “Igloos” และพวกเอสกิโมก็ชอบหาอาหารที่มีเลือดสดๆ เพราะช่วยให้รับประทานแล้วอบอุ่น และบางทีก็กินไขมัน การแต่งกายก็ใช้เสื้อ ผ้าหนาๆ หรือนุ่งหนังสัตว์ ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างก็แตกต่างไปจากสังคมอื่น เช่น การยืมภรรยากันได้ และมีประเพณีการกำจัดคนชรา เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนอาหาร ประเพณีบูชาเจ้าแม่แห่งท้องทะเลเพื่อความอุดมสมบูรณ์สำหรับสังคมไทยนั้น มีสภาพภูมิอากาศเป็นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ด้วยแม่น้ำลำคลอง คนไทยได้ใช้แม่น้ำลำคลองในการเกษตรและการอาบกิน ฉะนั้น เมื่อเวลาถึงหน้าน้ำ คือ เพ็ญเดือน 11 และเพ็ญเดือน 12 ซึ่งอยู่ในระหว่างปลายเดือนตุลาคม และปลายเดือนพฤศจิกายน อันเป็นเวลาที่น้ำ ไหลหลากมาจากภาคเหนือประเทศ คนไทยจึงจัดทำกระทงพร้อมด้วยธูปเทียนแล้วไปลอยในแม่น้ำ เพื่อเป็นการขอขมาพระแม่คงคา และขอพรพระแม่คงคาเพราะได้อาศัยอาบกินอันเป็นความเชื่อประการหนึ่ง นอกจากนี้สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ตามสภาพภูมิศาสตร์ ระบบเกษตรกรรมนี้ ได้เกิดวัฒนธรรมอื่นๆ อีกมากมาย เช่น การทำนาข้าว การลงแขกเกี่ยวข้าว การสร้างบ้านใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลานในที่ราบลุ่มอื่นๆ

3) ปัจจัยทางจิต ร่างกายและจิตใจ ต่างก็เป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกัน เพราะต่างกันเกี่ยวข้องกันในการพิจารณาปัจจัยทางจิต อาจจำแนกได้ดังนี้

3.1) ความอยากอันสืบเนื่องมาจากกายภาพ ความอยากนี้ ได้นำไปสู่พฤติกรรมต่างๆ และถ้าพฤติกรรมเช่นนั้น เกิดเป็นกระสวน (Pattern) มีคนประพฤติตามอย่างและถ่ายทอดต่อๆ กันไปหลายอายุคนก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมขึ้น ความอยากอันสืบเนื่องจากทางกายภาพนี้ได้ก่อให้เกิดแบบแผนในการดื่ม กิน ในสังคมไทย เช่นเดียวกันกับคนในสังคมอื่นๆ เช่น คนไทยกินข้าวเป็นอาหารหลัก โดยทั่วๆ จะกินข้าววันละ 3 มื้อ เช้า กลางวันและตอนเย็น เครื่องดื่มส่วนมากก็จะเป็น น้ำฝนซึ่งรองใส่โอ่งดินขนาดเล็กๆ ใส่น้ำ ไว้หน้าบ้าน มีขันน้ำ ขนาดเล็กๆ วางไว้บนฝาโอ่งน้ำ นั้นด้วย เพื่อคนเดินผ่านไปมาได้ดื่มแก้กระหายเป็นน้ำ ใจที่คนไทยให้แก่คนต่างถิ่นที่เดินผ่านไปมา

3.2) ความอยากพักผ่อน มนุษย์ต้องต่อสู้เพื่อช่วยตนเองตลอดเวลาดังนั้น มนุษย์จึงต้องการพักผ่อน จึงก่อเกิดวัฒนธรรมเกี่ยวกับการพักผ่อนขึ้น เช่น แดนเนรมิต สวนจตุจักร ทะเลบางเสน ทะเลพัทยา ภูเก็ต ฯลฯ การพักผ่อนด้วยการนอน นั้น นับว่าสำคัญมากเพราะมีแบบแผนมากมาย มีเครื่องใช้ต่างๆ และคนไทยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการนอนต่างจากคนชาติอื่นๆ เช่น จะไม่

นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก จะมีการสวดมนต์ก่อนนอนเพื่อระลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณและสวดเพื่อขอให้มีความสุขกายสุขใจ ปัจจุบันกิจกรรมในเวลากลางวันก็มีมากเมื่อเหน็ดเหนื่อยก็มักจะไม่เคร่งครัดนัก

3.3) ความอยากอยู่ในอุณหภูมิที่เหมาะสม มนุษย์ไม่ต้องการความร้อน หรือหนาวจนเกินไป แต่ต้องการอุณหภูมิที่พอเหมาะ จึงทำให้เกิดธรรมเนียมให้มนุษย์คิดหาทางอยู่ในอุณหภูมิที่เหมาะสม ดังนั้น คนไทยในสมัยก่อนมักสร้างที่อยู่อาศัยให้ปลอดโปร่ง เพื่อระบายอากาศ ต่อมาก็เกิดแบบแผนพฤติกรรมในการควบคุมปรับอากาศให้เหมาะสม เช่น สร้างหอนั่ง, ระเบียงของคนใหญ่คนโต ภายในก็มีพัดธรรมดาใช้คนพัด ปัจจุบันก็ใช้พัดลมไฟฟ้าแบบต่างๆ ไปจนถึงเครื่องปรับอากาศ นอกจากนี้ก็ยังพาตัวเองไปยังที่มีอุณหภูมิที่ดี เกิดพฤติกรรมการท่องเที่ยวไปตากอากาศ

3.4) ความอยากทางเพศโดยธรรมชาติ มนุษย์จะมีความต้องการทางเพศใกล้เคียงกับน้ำและอาหาร ธรรมชาติจะบังคับให้มนุษย์อยากในอารมณ์เพื่อการสืบพันธ์สืบเชื้อสายต่อๆ กันไป เพราะเหตุนี้จึงเกิดแนวคิดในการสร้างสรรค์พฤติกรรมในด้านนี้ เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ห้ามการสมสู่กับบิดา มารดาของตน

3.5) ความอยากขจัดในสิ่งที่ร่างกายไม่ต้องการ สิ่งมีชีวิตนั้นต้องบริโภคและขับถ่ายของเสียออกจากร่างกายเสมอ มนุษย์เป็นผู้ที่มีวัฒนธรรม ความต้องการขับถ่ายของเสีย เช่น อุจจาระ ปัสสาวะ ของเสียอื่น ๆ การอาบน้ำ ชำระเหงื่อไคล ได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมเกี่ยวกับการขับถ่าย เฉพาะคนสมัยก่อนการไปอุจจาระเรียกว่า ไปทุ่ง ปัจจุบันได้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นเฉพาะ เช่น ห้องน้ำ ห้องส้วม เป็นต้น

3.6) ปัจจัยทางสังคมและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมสังคมไทยมีลักษณะเช่นเดียวกับสังคมอื่น ๆ ในโลกในแง่ที่ว่าการสร้างวัฒนธรรมขึ้นมานั้นมีสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกนั้น เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมา ทั้งในด้านวัตถุและขนบธรรมเนียมประเพณี หรือระบบความเชื่อถือ ทั้งนี้เพื่อการปรับปรุงวิถีการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งก็เป็นธรรมดาของสังคมมนุษย์ ส่วนอีกประการหนึ่ง คือ การลอกเลียนแบบวัฒนธรรมส่วนที่แพร่กระจายเข้ามา ทั้งในด้านวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เมื่อรับเข้ามาแล้วก็นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเรา การลอกเลียนแบบแผนการดำเนินชีวิตจากวัฒนธรรมอื่นนั้นปรากฏว่ามีอยู่เสมอในสังคมมนุษย์ต่าง ๆ ที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรง ได้แก่ คนต่างวัฒนธรรมมาพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และในทางอ้อมก็คือ การติดต่อโดยผ่านสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ตัวบุคคล เช่น หนังสือ ข่าวสาร วิทยุ เป็นต้น

2.1.4.2 ความหมายของวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำว่า Culture ในภาษาอังกฤษมีความหมายว่า การเพาะปลูกและบำรุงให้เจริญงอกงามในภาษาไทย คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่ได้จากการรวมคำ 2 คำเข้าด้วยกัน ได้แก่วัฒนะ ซึ่งมีความหมายทั่วไปว่า เจริญงอกงาม รุ่งเรืองธรรม ซึ่งในที่นี้หมายถึง กฎระเบียบ หรือข้อปฏิบัติเพราะฉะนั้น วัฒนธรรม ตามความหมายของคำในภาษาไทยจึงหมายถึงข้อปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม[18]

อย่างไรก็ดี วัฒนธรรม ในความหมายทางสังคมวิทยามีความหมายกว้างกว่าความหมายที่ใช้กันอยู่ในการพูดจาหรือเขียนโดยทั่วไป กล่าวคือ สังคมวิทยาถือว่า วัฒนธรรมเป็นศัพท์ทางวิชาการ (Technical Vocabulary) ซึ่งในทัศนะของสังคมวิทยาหมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต กระสวนแห่งพฤติกรรมและบรรดาผลงานทั้ง มวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อและความรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดจากการเรียนรู้ การสร้างสมของมนุษย์ และสามารถถ่ายทอดกันได้จากสังคมหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นต่อไป

จำนง ทองประเสริฐ กล่าวว่า “วัฒนธรรม” หมายความว่า “ธรรม คือ ความเจริญ” หรือ “ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ” นั้นแสดงให้เห็นว่ามิใช่ลักษณะที่อยู่กับที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้น จะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้น ตามลำดับ สิ่งใดอยู่กับที่สิ่งนั้นไม่ชื่อว่า “วัฒนะ” คือ “เจริญ” วัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลเวลาอยู่เสมอ[19]

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า วัฒนธรรม มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิด และการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างกฎระเบียบ กฎเกณฑ์วิธีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติสรุปได้ว่า วัฒนธรรม คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อนำเอามาใช้ช่วยพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งจะรวมถึงช่วยกันแก้ปัญหาและช่วยสนองความต้องการของสังคม[20]

---

[18] ณรงค์ เส็งประชา, **สังคมวิทยา,** หน้า 30-32.

[19] จำนง ทองประเสริฐ, ศ. พิเศษ, **วัฒนธรรมไทยภาษาไทย,** (กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, 2527).

[20] สุพัตรา สุภาพ,**ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพาณิช, 2533), หน้า 99.

2.1.4.3 องค์ประกอบของวัฒนธรรม

องค์ประกอบของวัฒนธรรมโดยทั่วไปมี ประการ 3[21] คือ

1) องค์วัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมทางด้านวัตถุมีรูปร่างที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ เช่น บ้าน โรงเรียน ถนน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ อาวุธ ตลอดจนผลผลิตทางศิลปกรรมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ (ตัวเลข) มาตรา (วัด)

2) องค์การ (association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับมีวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินงานไว้เป็นที่แน่นอนเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมซับซ้อน (Complex Society) เช่น ครอบครัว (กลุ่มที่เล็กที่สุด) สหพันธ์กรรมกร ลูกเสือ สภากาชาด วัด องค์การสหประชาชาติ (เป็นองค์การที่ใหญ่ที่สุด) สมาคมอาเซียน หน่วยราชการ โรงเรียน วัด จนถึงครอบครัว (เป็นองค์การที่มีขนาดเล็กที่สุด) และใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด โดยทั่วไปบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่างและวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่โตก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่ารวมกัน เพื่อผดุงรักษาชื่อเสียงของโรงเรียน หรืออาจจะเป็นเรื่องใหญ่ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติให้พ้นภัย

3) องค์พิธีการ (Usage) หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปและแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีขึ้น บ้านใหม่ พิธีศพ มักจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตลอดจนพิธีการแต่งกาย และการรับประทานอาหาร เช่น การแต่งกายเครื่องแบบของทางราชการ หรือการแต่งกายเครื่องแบบเต็มยศในงานรัฐพิธีต่าง ๆ

4) องค์มติ (Concept) หมายถึง ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจและอุดมการณ์ต่างๆตลอดจนทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่ว่ากลุ่มใดจะใช้อะไรเป็นมาตรฐาน (Norms) ในการตัดสินใจหรือเป็นเครื่องวัด เช่น ความเชื่อในเรื่อง การทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

2.1.4.4 ลักษณะของวัฒนธรรม

ลักษณะวัฒนธรรมโดยพื้นฐานจะมีธรรมชาติเป็นเช่นเดียวกัน ดังนี้[22]

1) วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้น ได้เองตามธรรมชาติหรือไม่ใช่สัญชาตญาณแต่เป็นผลรวมของความคิดของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติและ

---

[21] สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา,** (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2542), หน้า 35 - 36.

[22] ธีรศักดิ์ อัครบวร, **กิจกรรมการศึกษา : เพื่อทรัพยากรมนุษย์และสังคมแห่งการเรียนรู้,** (กรุงเทพมหานคร: ก.พลพิมพ์, 2545), หน้า 43 – 45.

สิ่งแวดล้อม แล้วรู้จักนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต นอกจากเรียนรู้จากธรรมชาติแล้ว มนุษย์ยังเรียนรู้วัฒนธรรมจากสังคมตนเอง จากครอบครัว เพื่อนฝูง และสถาบันทางสังคมอื่นๆการเรียนรู้ทั้ง หลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้น

2) วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นต่อๆ ไปไม่มีสิ้นสุด เป็นสมบัติส่วนรวมซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนร่วมกัน ทั้งนี้ เพราะมนุษย์รู้จักจดจำและศึกษาอดีต สามารถนำอดีตมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้ นอกจากนี้มนุษย์ยังสามารถใช้ภาษาทั้ง ภาษาพูดและภาษาเขียน เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกันทำให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นมรดกสู่คนรุ่นต่อๆ ไปได้

3) วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่สังคมต้องยึดถือและปฏิบัติร่วมกันเป็นสิ่งที่ทำให้สังคมนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้ การกำหนดกฎเกณฑ์ การสร้างระเบียบปฏิบัติต่างๆ ก็เพื่อการดำรงคงอยู่ของสังคมนั้นๆ ฉะนั้น สมาชิกทุกคนจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามแบบฉบับของสังคมของตน

4) วัฒนธรรมเป็นความพึงพอใจของมนุษยชาติ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกที่จะปฏิบัติ หรือประพฤติ เช่น การบริโภค การแต่งกาย และการสร้างที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม เป็นต้น

5) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บูรณาการและปรับได้ มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมที่ตนไปเกี่ยวข้อง และสามารถปรับวัฒนธรรมจากภายนอกให้เหมาะสมกับสังคมของตนได้ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นบูรณาการของมนุษยชาติโดยส่วนรวม การหยิบยืม การซึมซับและการหล่อหลอมวัฒนธรรม วัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นหรือเผ่าพันธุ์ก็เป็นธรรมชาติที่เกิดจากความต้องการของมนุษย์ด้วยเช่นกัน

6) วัฒนธรรมสิ้น สุดหรือตายได้ มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึน้ เพื่อความผาสุกของมนุษย์เองฉะนั้น วัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ได้ตราบเท่าที่มนุษย์หรือสังคมต้องการ วัฒนธรรมที่มนุษย์หรือสังคมไม่ต้องการเป็นวัฒนธรรมที่พบจุดจบเรียกว่า วัฒนธรรมตาย (Dead culture) จากลักษณะธรรมชาติของวัฒนธรรมดังกล่าวนั้น จะเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลถ่ายทอด และเปลี่ยนแปลงได้ทั้ง ภายในกลุ่มชนเดียวกันหรือระหว่างท้องถิ่นระหว่างชาติพันธ์

2.1.4.5 หน้าที่ของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีหน้าที่ดังต่อไปนี้[23]

1) วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เช่น วัฒนธรรมอิสลามอนุญาตให้ชายที่มีความสามารถเลี้ยงดูและให้ความยุติธรรมแก่ภรรยา

---

[23] วราวุธ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ, **วิถีไทย,** (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 50.

มีภรรยาได้มากกว่า 1 คน โดยไม่เกิน 4 คน แต่ห้ามสมสู่ระหว่างเพศเดียวกันอย่างเด็ดขาดในขณะที่ศาสนาอื่นอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้เพียง 1 คน แต่ไม่มีบัญญัติห้ามความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน ฉะนั้น รูปแบบของสถาบันครอบครัวจึงอาจแตกต่างกันไป

2) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมของคนจะเป็นเช่นไรก็ขึ้น อยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้น ๆ เช่น วัฒนธรรมในการพบปะทักทายของไทย ใช้การสวัสดี ของชาวตะวันตกทั่วไปใช้การสัมผัสมือ ของชาวธิเบตใช้การแลบลิ้น ของชาวมุสลิมใช้การกล่าวสลาม เป็นต้น

3) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคม สร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้สังคม เพราะวัฒนธรรมจะมีทั้ง ความศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน เป็นต้น ตลอดจนผลตอบแทนในการปฏิบัติและมีบทลงโทษเมื่อฝ่าฝืน

2.1.4.6 ประเภทของวัฒนธรรม[24]

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า วัฒนธรรมแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) กับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Nonmaterial Culture) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ได้แก่ อาคารบ้านเรือน วัดและศิลปกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวันวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Nonmaterial Culture) หรือวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์และจับต้องไม่ได้ เช่น ภาษาพูด ความเชื่อกิริยามารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ การแบ่งพิจารณาวัฒนธรรมในสองลักษณะที่กล่าวมานี้จะทำให้เราสามารถพิจารณาวัฒนธรรมทั้ง หมด ได้ครบถ้วนอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง วัฒนธรรมทั้ง หมดก็คือสิ่งที่ครอบงำชีวิตมนุษย์ทั้งในชีวิตประจำวันและทั้ง ในโอกาสพิเศษที่มนุษย์เราจำเป็นจะต้องใช้ชีวิตผิดแปลกไปจากวันธรรมดา แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าการแบ่งวัฒนธรรมออกเป็นวัฒนธรรมนามธรรมหรือระบบสัญลักษณ์ที่จับต้องไม่ได้กับวัฒนธรรมรูปธรรมหรือวัฒนธรรมประเภทวัตถุ จะเป็นการแบ่งที่แยกกันได้อย่างเด็ดขาด การแบ่งในลักษณะที่ว่านี้เป็นการแบ่งเพื่อความสะดวกในการพิจารณาวัฒนธรรมเท่านั้น ตามความเป็นจริง วัฒนธรรมประเภทวัตถุ สามารถสื่อความหมายและมีลักษณะเป็นระบบสัญลักษณ์ที่จับต้องไม่ได้ บ้านเรือนที่เราอยู่อาศัยมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมประเภทวัตถุ แต่ถ้าพิจารณาลักษณะของบ้านเรือน เราก็จะเห็นว่าบ้านที่มนุษย์เราใช้อาศัยอยู่นั้นอาจจะสร้างด้วยวัตถุต่างกัน กระต๊อบหลังคาจากย่อมแตกต่างจากบ้านไม้สัก หรือตึกใหญ่โอฬาร

---

[24] ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง, **สังคมและวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 25 -28.

นอกจากจะต่างกันตรงวัสดุที่ใช้แล้วยังต่างกันตรงที่ว่าลักษณะของอาคารจะบอกให้คนในสังคมนั้น รู้ได้ว่า เจ้าของบ้านมีฐานะอยู่ในบ้านตามต่างจังหวัดย่อมต่างจากกระต๊อบที่ตั้ง อยู่ในสลัมในกรุงเทพฯ ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมประเภทวัตถุย่อมให้ความหมายทางสัญลักษณ์อีกด้วย

การแบ่งประเภทวัฒนธรรมนั้น นักสังคมวิทยาบางท่านแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ[25]

1. วัฒนธรรมทางแนวความคิด (Ideas - Thinking)
2. วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms - Doing)
3. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material - Having)

วัฒนธรรมทางความคิด หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อที่ว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญ ทำบาปการเชื่อถือโชคลาง ฯลฯ

วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน ได้แก่ ระเบียบแบบแผนหรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ หรือกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วย

1) วิถีชาวบ้าน (Folkways) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมควรจะปฏิบัติ เช่นการบวชของลูกชายเมื่อมีอายุครบ 20 ปี เพื่อทดแทนคุณบิดามารดาการต้อนรับแขกเมื่อใครมาเยี่ยมถึงเรือนชานควรจะต้อนรับ ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามอาจได้รับการติฉินนินทา ลักษณะที่เรียกว่าธรรมเนียมประเพณีจัดได้ว่าเป็นวิถีชาวบ้าน เช่นธรรมเนียมการต้อนรับแขก ธรรมเนียมการเยี่ยมผู้ป่วย

2) จารีต (Mores) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมจะต้องปฏิบัติตามหากฝ่าฝืนถือ เป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม สังคมอาจรังเกียจและอาจถูกตัดออกจากสังคม ตัวอย่างของจารีต เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ตอบแทนเมื่อท่านแก่เฒ่าและเราอยู่ในภาวะที่จะรับผิดชอบได้อนึ่ง ข้อห้ามทางศาสนา (Taboos) เป็นจารีตอย่างหนึ่ง ตัวอย่างข้อห้ามของห้ามทางศาสนา เช่นห้ามค้าอาวุธ ห้ามค้ายาพิษ ยาเสพติดรวมทั้ง สุรา บุหรี่และห้ามค้ามนุษย์

3) กฎหมาย (Laws) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตามหากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามตัวบทกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ เช่น การหยุดรถเมื่อมีสัญญาณไฟแดงตามกฎจราจร

วัฒนธรรมทางวัตถุได้แก่ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น เสื้อ ผ้า อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย

---

[25] ณรงค์ เส็งประชา, **สังคมวิทยา,** หน้า 32 – 33.

ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีพุทธศักราช 2485 ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท[26] คือ

1) คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจ และได้มาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละความขยันหมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น

2) เนติธรรม (Legal) คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้ง ระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3) สหธรรม (Social) คือ วัฒนธรรมทางสังคมรวมทั้ง มารยาทต่างๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่างๆ ในสังคม

4) วัตถุธรรม (Material) คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือน อาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สะพาน ถนน รถยนต์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 สาขา ตาม UNESCO ประกอบด้วย[27]

1) สาขามนุษยศาสตร์ ได้แก่ วัฒนธรรมที่ว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรมศีลธรรม ศาสนา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี มารยาทในสังคม การปกครองกฎหมาย เป็นต้น

2) สาขาศิลปะ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่อง ภาษา วรรณคดี ดนตรี นาฏศิลป์ วิจิตรศิลป์สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น

3) สาขาช่างฝีมือ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องการเย็บปักถักร้อย การแกะสลักการทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องเขิน การทำเครื่องเงิน เครื่องทอง การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4) สาขาคหกรรมศิลป์ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่องอาหาร การประกอบอาหาร ความรู้เรื่องการดูแลบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ความรู้เรื่องยา การรู้จักใช้ยา การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ความรู้ในการอยู่รวมกันเป็นครอบครัว เป็นต้น

---

[26] ณรงค์ เส็งประชา, **สังคมวิทยา,** หน้า 19 - 20.

[27] สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง **“ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญากับการสร้างสรรค์คุณค่าเพิ่มและมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ”**, ณ โรงแรมรามาการ์เด้น, กรุงเทพฯ: วันที่ 18 กันยายน 2549.

5) สาขากีฬาและนันทนาการ ได้แก่ วัฒนธรรมในเรื่อง การละเล่น มวยไทย ฟันดาบสองมือ กระบี่ กระบอง การเลี้ยงนกเขา การละเล่นพื้นบ้าน ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของไทยอย่างแท้จริง จะไม่เหมือนกับของต่างชาติถึงแม้จะเลียนแบบกันก็ไม่เหมือนกัน

2.1.4.7 วัฒนธรรมในลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณี

การที่มนุษย์อยู่ด้วยกันย่อมจะต้องมีข้อตกลงซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า อะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ ข้อตกลงที่ไม่เป็นทางการ แต่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัตินี้รียกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือธรรมเนียมหรือประเพณี คนไทยเมื่อพบกันมักจะมีธรรมเนียมยกมือไหว้เป็นการแสดงความเคารพ โดยที่ผู้มีอาวุโสน้อยเป็นผู้ยกมือไหว้ผู้ที่มีอาวุโสกว่า เมื่อย้ายบ้านก็อาจมีธรรมเนียมขึ้น บ้านใหม่ มีพฤติกรรมหลายอย่างที่คนไทยทำเป็นประจำ โดยที่ถ้ามองอย่างผิวเผินแล้วจะรู้สึกว่าไม่มีประโยชน์แต่หลายคนจะทำเพื่อเป็นการ “ทำตามธรรมเนียม” ฉะนั้น ขนบธรรมเนียมประเพณีก็คือ แนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคมโดยคนรุ่นหลังเรียนรู้จากคนรุ่นก่อนแล้วยึดถือปฏิบัติต่อ ๆ กันมาเรื่อย ๆ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขบ้างแต่การเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปอย่างช้า ๆ ใช้เวลาเป็นปี ๆ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้มีทั้งการประพฤติปฏิบัติในระดับบุคคลต่างคนต่างทำ แต่ละคนยังปฏิบัติเหมือนกัน เช่น การถอดรองเท้าก่อนเข้าบ้านและการประพฤติในระดับสังคม คือ การร่วมทำกิจกรรมพร้อม ๆ กันในลักษณะพิธีกรรม เป็นการจัดงานประเพณี เช่น ประเพณีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ประเพณีแห่นางแมวประเพณีบุญพระเวท เป็นต้น

นอกจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นพิธีกรรมและยึดถือปฏิบัติในเวลามีงานพิเศษแล้วก็ยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นส่วนประกอบของชีวิตประจำวัน เป็นต้นว่า คนไทยกินข้าวคนฝรั่งกินขนมปังหรือคนไทยไหว้เมื่อพบกัน แต่คนฝรั่งใช้วิธีจับมือหรือแม้แต่กิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตอยู่ของเรา เป็นต้นว่าลักษณะการสร้างบ้านเรือน ลักษณะการใช้ภาชนะและลักษณะของภาชนะที่ใช้ประจำวัน รวมถึงลักษณะการแต่งกาย และกิริยามารยาทของคนในสังคมด้วย เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าวัฒนธรรมนั้น รวมสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราแทบทั้งสิ้น และการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์เราแทบทุกอิริยาบถ ในสังคมสองสังคมอาจจะมีวัฒนธรรมบางอย่างที่เหมือนกันหรือคล้ายกันและวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างกัน แต่อย่างน้อยส่วนที่แตกต่างกันนั้น มีมากพอที่จะชี้ให้เห็นถึงข้อแตกต่างระหว่างสังคมสองสังคมได้

1) ความเชื่อ วัฒนธรรมในลักษณะความเชื่อนี้หมายถึง ความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมทุกสังคมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ไม่รูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง คำว่า ศาสนาที่ใช้ในที่นี้ หมายถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้ว่าคำสอนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ได้เป็นคำสอนของศาสนา ความเชื่อในภูตผีปีศาจก็รวมเรียกเป็นศาสนา เพราะเป็น

ความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์มีตัวอย่าง เช่นพระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ย่า เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ฯลฯ

ส่วนประกอบของศาสนาและความเชื่อของศาสนาที่สำคัญมี 3 ส่วน ส่วนแรก คือ ความเชื่อในส่วนปรมัตถ์ หรือส่วนที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม ถือว่าเป็นความจริงสุดยอด ที่ไม่มีสิ่งใดมาลบล้างได้ ในกรณีของพุทธศาสนา หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ศาสนาอิสลาม หมายถึง คำสอนของพระอัลลอห์ ส่วนที่สอง คือส่วนพิธีกรรม เมื่อมีความเชื่อซึ่งเป็นภาคทฤษฎีก็มีพิธีกรรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนานี้อาจเป็นสิ่งเดียวกันกับขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งสมาชิกของสังคมยึดถือสืบเนื่องกันมา หมายความว่าในสังคมนั้น ศาสนามีบทบาทในสังคมมากและคนในสังคมเดียวกันมีความเชื่อในศาสนาเดียวกัน ส่วนที่สามคือ ผู้ประกอบพิธีกรรมหมายถึงพระสงฆ์ในศาสนาพุทธ บาทหลวงในศาสนาคริสต์ โต๊ะครูในศาสนาอิสลาม พราหมณ์ในศาสนาฮินดู และคนทรงหรือหมอผีในสังคมที่เชื่อในผีสางเทวดา โปรดสังเกตว่า ผู้ประกอบพิธีกรรมไม่ใช่ศาสดา ผู้สอนปรัชญาของศาสนานั้น ๆ ไม่ว่าความเชื่อทางศาสนาจะมีรูปแบบใด ความเชื่อทางศาสนาก็ยังเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างรวมทั้งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนามักจะระบุถึงความดีและความชั่ว ซึ่งทำให้ศาสนามีลักษณะที่เป็นศีลธรรมและมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม เมื่อกล่าวคำว่า ศาสนา เรามักจะเข้าใจว่าหมายถึงศาสนาที่เป็นศาสนาสากล เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาขงจื๊อ ศาสนายิว และมักจะถือว่าความเชื่อในภูตผีปีศาจไม่ใช่ศาสนา แต่ศาสนาจะรวมถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้ง หมด

2) วัฒนธรรมในลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม มนุษย์อาศัยอยู่ในธรรมชาติ ธรรมชาติย่อมมีส่วนในการกำหนดวัฒนธรรม วัฒนธรรมประเภทวัตถุเป็นส่วนที่ถูกกำหนดโดยธรรมชาติมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเครื่องมือเครื่องใช้ที่มนุษย์เราคิดประดิษฐ์ขึ้น มาย่อมเป็นสิ่งที่ใช้วัสดุที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้น ๆ ฝรั่งมาเมืองไทยและแปลกใจมากที่คนไทยรู้จักใช้ไม้ไผ่ทำประโยชน์มากมาย นอกจากจะใช้ทำกระบอกข้าวหลาม สร้างบ้าน ทำนั่งร้านทาสีบ้านแล้ว คนไทยบนภูเขาหรือในป่ายังรู้จักใช้กระบอกไม้ไผ่ทำเป็นท่อน้ำ เอาน้ำจากท่อน้ำ ตกมาใช้ถึงบ้านได้ การที่ฝรั่งแปลกใจก็เพราะเมืองฝรั่งไม่มีไม้ไผ่ การใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ก็ทำได้เฉพาะภูมิภาคที่มีต้นไม้ไผ่เท่านั้น ในแอฟริกาแถบทะเลทรายซาฮารา จะพยายามใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ก็ย่อมยากเพราะไม่มีต้นไผ่ แต่ธรรมชาติไม่ได้เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมประเภทวัตถุอย่างเดียว แม้วัฒนธรรมประเภทระบบสัญญาลักษณะก็อาจถูกทำลายโดยธรรมชาติสภาพแวดล้อม ลักษณะการรวมกลุ่มของคนเราเป็นตัวอย่างที่พอจะมองเห็นได้ยาก

สรุปได้ว่า ในความหมายที่เข้าใจง่ายที่สุด วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดแบบแผนพฤติกรรม ความคิด และความรู้ต่าง ๆ

2.1.5 ความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

สจ๊วต (Stuart Hall) ได้อธิบายแนวความคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า "วัฒนธรรม" ว่าเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาจึงมีอยู่ว่า วัฒนธรรมมีการปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์มีวิธีการอย่างไรในการใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจในการปรับตัวเข้า กับสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ในสังคมดั้งเดิม (primitive societies) มนุษย์มีวิถีการผลิตแบบล่าสัตว์และเก็บหาอาหาร โดยปกติแล้วผู้หญิงจะเป็นผู้เก็บหาอาหารและผู้ชายเป็นออกล่าสัตว์ การแบ่งแยกงานในลักษณะเช่นนี้มิได้เป็นเพราะผู้ชายมีร่างกายแข็งแรงกว่า แต่เป็นเพราะผู้หญิงต้องใช้เวลาดูแลลูกในขณะที่ผู้ชายสามารถเดินทางไกลและจากบ้านไปได้เป็นระยะเวลานาน[28]

ชนัญ วงษ์วิภาคสรุปความหมายของ นิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า นิเวศวิทยานั้นเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิต (พืชและสัตว์) กับสภาพแวดล้อม ส่วนทางด้านมานุษยวิทยาจะมุ่งเน้นความสำคัญกับมนุษย์เป็นหลัก โดยพยายามค้นคว้าเข้าใจพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ในความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมอย่างไร พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิด จากการเรียนรู้คือพฤติกรรมทางวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อม มนุษย์อยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่างๆได้เพราะอาศัยวัฒนธรรมเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการปรับตัว โดยอาศัยสื่อกลางต่างๆคือ เทคโนโลยี ภาษา รูปแบบการจัดระเบียบกลุ่มและอุดมการณ์ เรียนรู้สะสมอบรมบ่มนิสัยหรือสืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน โดยใช้วัฒนธรรมดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตน[29]

ยศ สันตสมบัติ อธิบายความหมายว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรมเน้นประเด็นที่มนุษย์จัดการควบคุมและดัดแปลงระบบนิเวศยศ สันตสมบัติ สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ 6 ประการด้วยกัน คือ ประการแรก วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดและค่านิยมที่สมาชิกมีร่วมกัน ประการที่สอง วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ประการที่สาม วัฒนธรรมมีพื้นฐานมา

---

[28] Stuart Hall, **"The 'Political' and the 'Economic' in Marx's Theory of Classes"** in Class and Class Structure, edited by Alan Hunt, (London: Lawrence and Wishart, 1977), p. 56.

[29] ชนัญ วงษ์วิภาค, **นิเวศวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปกร, 2532), หน้า 10.

จากการใช้สัญลักษณ์ ประการที่สี่ วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ประการที่ห้า วัฒนธรรมคือกระบวนการในการกำหนดนิยามความหมายของชีวิตและสิ่งที่อยู่ร่วมตัวมนุษย์ และประการที่หก วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา[30]

มนัส สุวรรณ กล่าวถึงนิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจไว้ว่าแนวความคิดเชิงนิเวศวิทยาโดยพื้นฐานทั่ว ๆ ไป สามารถนำไปประยุกต์ได้ในทุกสถานะการณ์ซึ่งคาดว่าการพัฒนาเศรษฐกิจจะมีขึ้น ก่อนที่จะมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาเขตการและเทคโนโลยีมนุษย์สมัยก่อนมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในลักษณะของการปรับเปลี่ยน (Modification) ด้วยวิธีการง่าย ๆ จากพฤติกรรมที่ถูกควบคุมโดยธรรมชาติได้พัฒนามาเป็นการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ เมื่อวิทยาการและเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกับจำนวนของประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้พัฒนาไปเป็นลักษณะของพฤติกรรมที่พยายามเอาชนะธรรมชาติ มนุษย์ในปัจจุบันกำลังอาศัยประโยชน์ของความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการพัฒนาเศรษฐกิจ พยายามกอบโกยทุกสิ่งทุกอย่างจากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นจากผลของการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ความพยามยามที่จะเอาชนะธรรมชาติดังกล่าวสามารถกระทำได้ในขอบเขตจำกัด ทั้งนี้เพราะธรรมชาติมีขีดจำกัดความสามารถ (Carrying capacity) อยู่เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น เพื่อให้การพัฒนายังคงมีประสิทธิภาพในเชิงการผลิต และธรรมชาติยังคงสภาพที่มั่นคง ความเข้าใจในหลักเชิงนิเวศวิทยาจึงเป็นสิ่งที่ควรให้ความสนใจ [31]

ดังนั้น จากการศึกษานิยามความหมาย พบว่า นิเวศวิทยา คือ การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและกายภาพของสิ่งมีชีวิตกับการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมธรรมชาติมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมอย่างใกล้ชิดและต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตเช่นเดียวกันกับสัตว์อื่นทุกชนิดธรรมชาติเป็นตัวผลิตสร้างสิ่งที่มนุษย์จะนำ มาใช้ป้องกันอันตรายต่างๆ เช่น ป้องกันภัยจากสัตว์ร้าย โรคภัยไข้เจ็บ พายุฝนความแห้งแล้ง และอัคคีภัย ฯลฯ แต่คนจะยอมรับพลังอำนาจและโชคชะตาที่ได้รับจากธรรมชาติคนจะถางป่า ปลูกพืชบนดิน ตัดถนนข้ามภูเขา ผลิตยาเพื่อรักษาโรค สร้างความอบอุ่นภายในบ้านยามฤดูหนาว และสร้างความเย็นในฤดูร้อนกล่าวสั้นๆ ก็คือคนสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ จากธรรมชาติแวดล้อมซึ่งเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาตินั่นเอง จากการศึกษาประวัติศาสตร์มีบันทึกว่าคนพยายามต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทางชีววิทยา

---

[30] ยศ สันตสมบัติ, **มนุษย์กับวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 17.

[31] มนัส สุวรรณ, **นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ,** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสตาร์, 2532), หน้า 19.

และเพื่อการดำรงอยู่ทางกายภาพด้วยเทคโนโลยีต่างๆ (ภูมิปัญญา) เท่าที่จะสามารถทำได้เพื่อใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและป้องกันตัวเองจากภัยอันตรายต่างๆ

เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญาต่าง ๆ มีพัฒนาการมาอย่างซับซ้อนและมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ขึ้นอยู่กับวัสดุต่าง ๆ โลหะ หิน พลาสติก หลัว-ฟืน และพลังงานนิวเคลียร์ที่จะทำให้วัฒนธรรมพัฒนาไปได้ ครั้นเมื่อมีการพัฒนาไปถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะพบว่าเทคโนโลยีจะเป็นอันตรายต่อดุลยภาพของธรรมชาติเสมอ การกระทำของมนุษย์จะทำให้ความสมดุลในธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปมากเมื่อมีการตัดไม้ทำลายป่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำฝนหรือฤดูกาล และมีผลทำให้น้ำฝนกัดเซาะดินมากขึ้นการใช้สารเคมีและอาวุธปืนจะฆ่าชีวิตสัตว์สกุลต่าง ๆ และนกต่าง ๆ ในรอบทศวรรษ และรอบศตวรรษ

ที่ผ่านมามักจะมีแต่การพูดถึงผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติเท่านั้น แต่มักจะไม่ค่อยพูดกันถึงผลกระทบข้างเคียงที่จะตามมาอีกมากมายขณะที่การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติภายใต้อิทธิพลของมนุษย์นั้น คนจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการปรับตัวเองในส่วนที่จะมีผลกระทบเป็นลูกโซ่และผลกระทบโดยตรง ในอดีตมีความสมดุลกันระหว่างธรรมชาติและรูปแบบของวัฒนธรรมนุษย์เฉพาะแต่ละท้องถิ่นการประดิษฐ์เทคโนโลยีใหม่เป็นสาเหตุทำให้มีการเปลี่ยนแปลง การปรับตัวของคนควรจะเป็นกระบวนการขับเคลื่อนที่ช่วยรักษาคนให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติเพื่อให้คนสามารถเจริญเติบโตและดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้จนเกิดการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรมของตัวเองในที่สุด เพราะมนุษยชาติจะมีความสามารถในการปรับตัวตามความจำเป็นกับธรรมชาติที่มีความไม่แน่นอนได้ การศึกษาเรื่องปฏิสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติแวดล้อมจึงมักจะเกี่ยวโยงกับเรื่องนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากในการศึกษามานุษยวิทยาร่วมสมัย

2.1.6 ความสำคัญของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

มนุษย์มีความสนใจเกี่ยวกับนิเวศวิทยา หรือสภาพแวดล้อมมานานแล้วผู้คนในยุคก่อนประวัติศาสตร์สามารถดำเนินชีวิตอยู่รอดมาได้โดยอาศัยความเคยชินกับสภาพแวดล้อมในการหาอาหารด้วยวิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะการหาของป่าและล่าสัตว์นอกจากนี้ยังใช้ความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมเพื่อหาที่อยู่อาศัยที่มีแหล่งน้ำและแหล่งธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและหาอาหารตามธรรมชาติ นอกนั้นมนุษย์ยังหาวิธีป้องกันภัยจากธรรมชาติอีกด้วย จึงทำให้มนุษย์ดำเนิน

ชีวิตตลอดมาได้ นี่คือตัวอย่างหนึ่งที่ยืนยันได้ว่ามนุษย์ได้พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพ-แวดล้อมต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเพื่อการปรับตัวและดำเนินชีวิต[32]

จากการทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อมธรรมชาติเพื่อการปรับตัวและดำเนินชีวิตผ่านมานั้นมนุษย์ได้สะสมประสบการณ์ และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่มีต่อการดำเนินชีวิตเช่นนี้สืบต่อ ๆ กันเรื่อยมาจนกลายเป็นความเชื่อที่ว่าสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ผู้ที่เลื่อมใสในแนวความคิดนี้ก็เชื่อว่าสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดบุคลิกภาพ ศีลธรรม จรรยาการเมืองการปกครอง รัฐบาล ศาสนา จึงทำให้วัฒนธรรมมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ต่อมามีแนวความคิดความเชื่อของนักปราชญ์อีกกลุ่มหนึ่งโต้แย้งว่า สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งเท่านั้นที่ทำให้วัฒนธรรมในแต่ละท้องที่แตกต่างกัน สิ่งที่กำหนดความแตกต่างนั้นคือการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ต่อมาแนวคิดของนักปราชญ์สองกลุ่มเสื่อมความนิยมลงเมื่อมีนักปราชญ์กลุ่มที่สามเสนอแนวคิดว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติกับสภาพแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรมต่างเป็นตัวกำหนดซึ่งกันและกันแนวความคิดและข้อสมมุติฐานของกลุ่มที่สามนี้เองที่กลายเป็นพื้นฐานแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับการดำรงชีวิตของมนุษย์นับวันมีความสำคัญและปรากฏเด่นชัดขึ้นในทุกขณะโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคริสตวรรษที่ 19 ปัญหาสภาพแวดล้อมกับมนุษย์นั้นกลายเป็นปัญหาใหญ่ระดับโลกดังจะเห็นในปี พ.ศ. 2515 มีการประชุมระดับโลกจัดขึ้นที่กรุงสต๊อกโฮม ประเทศสวีเดน มีสมาชิกจากประเทศต่าง ๆ 114 ชาติ เข้าร่วมประชุมของสหประชาชาติที่ชื่อว่าการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (United Nations Conference on The Human Environment) ต่อมาเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2535 มีการประชุมสุดยอดในเรื่องสภาพแวดล้อมของโลก (Earth Summit) ที่กรุงรีโอ เดอ จาเนโร (Rio De Janeiro) ประเทศบราซิล ภายใต้หัวข้อการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conferenceon Environment and Development) โดยตัวแทนจาก 118 ประเทศลงนามในสนธิสัญญา 2 ฉบับว่าด้วยการป้องกันแก้ไขปัญหาอุณหภูมิผิวโลกสูงขึ้น (Global Warming) และว่าด้วยการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของโลก (Biological Diversity) พร้อมทั้งออกประกาศหลักการแห่ง

---

[32] งามพิศ สัตย์สงวน, **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2551), หน้า 48.

สิ่งแวดล้อมและแผนปฏิบัติการสาหรับทศวรรษ 2534 - 2542 และศตวรรษที่ 21 เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาเรียกว่า “สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา”[33]

จากข้อมูลที่กล่าวมานั้นอาจกล่าวได้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาไม่เพียงแต่จะมีความสำคัญต่อมนุษย์ในอดีตและปัจจุบันเท่านั้นแต่ยังคงความสำคัญต่อมนุษย์ชาติในอนาคตอีกด้วย ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงยกเอาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาเป็นแนวคิดหนึ่งในการศึกษาเพราะเชื่อว่าการศึกษานิเวศวิทยาหรือสภาพแวดล้อมจะช่วยให้เข้าใจถึงความเป็นมาของชุมชน การทำ มาหากินและการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนค่านิยมและรูปแบบทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดี

นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้ที่สำคัญ ได้แก่ จูเลียน เอชสจ็วต แดรี่ ฟอร์ด คลิฟฟอร์ดกีทซ์ และมาร์วินแฮร์รีสได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม (Cultural Ecology Theory) ไว้ดังนี้

นิยพรรณ วรรณศิริ[34] ให้ความหมายนิเวศวิทยาว่า “คือการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม” จึงหมายถึง วิธีการศึกษาหาข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อม (ของมนุษย์แต่ละสังคม) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงแตกต่างไปจากนิเวศวิทยาสังคม (Social Ecology) เพราะนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์เพื่ออธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการที่มีอยู่ในแต่ละสภาวะแวดล้อม มากกว่ามุ่งแสวงหาหลักการทั่วไปที่ใช้ได้กับทุกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้คือ “แก่นวัฒนธรรม” (Cultural Core) ซึ่งหมายถึง “กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดา รงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ” ทั้งนี้จะมุ่งสนใจการนำวัฒนธรรมทางวัตถุ (ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้หรือเครื่องมือเทคโนโลยี) มาใช้แตกต่างกันอย่างไรและก่อให้เกิดการจัดการทางด้านสังคมที่แตกต่างกันอย่างไรในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน เพราะสภาวะแวดล้อมแต่ละแห่งอาจเป็นตัวช่วยหรือข้อจา กัดใช้เทคนิควิทยาเหล่านี้ก็ได้

---

[33] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน,** (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2539), หน้า 49.

[34] นิยพรรณ วรรณศิริ, **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540), หน้า 49.

นิยพรรณ วรรณศิริ[35] ได้อธิบายว่า สงครามของชนบรรพกาล (Primitive Warfare) เป็นกลไกอันหนึ่งในการปรับจำนวนประชากรให้เหลือพอที่จะสามารถอาศัยอยู่ในระบบนิเวศน์หนึ่งได้อย่างเหมาะสม” ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบนิเวศน์ที่มีต่อโครงสร้างสังคม หัวใจที่สำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ “การรวมเอาระบบสังคม วัฒนธรรมและสภาวะทางชีววิทยาเข้าด้วยกันในการศึกษาการพัฒนาของสังคม”ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมเน้นว่า “ความเชื่อและการปฏิบัติต่างๆ ตามระบบวัฒนธรรมที่ดูเหมือนไร้สาระ ไม่มีเหตุผล แต่อาจมีผลในด้านการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุมีผลก็ได้ โดยคำนึงถึงระดับของเทคโนโลยีที่ใช้เฉพาะสถานที่ด้วย” เช่น การกินเนื้อวัวเป็นของต้องห้ามของชาวฮินดูทั้งที่ความอดอยากยากจนมีไปทั่วอินเดียนั้น เพราะการห้ามกินเนื้อวัวมีความหมายว่าวัวมีไว้ใช้ลากคันไถหากไม่มีวัวก็จะไม่อาจทำการเกษตรได้ ดังนั้นข้อห้ามทางศาสนาจึงเป็นการเพิ่มความสามารถของสังคมเกษตรกรรมในระยะยาว”

โดยสรุปแล้ว ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนี้ จะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากร สิ่งแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพในสังคมได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

ปัจจุบันนักมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจกับทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม และกลายมาเป็น “มานุษยวิทยานิเวศน์” (Ecological Anthropology) และได้เจริญเติบโตก่อให้เกิดแนวทฤษฎีใหม่ๆ อย่างต่อเนื่องภายในแขนงย่อยออกไปเป็นแนววิเคราะห์ระบบนิเวศฯ แนววิเคราะห์ชาติพันธุ์นิเวศ (Ethno Ecology) แนววิเคราะห์กลวิธี และแนววิเคราะห์การเมืองนิเวศ เป็นต้น

พัฒนาการของแนวความคิดทางมานุษยวิทยาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดแบบประวัติศาสตร์ หรือแนวความคิดแบบหน้าที่นิยมนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการต่อต้านข้อสรุปของนักทฤษฎีวิวัฒนาการในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งส่งผลให้ทฤษฎีวิวัฒนาการเสื่อมความนิยมลงไปเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม หลังจากปี ค.ศ. 1940 เป็นต้นมาได้มีนักมานุษยวิทยาอเมริกันกลุ่มหนึ่งหันกลับมาสนใจทฤษฎีวิวัฒนาการ และพยายามนา เอาทฤษฎีวิวัฒนาการมาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมโดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม นักมานุษยวิทยาอเมริกัน นิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมโดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคมแนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่

---

[35] นิยพรรณ วรรณศิริ, **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม,** หน้า 110.

ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิตโครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไข หลักกาหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม

2.1.7 พื้นฐานของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของตะวันตก

สาเหตุพื้นฐานของปัญหาระบบนิเวศทั้งหลายอยู่ที่กระบวนทัศน์ (Paradigm) ของมนุษย์ รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น (Life-Support System) ในขณะเดียวกัน ปัจจัยทางสังคม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีก็เป็นตัวกำหนดกระบวนทัศน์ด้วย ในโลกปัจจุบันมนุษย์ดำเนินชีวิตในโลกแห่งวัตถุที่มีเทคโนโลยีช่วยตอบสนองความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ เทคโนโลยีเหล่านั้นเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการฉกฉวยผลประโยชน์จากธรรมชาติ ครอบครองและควบคุมธรรมชาติตามอำเภอใจของมนุษย์ จนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติขึ้นและทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ความเจริญก้าวหน้าที่มนุษย์ได้นิยามและนำมาเป็นบรรทัดฐานในการพัฒนาทั่วโลกนั้นล้วนอยู่บนกระบวนทัศน์ของมนุษย์ที่มีต่อโลกในแบบเดียวกัน และกระบวนทัศน์เหล่านี้เองที่เป็นต้นเหตุที่แท้จริงของวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติที่เป็นอยู่ กระบวนทัศน์ต่อโลกและจักรวาล ต่อการเกิด ชีวิตและความตาย ต่อความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่น และที่สำคัญคือกระบวนทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับส่วนที่เหลือในโลกธรรมชาติ มีนักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่าต้นเหตุสำคัญของวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ คือทัศนคติหรือกระบวนทัศน์ของมนุษย์ที่มองความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับโลกธรรมชาติในรูปลักษณ์ของการที่มนุษย์เป็นสิ่งที่มีค่าในตัวเองกับธรรมชาติที่เป็นเพียงวัตถุ ที่มีอยู่เพื่อให้มนุษย์นำมาปรนเปรอความต้องการ และเมื่อกระบวนทัศน์เป็นเช่นนี้ ความรู้ทางเทคโนโลยีก็ถูกนำมาใช้เพื่อจัดการกับโลกตามกระบวนทัศน์ดังกล่าว[36]

ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งของโลกตะวันตกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา นับเป็นประวัติศาสตร์ความพยายามของมนุษย์ในการเป็น ‘เจ้า’ เหนือโลกธรรมชาติ การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และอุตสาหกรรม โดยใช้แนวคิดลัทธิทุนนิยมนำทางการพัฒนาในสมัยต่อมา ล้วนช่วยส่งเสริมการมองโลกธรรมชาติว่าเป็นเพียง ‘วัตถุ’ ที่มนุษย์จะต้องจับจอง จัดการ และใช้เพื่อจุดหมายของมนุษย์[37] ทำให้มนุษย์มองทรัพยากรธรรมชาติว่า เป็นที่มาของทรัพย์ ความสุขความสะดวกสบายที่

---

[36] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 4.

[37] เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

มนุษย์จะต้องกอบโกย แสวงหาให้ได้มากที่สุด อันเป็นเหตุให้โลกในปัจจุบันต้องประสบกับปัญหาสภาพแวดล้อมจนถึงขั้นวิกฤติ

ในด้านปรัชญาเกิดคำถามทางจริยศาสตร์ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาว่า มนุษย์ควรมีหน้าที่หรือความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่ มนุษย์มีพันธะทางจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมหรือไม่อย่างไร ซึ่งเป็นคำถามที่ขยายขอบเขตด้านจริยธรรมไปสู่สิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ ทำให้เกิดการอภิปรายในเรื่องของคุณค่าในตัวเองของชนิดพืชพันธุ์ต่างๆ (Intrinsic value of species) กระทำที่มีศีลธรรมไม่เฉพาะแต่การกระทำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่รวมถึงการกระทำกับสิ่งไม่มีชีวิตด้วย ซึ่งอยู่ในหัวข้อเรื่องจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมและจริยธรรมในเชิงนิเวศ (Environmental ethics, Moral ecology)

แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ได้แก่ (1) จริยศาสตร์ที่มีเทพเจ้าเป็นศูนย์ (Theocentric Ethics) (2) จริยศาสตร์ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric Ethics) (3) จริยศาสตร์ที่ไม่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Non-anthropocentric Ethics) (4) จริยศาสตร์ที่ถือระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-Centric Ethics) และ (5) จริยศาสตร์ที่ถือหลักองค์รวม (Holistic Ethics)[38]

เมื่อพิจารณาแบบความสัมพันธ์ระหว่าง ‘มนุษย์’ กับ ‘ต้นไม้’ ในระบบจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมในทางตะวันตก สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มแรก เรียกว่า Anthropocentric Ethics คือ แนวคิดจริยศาสตร์ที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง กลุ่มที่สอง เรียกว่า Nonanthropocentric Ethics คือ แนวคิดจริยศาสตร์ที่ไม่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งสามารถแบ่งออกไปอีกเป็น 2 กลุ่มที่น่าสนใจ คือ (1) กลุ่ม Biocentric Ethics คือ แนวคิดจริยศาสตร์ที่มีชีวิตเป็นศูนย์กลาง และ (2) กลุ่ม Deep Ecology คือ แนวคิดแบบนิเวศวิทยาเชิงลึก[39]อาจเรียกจริยศาสตร์แนวมนุษย์ไม่ใช่ศูนย์กลางนี้อีกอย่างว่า ‘จริยศาสตร์แนวนิเวศเป็นศูนย์กลาง’ (Ecocentric Ethics)[40] หรือ ‘จริยศาสตร์แนวองค์รวม’ (Holistic Ethics)[41] ทั้งนี้ส่วนหนึ่งของทฤษฎีเป็นการแสวงหาโลกทัศน์

---

[38] Des Jardins, Joseph R., **Environmental Ethics: An introduction to environmental philosophy,** (United Stated of America: Wadsworth Publishing Company, 1997), p. 10.

[39] Joseph R., Desjardins, **Environmental Ethics: An Introduction to Environmental Philosophy,** (Boston: Wadsworth, 1997), p. 10.

[40] ปิยมาศ ใจใฝ่, “แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงจิตวิญญาณของสาทิต กุมาร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552), หน้า 18.

[41] เทพพร มังธานี, “จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธจริยศาสตร์”, **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์,** ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2544): 9.

ต่อสิ่งแวดล้อมใหม่หรือตีความแนวคิดเดิมใหม่ เพื่อเป็นจุดยืนทางความคิดหรือพื้นฐานทางทฤษฎีในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ลงลึกถึงระดับมโนสำนึกทางจริยธรรมของมนุษย์

ตลอดระยะเวลายาวนานที่ผ่านมานั้น มนุษย์มีท่าทีต่อธรรมชาติตามวาทกรรมที่ได้ให้ไว้ซึ่งวาทกรรมในที่นี้ หมายความตามการให้ความหมายของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ได้อ้างถึงในหนังสือชื่อ 'วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น' ของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ที่ได้ให้ความหมายของวาทกรรม (Discourse) ไว้ว่าหมายถึง ระบบและกระบวนการสร้างหรือผลิต (Constitute) เอกลักษณ์ (Identity) และความหมาย (Significance) ให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือว่าตัวตนของเราเอง นอกจากนี้ วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่เราสร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง[42] ในวาทกรรมที่มนุษย์นำมาวิเคราะห์เป็นเพียงการพูดซ้ำกฎเกณฑ์ของสิ่งที่พูดมากกว่าจะเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาซึ่งวาทกรรมในความหมายของฟูโกสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในสังคม อำนาจมิได้เป็นเรื่องของความรุนแรงเสมอไปแต่อำนาจเป็นเรื่องของการกระทำ (Action) และการนำอำนาจนั้นไปใช้ ที่สำคัญคือการสร้างความเป็นไปได้ในการก่อให้เกิดการกระทำบางอย่างขึ้น อีกทั้งการวิเคราะห์วาทกรรมช่วยให้เราสามารถสงสัย ตั้งคำถามและตรวจสอบสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์มากกว่าการยอมรับโดยปราศจากการตั้งคำถามในด้านนิเวศวิทยามีวาทกรรมจำนวนมากหลากหลายสำนวนและหลายสำนักซึ่งเดิมทีนั้นมีวาทกรรมชุดหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาทางนิเวศวิทยาอันเนื่องมาจากการพัฒนาที่มีวาทกรรมที่ไม่เหมาะสมอยู่เบื้องหลัง ปัจจุบันมีหลายสำนักที่พยายามสร้างวาทกรรมชุดใหม่ในกระบวนการสร้างความหมายและพยายามที่จะเข้าไปจัดระบบระเบียบการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจนกลายเป็นความรู้ชุดหนึ่งขึ้นมา เพื่อส่งผลให้เกิดการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท่าทีที่เหมาะสม ความพยายามในการสร้างวาทกรรมว่าด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นำเสนอโดย บาร์นส์และเกร็กกอรี่ (Barnes and Gregory) ได้กล่าวถึงอย่างน่าสนใจมีอยู่ 5 รูปแบบ ได้แก่

1) แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Technocentrism) เป็นแนวคิดที่มองธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเข้าไปควบคุม จัดการด้วยเทคโนโลยีต่างๆ ที่มนุษย์คิดค้นขึ้นมา ส่วนธรรมชาติมีไว้เพื่อรับใช้และตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เชิดชูความเป็นมนุษย์โดยเห็นว่ามนุษย์เป็นใหญ่ (Anthropocentrism) สิ่งอื่นๆ ในธรรมชาติมีความสำคัญน้อยกว่ามนุษย์ทั้งสิ้น

---

[42] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, **วาทกรรมการพัฒนา อานาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น**, (กรุงเทพมหานคร: วิภาษา, 2545), หน้า 19 – 20.

แนวคิดนี้แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติอย่างเด็ดขาด ทั้งยังมองว่าธรรมชาติเป็นสิ่งโหดร้าย ดังนั้นมนุษย์จึงต้องควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปอย่างที่มนุษย์ต้องการ

2) แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากกว่ามนุษย์ (Ecocentrism) แนวคิดนี้เชิดชูธรรมชาติและยกธรรมชาติให้เป็นศูนย์กลาง แนวคิดนี้ตรงข้ามกับแนวคิดแรก เชื่อว่ามนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ไม่ใช่เอาชนะธรรมชาติ แนวคิดนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น แนวคิดนิเวศวิทยาลุ่มลึก (Deep Ecology) เป็นแนวคิดที่ได้แผ่อิทธิพลอย่างแพร่หลายในปัจจุบันในด้านการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม

3) แนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสต์ ที่เสนอข้อถกเถียงว่าแนวคิดเช่นนิเวศวิทยาลุ่มลึกนั้นยังมีความไร้เดียงสาอยู่มาก เพราะแก้ปัญหาที่ผิดจุด แนวคิดของกลุ่มนี้เห็นว่าปัญหาที่แท้จริงอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เป็นผู้ผลิตและสร้างสิ่งที่เรียกว่า ‘ธรรมชาติ’ ในฐานะของประดิษฐกรรมทางสังคมอย่างมีความสัมพันธ์กันในระบบทุนนิยม ที่สร้างความชอบธรรมให้กับมนุษย์ในการเข้าไปฉกฉวยและแย่งชิงประโยชน์จากธรรมชาติ แนวคิดของกลุ่มมาร์กซิสต์นี้ยังเชื่อว่ามนุษย์สามารถเข้าไปควบคุมและจัดการกับธรรมชาติได้จนไม่มีพื้นที่สำหรับ ‘ธรรมชาติ’ ที่จะสามารถมีความหมายและคุณค่าในตัวเองได้

4) แนวคิดของขบวนการสตรีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Ecofeminism) แนวคิดนี้ไม่เห็นด้วยกับสามแนวคิดข้างต้นเพราะเห็นว่ายังมีแนวคิดในแบบของผู้ชาย ปิดกั้นเพศหญิง มองไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการขูดรีดและครอบงำธรรมชาติว่ามีความสัมพันธ์กับการขูดรีดและครอบงำเพศหญิงว่าเป็นเรื่องเดียวกัน แนวคิดที่มีวิธีคิดแบบผู้ชายเป็นใหญ่ หมายถึงแนวคิดที่มีการจัดลำดับสูงต่ำ การคิดแบบแยกขั้วและความเป็นสากลเพื่อควบคุมโลกไว้ใต้อำนาจของเพศชาย แนวคิดของขบวนการสตรีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนี้มองว่าก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงความคิดและการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างเพศชายกับเพศหญิงเสียก่อน มองธรรมชาติว่าสื่อนัยยะของความเป็นเพศหญิง เป็นเพศที่อ่อนแอ เป็นผู้ถูกกระทำ

5) แนวคิดของนักทฤษฎี ‘สำนักประดิษฐกรรมสังคม’ (Social Constructivism) แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่รวมเอาลักษณะเด่นของแนวคิดอื่นๆ มาประสานไว้ด้วยกัน ซึ่งมองว่าธรรมชาติเป็นเรื่องของการผลิตสร้างผสมกับแนวคิดของขบวนการสตรีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ให้ความสำคัญระกว่างการกดขี่ธรรมชาติกับการกดขี่สตรีว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันอีกทั้งยังเห็นว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นความรู้แบบเพศชายครอบงำและไม่มีพื้นที่ให้กับวิธีคิด คุณค่าของสตรี มองว่า ธรรมชาติกับสังคมนั้นแยกจากกันไม่ออก และธรรมชาติก็คือผลผลิตอย่างหนึ่งของสังคมด้วย มนุษย์อยู่ในโลกของการ

ผสมผสานซึ่งไม่สามารถหาของดั้งเดิมได้ เมื่อมนุษย์ไม่ได้แยกออกจากธรรมชาติและยังมองธรรมชาติเป็นเพศหญิงที่ต้องดูแลไม่ใช่กดขี่ ท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะเปลี่ยนไป[43]

ในหนังสือเรื่อง 'ข่ายใยแห่งชีวิต' (The Web of Life) ซึ่งเขียนโดย ฟริตจอฟ คาปร้า (Fritjof Capra) ได้กล่าวถึงวิกฤตในทางสิ่งแวดล้อมว่า แท้ที่จริงแล้วเกิดจากกระบวนทัศน์ที่ถดถอยซึ่งครอบงำวิถีแห่งสังคมวัฒนธรรมของโลกมานานหลายร้อยปี ในปัจจุบันกำลังท้าทายปรับเปลี่ยนอย่างถึงแก่น คาปร้านำเสนอว่า โลกทัศน์ในการมองและให้คุณค่าสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นโลกทัศน์องค์รวม (Holistic worldview) ที่นำเสนอภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (ทั้งในระดับปัจเจกและในระดับสังคม) กับกระบวนการที่เป็นวัฏจักรของธรรมชาติทั้งปวง ซึ่งคาปร้าเรียกกระบวนทัศน์นี้ว่า 'ทัศนะในเชิงนิเวศ' (Ecological view)[44]

วิวาทะว่าด้วยสิ่งแวดล้อมในจริยศาสตร์ของการพัฒนานั้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับแนวคิดทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า แนวคิดทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมนั้นสามารถจำแนกออกเป็นสองกลุ่ม ใหญ่ๆ คือ 1) แนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric view) หรือที่ในแนวคิดทางสิ่งแวดล้อมร่วมสมัยใช้คำว่า นิเวศวิทยาแนวตื้น (Shallow ecology) และ 2) แนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric view) หรือนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology) ซึ่งกระบวนทัศน์ทั้งหมดที่ได้กล่าวมาข้างต้น เป็นฐานความคิดสำคัญที่ส่งผลต่อท่าทีของมนุษย์ในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ และแน่นอนว่ากระบวนทัศน์หนึ่งๆ ย่อมมีการไม่เห็นด้วยเกิดขึ้นเป็นธรรมดา จึงเกิดเกณฑ์ตัดสินเกี่ยวกับท่าทีของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ใช้ในการวิพากษ์ปัญหาทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมอยู่สองขั้วแนวคิดด้วยกัน ได้แก่ เกณฑ์ตัดสินจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) และเกณฑ์ตัดสิน จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่มีนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric)

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยา เป็นแนวคิดที่มองว่า สัตว์และพืชต่างก็อยู่รอดได้ด้วยกฎเกณฑ์ของระบบธรรมชาติที่เรียกว่า ระบบนิเวศ (Ecosystem) ระบบนิเวศแต่ละระบบก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเองและภายใต้ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับระบบใหญ่ที่เรียกว่า 'ชีวาลัย' (Ecosphere or Biosphere) อย่างไรก็ตาม มุมมองทางด้านนิเวศวิทยาก็มีความแตกต่างกัน ดังที่ อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) ได้แบ่งมุมมองทางด้านนิเวศวิทยาของขบวนการเคลื่อนไหวทางด้าน

---

[43] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, **วาทกรรมการพัฒนา อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น**, หน้า 251 - 256.

[44] Fritjof Capra, **The Web of Life,** (London: Flamingo, 1996), pp. 3-8.

สิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 ระดับ คือ นิเวศวิทยาแบบตื้นเขิน (Shallow Ecology) และนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology)[45] เป็นคำที่ อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) (1912 – 1997) นักปรัชญาชาวนอร์เวย์ก่อตั้งขึ้น มีแนวคิดที่อธิบายอย่างลึกซึ้งในเรื่องของจิตวิญญาณที่มีอยู่ในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั่วไป โดยเรียกร้องสิทธิของสิ่งแวดล้อม เช่น สิทธิของสัตว์ที่จะไม่ถูกทรมานหรือถูกฆ่า เป็นต้น แนวคิดดังกล่าวนี้ว่า 'จึงก้าวล่วงวิธีการของศาสตร์สมัยใหม่ที่มีพื้นฐานอยู่บนความเป็นจริงทางวิทยาศาสตร์ไปสู่ระดับของความรอบรู้ หรือ เข้าใจเกี่ยวกับตัวของมนุษย์เองและโลกธรรมชาติในด้านจิตวิญญาณ'[46]

นอกจากนั้นแล้ว นักนิเวศวิทยายังมีมุมมองเกี่ยวกับธรรมชาติที่วางอยู่บนฐานของธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric หรือ Nature-based หรือ Non-anthropocentric)[47] ต่างกับแนวคิดอรรถประโยชน์นิยมที่มองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) ซึ่งเป็นค่านิยมที่มองทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุที่มีค่าทางเศรษฐกิจ และมนุษย์เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากวัตถุนั้น ทำให้อุดมการณ์การเมืองและเศรษฐกิจแบบเก่าไม่เคยให้ความสำคัญอย่างจริงจังของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ด้วยค่านิยมดังกล่าวทำให้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นจึงถูกมองว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหา มิใช่เป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหา กล่าวคือ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาตินั้นต้องแก้ไขที่แนวคิดหรือระบบคิด (Paradigm) ซึ่งสอดคล้องกับที่ คาปร้า (Capra) ให้เหตุผลว่ากระบวนทัศน์แบบเดคาร์ต-นิวตัน (The Descartes-Newton Paradox) ที่มองโลกแบบกลไกทำให้เกิดแนวคิดแบบแยกส่วนได้ถูกละทิ้ง หรือไม่ยอมรับจากนักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ในศตวรรษที่ 21 โดยการค้นพบฟิสิกส์สมัยใหม่ (New Physics) ซึ่งเป็นฟิสิกส์ที่ก้าวเลยพ้นจากการคิดแบบกลไกหรือแนวคิดลดทอน (Reductionist) [48]ของกระบวนทัศน์แบบเดคาร์ต-นิวตัน[49] และฟิสิกส์สมัยใหม่ก็คือการมองโลกแบบองค์รวมนั่นเอง

---

[45] Jardins, R. J., **Environmentalism Ethics: An Introduction to Environmental Philosophy,** (Canada: Wadsworth Thomson Learning, 2001), p. 213.

[46] Devall, B. and Session,G, 'Deep Ecology.' In L.P.Pojman, ed. **Environmental Ethics: Reading in Theory and Application,** (Boston: Jones and Barlett, 1994), p. 113.

[47] Ibid, p. 41.

[48] Capra V., **Environmental justice: A New Social Movement,** (New Jersey: Public Policy Research Institute, 1991), pp. 61-93.

[49] Ibid, pp. 1-13.

นักนิเวศวิทยาเชื่อว่า สาเหตุพื้นฐานของการล่มสลายของระบบนิเวศมาจากความเชื่อในทางการเมืองที่นำเสนอโดยพรรคการเมืองแบบเก่าที่มองว่า ระบบการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์นั้นสามารถสร้างความเจริญเติบโตทางวัตถุได้อย่างไม่มีขีดจำกัด วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ ระบบเศรษฐกิจและการเมืองทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา ต่างก็มุ่งไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม และการที่ประเทศพัฒนาแล้วนำของเสียมาทิ้งไว้ในประเทศกำลังพัฒนาที่มีกฎหมายหรือข้อบังคับเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมยังไม่ชัดเจน[50] ดังนั้น จึงได้มีการตั้งคำถามต่อคำว่า “พัฒนา” ว่า เปูาหมายสุดท้ายของการพัฒนาคืออะไร และหลังจากนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดการพัฒนาโดยการใช้คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนก็คือ ต้องการให้ความเชื่อหรือสมมุติฐานแบบเดิมที่ความสัมพันธ์ของมนุษย์เป็นมิตรกับธรรมชาติได้กลับมาสู่ระบบคิดของคนส่วนใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ถ้าหากมนุษย์ต้องการที่จะอยู่รอดอย่างยั่งยืน มนุษย์จะต้องเคารพหรือยอมรับแนวคิดของนิเวศวิทยาที่มองว่า มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความซับซ้อนในชีวาลัยและที่สำคัญก็คือ มนุษย์ต้องช่วยกันรักษาสมดุลของชีวาลัยความยั่งยืนนั้นไม่เพียงแต่ให้แสงสว่างในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังเสนอวิธีการหรือทางเลือกในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังเช่นที่ อี. เอฟ. ชูมักเกอร์ (E. F. Schumacher) เสนอแนวคิดเรื่องจิ๋วแต่แจ๋ว (Small is Beautiful)

จริยธรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพฤติกรรมความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับจิตสำนึกของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศ กล่าวคือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติเป็นเช่นไร หรือควรเป็นเช่นไรขึ้นอยู่กับวิธีให้คุณค่า วิธีคิดที่ถูกหล่อหลอมมาอย่างเป็นระบบเรียกว่า จริยธรรม หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาในส่วนของจริยธรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมจะเกี่ยวกับการขยายจริยธรรมที่แปลกหรือใหม่ไปกว่าจริยธรรมแบบเดิม ในขณะที่จริยธรรมแบบเดิมมองมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และตีค่าของทรัพยากรธรรมชาติในรูปของมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่จริยธรรมแบบใหม่หรือจริยธรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมนั้นจะมองธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง และตีค่าทรัพยากรธรรมชาติว่าเป็นสิ่งที่มีค่าในตัวมันเอง[51]

---

[50] Coenen H. J. M., & Halfacre, C., **Environmental Risk Perception, Income, and Ethnicity: Does the Netherlands Have An Environmental Justice Problem? American Political Science Association Annual Meeting in Atlanta,** (Georgia: University of twente Publication, 1999), p. 2.

[51] Jardins, R. J., **Environmentalism Ethics: An Introduction to Environmental Philosophy,** pp. 11-13.

นับตั้งแต่ผู้ที่สนใจแนวคิดนิเวศวิทยาได้เสนอวิธีคิดการปฏิเสธพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัวของมนุษย์หรือการมองผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นหลัก และปฏิเสธความโลภในทางวัตถุของมนุษย์ ทำให้เกิดการแสวงหาแนวทางหรือปรัชญาใหม่ในการดำเนินชีวิตที่รักษาสมดุลระหว่างธรรมชาติกับมวลมนุษยชาติ ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมดังกล่าวเกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เรียกว่า เป็นปรากฏการณ์ในยุคหลังวัตถุนิยม[52]

2.1.8 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง

แนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) นั้น ตั้งอยู่บนฐานของความคิดที่ว่ามนุษย์นั้นอยู่เหนือหรือนอกธรรมชาติ มนุษย์เป็นผู้ให้คุณค่าสรรพสิ่ง ส่วนธรรมชาติแวดล้อมนั้นเป็นเพียงแค่เครื่องมือเท่านั้น[53] นักวิชาการหลายท่าน อาทิ Peter Singer, Fritjof Capra, Lynn White, Walter H. O'Briant มองว่า วิธีคิดแบบนี้เป็นแบบแผนความคิดของตะวันตกที่สืบทอดต่อกัน มาจากรากฐานของวัฒนธรรมและเป็นต้นตอของสาเหตุแห่งความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมทั้งปวงอย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาลงไปแล้ว จะพบเห็นรูปแบบของ 'ท่าที' ที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมในมโนทัศน์นี้ได้ใน 2 ลักษณะ คือ 1) ท่าทีทรราช (Despotic Position) ที่เป็นท่าทีหลักที่ปรากฏในแนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และ 2) ท่าทีผู้ดูแลแทนพระเจ้า (Stewardship) ท่าทีทรราชในแนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางนั้นมีปรากฏในขนบประเพณีของความคิดตะวันตกมาตั้งแต่ยุคศาสนายิวและศาสนาคริสต์รวมไปถึงในภูมิปัญญาของกรีก-โรมัน และยังคงปรากฏอยู่ในแนวคิดของปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ในความคิดของ ฟรานซิส เบคอน (Francis Becon) และ เรเน่ เดส์การ์ต (Rene Descartes) โดยลักษณะของท่าทีทรราชนั้นเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่มองว่า มนุษย์เป็น'เจ้านาย' ส่วนธรรมชาติเป็น 'ทาส' หรือ 'เชลย'[54] ดังนั้น มนุษย์จึงมีสิทธิ์อย่างเต็มที่ที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในฐานะ 'นาย' ได้อย่างชอบธรรมรากฐานของแนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางที่มีท่าทีแบบทรราชนั้น ประกอบด้วย

---

[52] Heywood, I., **Social Theories of Art: A Critique,** (New York: New York University, 1998), pp. 281-283.

[53] Fritjof Capra, **The Web of Life,** (London: Flamingo, 1996), p. 8.

[54] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก,** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 13.

1) แนวคิดแบบทวินิยม (dualism) ที่แยกจิตกับกายของมนุษย์ออกจากกัน ซึ่งในทัศนะทางศาสนายิวและศาสนาคริสต์รวมไปถึงปรัชญากรีก-โรมันจะแยกจิตวิญญาณออกจากกายของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญกับจิตว่า เป็นแก่นแท้ของมนุษย์ที่เป็นอมตะและมีเหตุผล (โดยในทางศาสนาจะมองว่าจิตถูกสร้างขึ้นจากฉายาของพระเจ้า) ในขณะที่ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่จะเน้นถึงความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงของโลกแห่งกายที่ไร้จิต ซึ่งเปรียบเสมือนแก่นแท้กับโลกของจิตที่มีเหตุผลและจะดำรงอยู่แม้ร่างกายจะดับสลาย แนวคิดทวิลักษณ์นี้ทำให้แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติอย่างสิ้นเชิงเพราะธรรมชาติไม่มีจิต ไม่มีเหตุผล และไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ (ในทางศาสนาเห็นว่า โลกนี้เป็นเพียงทางผ่านไปสู่โลกหน้าที่ ‘เป็นจริง’ และเป็น ‘จุดหมาย’ มากกว่าจึงทำให้เกิดความคิดปฏิเสธโลกนี้และลดคุณค่าของสรรพสิ่งลง) อันเป็นเหตุให้มนุษย์ที่สูงส่งกว่า (เพราะมีจิต มีเหตุผลและมีความศักดิ์สิทธิ์) จึงสามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างชอบธรรม

2) แนวคิดแบบคุณค่านิยม แนวคิดที่ว่า มนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic Value) เรื่องความสัมพันธ์ทางศีลธรรม จึงเป็นเรื่องเฉพาะของมนุษย์เท่านั้น สิ่งอื่นที่มีคุณค่าภายนอกตัว (Extrinsic Value) ไม่ได้อยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎทางศีลธรรม นั่นหมายความว่า มนุษย์สามารถกระทำชำเราอย่างไรกับธรรมชาติก็ได้เพราะอยู่ในฐานะของ ‘เจ้า’ ผู้อยู่เหนือ ธรรมชาติเป็นเพียงสิ่งไร้ค่าที่จะมีค่าเมื่อมนุษย์มาใช้ประโยชน์เท่านั้น การกระทำที่ ‘ผิดศีลธรรม’ หรือ ‘บาป’ จึงไม่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์กระทำกับธรรมชาติ

3) แนวคิดแบบแยกส่วน คือ การปฏิเสธที่จะมองธรรมชาติแบบองค์รวม (Holistic View) แนวคิดแบบจักรกล (Mechanism) ของปรัชญาสมัยใหม่ (กระบวนทัศน์แบบเดส์การ์ท-นิวตัน) เชื่อว่าการคิดแบบแยกส่วนเพื่อพิจารณาคุณสมบัติของส่วนย่อยจะทำให้สามารถเข้าใจโครงสร้างแบบองค์รวมได้ เมื่อวิธีการคิดแบบนี้ถูกนำมาใช้ในการพิจารณาธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติถูกแยกออกเป็นส่วนๆ ที่ไม่มีความเกี่ยวพันกันจึงเป็นการง่ายที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์เฉพาะส่วนเพราะถือว่าเป็นเพียงการเข้าไปจัดระเบียบในโครงสร้างส่วนย่อยที่ไม่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทั้งหมด

4) แนวคิดแบบมนุษย์เป็นนายเหนือธรรมชาติ คือ การแยกฐานะของมนุษย์และฐานะของธรรมชาติ คือความเชื่อ มนุษย์ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของธรรมชาติ โลกของธรรมชาติเป็นเพียง ‘วัตถุที่ถูกศึกษาของมนุษย์’ และเป็นเพียงสิ่งที่จะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อถูกมนุษย์กำหนดว่ามีประโยชน์ ซึ่งเป็นเสมือนการเสริม ‘อำนาจ’ ให้กับมนุษย์ที่เป็น ‘นายเหนือ’ ธรรมชาติมากขึ้นเท่านั้น

5) แนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสรรพสิ่ง เนื่องด้วยคุณลักษณะพิเศษและฐานะอันสูงส่งของมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นเพียงสิ่งเดียวที่มีค่าในตัวเอง และเป็นศูนย์กลางในการกำหนดคุณค่า

ต่างๆ ในขณะที่สรรพสิ่งรอบตัวเป็นเพียงเครื่องมือที่นำไปสู่เปูาหมายเท่านั้น ท่าทีทรราชในแนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลางนี้[55]

ในแนวคิดการพัฒนากระแสหลัก ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่าเป็น 'รากฐานแนวคิด' หรือ 'อภิปรัชญา' ของตะวันตกที่ผิดพลาด อันเป็นต้นตอให้เกิดวิกฤตทางสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน อย่างไรก็ดี นักเทววิทยาศาสนาบางกลุ่มในปัจจุบันพยายามตีความคัมภีร์ของศาสนาคริสต์ใหม่ว่า ที่จริงแล้วนั้นมนุษย์ไม่ได้มีสิทธิ์เป็นนายเหนือธรรมชาติอย่างที่ในท่าทีทรราชกล่าวไว้ แต่มนุษย์นั้นต้องมีความรับผิดชอบในฐานะ 'ผู้ดูแล' (Stewardship) ที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาโลกแทนพระเจ้าต่างหาก แต่ทว่าท่าทีผู้ดูแลแทนนี้ก็เป็นเพียงแนวคิดที่ถูกเสนอขึ้นมาในวงแคบ และได้รับการโต้แย้งว่าเนื้อความในพระคัมภีร์ที่นำมาตีความนั้นมีน้อยเกินไปที่จะสรุปได้แนวคิดแบบเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางนี้จึงเป็นคุณลักษณะสำคัญของแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมร่วมสมัยในปัจจุบันที่เรียกว่า นิเวศวิทยาแนวตื้น (Shallow Ecology) สามารถสรุปหลักการสำคัญได้ดังนี้

1) มนุษย์เป็นศูนย์กลาง เป็นต้นตอของคุณค่าทั้งหมดอยู่นอกเหนือจากธรรมชาติ

2) ธรรมชาติมีค่าในฐานะเครื่องมือหรือสิ่งที่นำมาใช้ประโยชน์

3) มองโลกแบบแยกส่วนในฐานะกลุ่มของวัตถุที่แยกออกจากกัน[56]

ดังกล่าวไปแล้วว่า เกณฑ์ตัดสินนี้มีพื้นฐานแนวคิดอยู่ที่ว่า มนุษย์เป็นผู้กำหนดความหมายของโลก ในฐานะที่เป็นเพียงวัตถุสำหรับนำมาตอบสนองความต้องการเท่านั้น โลกไม่มีคุณค่าในตัวเอง (Intrinsic Value) เป็นเพียงเครื่องมือ (Tool Value) เพื่อเป้าหมายอื่นที่มนุษย์ต้องการและเป็นความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุด มนุษย์เป็นผู้กำหนดการให้ความหมายแก่ทุกสิ่ง การพัฒนาทั้งหลายที่เกิดขึ้นอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์กระแสหลักที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง จนกระทั่ง ในยุคปัจจุบันการพัฒนาในรูปแบบดังกล่าวก่อให้เกิดการทำลายระบบนิเวศที่เคยอุดมสมบูรณ์ให้เกิดความไม่สมดุล ทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติอย่างรวดเร็ว เกิดความแปรปรวนในธรรมชาติ และเกิดภัยพิบัติที่ร้ายแรง ในการวิพากษ์ปัญหาเชิงนิเวศวิทยาได้กล่าวถึงคำว่า 'มนุษย์เป็นศูนย์กลาง' (Anthropo centric) ขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าตลอดระยะเวลาในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ วิธีคิดที่มีอิทธิพลและถูกเลือกใช้เป็นหลักทางปรัชญา เพื่อกำหนดโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และรูปแบบการดำเนินชีวิต

---

[55] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก**, หน้า 13-60.

[56] Peter Singer, **Practical Ethics,** 3rd edition, (New York: Cambridge University Press, 2011), pp. 239-241.

นั้น ล้วนเป็นวิธีคิดที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทัศนะมนุษย์เป็นศูนย์กลางนี้มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ลักษณะสำคัญของแนวคิดมนุษย์ศูนย์กลางมีลักษณะดังนี้

1) ยึดถือการมีอยู่ของ 'อัตตา' เป็นศูนย์กลางในการให้ค่า ให้ความหมาย หรือให้ความสำคัญกับปัจเจกภาพ

2) กายและจิตถูกแยกออกจากกัน ธรรมชาติหมายถึงเพียงกายวัตถุ ส่วนจิต หมายถึงลักษณะสำคัญของมนุษย์ที่สิ่งอื่น ๆ ไม่มี

3) ความคิดและเหตุผล คืออัจฉริยภาพของมนุษย์ที่ใช้เป็นแกนกลางในการหาความรู้ ซึ่งความคิดและเหตุผลนี่เองที่ทำให้มนุษย์แยกจากและอยู่เหนือสิ่งอื่นๆ ที่เหลือในธรรมชาติ

4) ความสัมพันธ์ที่มนุษย์ (ตัวตน) มีต่อธรรมชาติเป็นความสัมพันธ์เชิงกลไกและเชิงอำนาจ

5) คุณค่าที่มีต่อสรรพสิ่งเป็นคุณค่าเชิงอรรถประโยชน์

6) จุดมุ่งหมายของชีวิต คือ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความก้าวหน้า ความสำเร็จทางวัตถุและเทคโนโลยี

7) วิถีการดำเนินชีวิตเป็นไปในแนวทางสู่วิถีแห่งทาส ส่วน 'อิสรภาพ' เป็นเพียงมายาคติ[57]

แนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนทัศน์กระแสหลัก ทำให้มนุษย์มองตนเองว่า เป็นสิ่งเดียวที่มีคุณค่าและมีจุดหมายในตัวเอง และแนวคิดดังกล่าวย่อมมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตัวของมนุษย์ต่อโลกธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางมีเมล็ดพันธุ์แห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งพบในคัมภีร์ไบเบิล (Bible) จากนั้นมีการสนับสนุนความยิ่งใหญ่ของมนุษย์จากแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) แนวคิดมนุษยนิยม (Humanism) แนวคิดของ ฟรานซิส เบคอน (Françis Bacon) แนวคิดของ เรอเน่ เดการ์ตส์ (René Descartes) และแนวคิดของ ไอแซก นิวตัน (Isaac Newton) แนวคิดข้างต้นถูกพัฒนาจนมีอิทธิพลครอบงำความคิดกระแสต่างๆ จนกลายเป็นกระบวนทัศน์กระแสหลักในปัจจุบัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

1) แนวคิดในศาสนาคริสต์ นักนิเวศวิทยาส่วนใหญ่ได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงคัมภีร์ไบเบิลในศาสนาคริสต์ เกี่ยวกับอิทธิพลสำคัญต่อการเกิดและการพัฒนาของวิกฤติด้านนิเวศวิทยาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยมีเหตุผลสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

---

[57] กานมณี ภู่ภักดี, "ความหมายและคุณค่าของชีวิตในนิเวศลุ่มลึกตามทัศนะของอาร์เนนาสส์", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), หน้า 10.

ประการที่หนึ่ง คือ การทำให้ธรรมชาติไม่ศักดิ์สิทธิ์ โดยการปฏิเสธโลกทัศน์ในการบูชาธรรมชาติ ที่เชื่อว่าในธรรมชาติมีเทพ เทวดา หรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ โดยการแยกเทพ เทพีต่างๆ ออกมาจากธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้ธรรมชาติทั้งหลายไม่มีความศักดิ์สิทธิ์กับมนุษย์อีกต่อไป ดังที่ ลินน์ ไวท์ จูเนียร์ (Lynn White Junior) ได้กล่าวว่า “ศาสนาที่เป็นที่นิยมในสมัยโบราณก็คือลัทธินับถือผีหรือวิญญาณ (Animism) ลำน้ำทุกแห่ง ต้นไม้ทุกต้น ภูเขาทุกลูกมีวิญญาณปกปักรักษาซึ่งเราต้องปรนเปรอให้เป็นที่พอใจก่อนที่จะติดตั้งกังหันลงน้ำ ตัดต้นไม้หรือขุดเหมืองในภูเขา”[58]

อาร์โนลด์ ทอยบี้ (Arnold Toynbee) ได้กล่าวไว้ว่า “มนุษย์หย่าขาดจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของตน ที่ถูกปลดรัศมีแห่งเทพที่เคยเป็นออกไป มนุษย์ได้รับอนุญาตให้ขูดรีดสิ่งแวดล้อมซึ่งไม่ได้รับการพิทักษ์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป ดังนั้นความเคารพและความยำเกรงอันเป็นประโยชน์ที่เดิมทีมนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมของตนจึงถูกขจัดออกไปโดยเอกเทวนิยมแบบยิวตามแบบของผู้ก่อตั้งชาวอิสราเอล และตามแบบของศาสนาคริสต์และมุสลิม[59]

ประการที่สอง คือ การควบคุมธรรมชาติ แนวคิดในคัมภีร์ไบเบิลที่ว่า มนุษย์เป็นผู้ดูแลและควบคุมธรรมชาตินั้น มีแนวโน้มอย่างชัดเจนที่จะทำให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง แนวคิดเช่นนี้จะเห็นได้จากเนื้อความในคัมภีร์ไบเบิลได้กำหนดให้มนุษย์เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมชาติ ทำให้มนุษย์สูงกว่าธรรมชาติและเป็นผู้ควบคุมธรรมชาติในที่สุด ดังที่ไวท์ ได้กล่าวว่า “ศาสนาคริสต์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรูปแบบของตะวันตก เป็นศาสนาที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางมากที่สุดเท่าที่โลกเคยมีมา... มนุษย์ร่วมแบ่งปันสภาวะเหนือพ้นธรรมชาติกับพระเจ้าอยู่มากทีเดียว ในทางตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงกับลัทธิบูชาธรรมชาติแบบโบราณและศาสนาทางเอเชียทั้งหลาย... ศาสนาคริสต์ไม่เพียงแต่สถาปนาทวิภาคระหว่างมนุษย์และธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ยังยืนยันว่าเป็นเจตจำนงของพระเจ้า ที่ให้มนุษย์ขูดรีดธรรมชาติเพื่อจุดหมายที่เขาเป็นว่าเหมาะว่าควร”[60]

ประการที่สาม คือ การลดคุณค่าของธรรมชาติและวัตถุต่างๆ ศาสนาคริสต์คิดถึงการบรรลุทางจิตวิญญาณหรือความรอดในแง่ของการเลื่อนขั้นทางจิต โดยมีจุดหมายอยู่ที่อาณาจักรบนสรวงสวรรค์ไม่ใช่ผืนโลก ชีวิตของคนบนโลกเป็นเพียงการเดินทางชั่วคราวของชีวิตหนึ่ง ๆ เท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างโลก สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์และธรรมชาติเป็นเพียงความสนใจปลีกย่อยในการกล่าวถึงความ

---

[58] คินสลีย์, เดวิด, ผู้เขียน, ลภาพรรณ ศุภมันตรา, ผู้แปล, **นิเวศวิทยากับศาสนาจิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม [Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Culture Perspective],** (กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา, 2551), หน้า 223.

[59] อ้างแล้ว.

[60] เรื่องเดียวกัน, หน้า 225.

แปลกแยกจากธรรมชาติ และลดคุณค่าของวัตถุต่างๆ บนโลกถูกพัฒนาเป็นเทววิทยาศาสนาคริสต์รุ่นแรก ๆ โดยเฉพาะความคิดเรื่องห่วงโซ่อันยิ่งใหญ่ของสรรพสิ่ง (The Great Chain of Being) ที่ได้สร้างพื้นฐานทางปรัชญาให้นักเทววิทยากลุ่มนี้ และในความคิดของโปลตินุส (Plotinus) เชื่อว่าความจริงมีลักษณะเป็นลำดับขั้นโดยธรรมชาติ พระเจ้าซึ่งเป็นจิตวิญญาณบริสุทธิ์อยู่บนจุดยอดสุดของลำดับขั้น ในขณะที่มนุษย์เป็นสิ่งที่มีวิญญาณและมีลักษณะทั้งทางจิตและวัตถุอยู่ในลำดับขั้นที่ต่ำกว่าพระเจ้าและเทวดา แต่อยู่สูงกว่าสิ่งที่ไม่มีจิตวิญญาณ ซึ่งรวมไปถึงพืช สัตว์และสิ่งไม่มีชีวิตที่อยู่ชั้นล่างสุด ในการแบ่งแยกโดยนำเรื่องของจิตวิญญาณมาวัด มีเพียงพระเจ้า เทวดาและมนุษย์เท่านั้นที่มีจิตวิญญาณอยู่ และแน่นอนว่าไม่มีสิ่งใดในโลกนอกไปจากมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณ ต่อมาแนวคิดเทววิทยาศาสนาคริสต์มีการเผยแผ่อย่างกว้างขวาง และหลักเทววิทยาของ โทมัส อะไควนัส (Thomas Aquinas) ก็ได้รับการยอมรับในวงกว้าง ในความเห็นของอะไควนัสยังย้ำความสำคัญของลำดับขั้นของสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกับโปลตินุส และได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าการสร้างโลกนั้นเป็นความตั้งใจที่จะสะท้อนความดีงามของพระเจ้า การสร้างคือการไหล่บ่าของความดีงามอันศักดิ์สิทธิ์ ชีวิตแต่ละชนิดมีความดีงามของมันเองและถูกกำหนดให้แสดงออกในแบบของมัน และมีความศักดิ์สิทธิ์ตามลำดับขั้นที่ได้กำหนดไว้แล้ว โดยกล่าวว่า “ดังที่เราสังเกต... สิ่งมีชีวิตที่ไม่สมบูรณ์รับใช้ความต้องการของชีวิตที่สูงส่งกว่า พืชดึงเอาสารอาหารจากแผ่นดิน สัตว์กินพืชเป็นอาหาร และทั้งหมดนี้ก็สนองประโยชน์แก่มนุษย์

ดังนั้นเราสรุปได้ว่าสิ่งที่ไร้ชีวิตมีอยู่เพื่อสิ่งมีชีวิต พืชเพื่อสัตว์และสัตว์เพื่อมนุษย์... โลกแห่งวัตถุทั้งมวลดำรงอยู่เพื่อมนุษย์ เนื่องเพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล”[61] แนวคิดเทววิทยาแบบนี้มองว่ามนุษย์มีความสำคัญกว่าสิ่งอื่นใดบนโลก ธรรมชาติถูกมองว่าเป็นวัตถุเพื่อให้มนุษย์บำบัดความต้องการทางชีววิทยา และสนองความรู้ทางจิตวิญญาณมากกว่าจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเองแนวคิดหลักในคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ได้ส่งอิทธิพลต่อท่าทีแบบสมัยใหม่ต่อธรรมชาติ โดยส่งผ่านการพัฒนาของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งปัจจุบันอาจไม่ได้กล่าวอ้างคัมภีร์ไบเบิล หรือหลักการทางเทววิทยาเป็นสำคัญแล้ว แต่แนวคิดดังกล่าวได้แฝงอยู่กับความคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง การครอบครองธรรมชาติและความสูงส่งของมนุษย์มาจนถึงปัจจุบันอย่างไม่รู้ตัว

---

[61] คินสลีย์, เดวิด, ผู้เขียน, ลภาพรรณ ศุภมันตรา, ผู้แปล, **นิเวศวิทยากับศาสนาจิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม [Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Culture Perspective],** หน้า 233-234.

2) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (The Origin of Species) หรือทฤษฎีการคัดสรรตามธรรมชาติ (Natural Selection) เป็นทฤษฎีสำคัญทฤษฎีหนึ่งที่ว่าด้วยแนวคิดเกี่ยวกับโลกธรรมชาติและตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ ทฤษฎีนี้สร้างขึ้นโดย ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Robert Darwin) หลักการนี้เสนอว่าธรรมชาติมีพลวัตรในการพัฒนาภายในของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎการคัดสรรทางธรรมชาติและการดำรงอยู่ของผู้ที่เข้มแข็งที่สุดธรรมชาติที่แฝงไว้ด้วยความรุนแรง การแข่งขัน แย่งชิง และความตกต่ำ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ พยายามเอาตัวรอดด้วยความก้าวร้าว ผู้ที่เข้มแข็งกว่าจะอยู่รอด ส่วนผู้ที่อ่อนแอนั้นต้องล้มหายตายจากไปในที่สุด ซึ่งจุดนี้เองที่ทำให้ผู้คนที่เชื่อในทฤษฎีนี้ได้พยายามสร้างและสถาปนาอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อารยธรรมตะวันตกได้รับการปกปูองและสนับสนุนว่า การล่าอาณานิคมเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นนั้นเป็นการแสดงออกซึ่งการเอาตัวรอดของผู้ที่เข้มแข็งและผู้ที่ทำเช่นนั้นได้ก็คือผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งความคิดของดาร์วินทำให้เกิดการถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ นานาในประเด็นด้านจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปัญหาศักยภาพของพันธุศาสตร์ที่นำเสนอวิธีการที่จะแก้ไขรูปแบบของความมีอยู่พร้อมกับความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่มีเหนือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การคัดค้านเกี่ยวกับความจำเป็นในการนำทฤษฎีของดาร์วินไปใช้ในการพัฒนาสปีชีส์ ซึ่งมักถูกตั้งคำถามในประเด็นของศาสนาเป็นสำคัญ ปัญหาเกี่ยวกับรูปแบบของชีวิตที่สามารถพัฒนาให้มีความน่าทึ่งโดยไม่ต้องรอความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติอีกต่อไป ซึ่งประเด็นนี้เองที่มีผู้เสนอความคิดว่า ควรจะมีการพัฒนาให้เกิดความสอดคล้องกับการปรับตัวของสิ่งแวดล้อม มากกว่าการสร้างสิ่งที่น่าทึ่งเหล่านั้นโดยแยกออกจากปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมอื่น อีกทั้งยังมีการพัฒนาสปีชีส์ให้เหนือสุขภาพ (Health) และการพัฒนาชาติพันธุ์ของมนุษย์ที่เป็นไปตามธรรมชาติอีกด้วย

ทฤษฎีของดาร์วินได้สนับสนุนเพื่อทำให้ธรรมชาติอยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์ ธรรมชาติ คือ ศัตรูที่ไม่อาจประนีประนอมได้ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์ต้องมีความแข็งแกร่งกว่าธรรมชาติ ต้องมีความมุ่งมั่นในการพิชิตโลกธรรมชาติให้ได้มากที่สุด ดังที่ โทมัส ฮักซ์เลย์(Thomas Huxley) ผู้ชื่นชมและปกปูองดาร์วินคนสำคัญคนหนึ่งได้กล่าวว่า “เราอาจทำให้ตัวอารยธรรมกลายเป็นสงครามครูเสดอันศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นเริ่มเอาชนะธรรมชาติและโลกที่ปุาเถื่อนตามแนวคิดของดาร์วิน อย่างน้อยที่สุด ในกรณีของธรรมชาติก็ไม่มีข้อสงสัยเลยว่านี่เป็นศัตรูที่สมควรทำให้แตกพ่ายไป”[62]

---

[62] คินสลีย์, เดวิด, ผู้เขียน, ลภาพรรณ ศุภมันตรา, ผู้แปล, **นิเวศวิทยากับศาสนาจิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม [Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Culture Perspective]**, หน้า 292.

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ทฤษฎีของดาร์วินยังคงมีแนวคิดรูปแบบหนึ่งที่สนับสนุนชีวิตแบบองค์รวม กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ว่าด้วยวิวัฒนาการของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ดาร์วินกล่าวไว้ค่อนข้างชัดเจนถึงความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสิ่งที่เรียกว่า 'มนุษย์' มีต่อโลกหรือสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ ว่ามีความเชื่อมโยงที่เป็นข่ายใย ธรรมชาติของชีวิตต้องอิงอาศัยกันระหว่างเผ่าพันธุ์ชีวิตหนึ่งกับเผ่าพันธุ์ชีวิตอื่นๆ แต่เนื่องด้วยอคติของเขาที่มีต่อโลกธรรมชาติว่าธรรมชาติมุ่งร้ายต่อมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องข่มและบังคับธรรมชาติด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แม้ว่าทฤษฎีของดาร์วินจะมีการสนับสนุนความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับโลกไว้เพียงใดก็ตาม การนำทฤษฎีของเขาไปปฏิบัติก็ยังคงเป็นไปเพื่อภารกิจในการขยายอาณาเขตของมนุษย์จนกระทั่งโอบล้อมโลกทั้งใบอยู่นั่นเอง

3) แนวคิดมนุษยนิยม (Humanism) พื้นฐานของกระบวนทัศน์กระแสหลักที่เป็นฐานคิดสำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศในปัจจุบันคือ แนวคิดมนุษยนิยม (Humanism) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรีก แต่เฟื่องฟูมากที่สุดในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 สาระสำคัญของแนวคิดมนุษย์นิยมสามารถกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ แนวคิดมนุษย์นิยมเชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มนุษย์มีความเป็นไปและเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้า มนุษย์มีเจตจำนงเสรี (Free will) มีสติปัญญาและเหตุผลในการคิด ดังนั้นมนุษย์จึงมีความคิดในการควบคุมตนเองและสิ่งอื่นๆ รวมไปถึงธรรมชาติด้วย มนุษย์จึงมีคุณค่าเหนือสิ่งอื่นใด ด้านการกระทำทุกอย่างถือเอาประโยชน์สุขของมวลมนุษย์เป็นเปูาหมายสูงสุด โดยยึดหลักที่ว่า มนุษย์เป็นมาตรวัดสรรพสิ่ง (Man is the measure of all things) เช่นเดียวกับโปรตากอรัส (Protagorus, 480-410 B.C.) นักปรัชญากรีก อย่างไรก็ตาม มนุษยนิยมในสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ในส่วนที่กล่าวมาข้างต้นเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการปฏิวัติวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ แนวคิดของมนุษย์นิยมในการศึกษาให้เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแทนการยอมรับแต่พระเจ้าเหมือนยุคกลาง ส่งผลให้เกิดการคิดค้นทางด้านวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้นซึ่งสามารถกล่าวได้ดังนี้[63]

จริยศาสตร์ของฝุ่ายมนุษยนิยมสามารถกล่าวอย่างสรุปความได้ว่า 'ด้วยการศึกษาของมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของมนุษย์ได้'[64] มนุษย์สามารถนำธรรมชาติของตนมาดัดแปลง

---

[63] โกศล ช่อผกา, "พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542), หน้า 38.

[64] สิทธิ์ บุตรอินทร์, **มนุษยนิยม,** (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 97.

ได้และสามารถเสริมสร้างให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่เอื้อต่อเป้าหมายที่เราได้กำหนดไว้ การบรรลุเป้าหมายที่มนุษย์ได้กำหนดไว้นั้น มนุษย์ต้องอาศัยความรู้จากการศึกษาเป็นอำนาจในการควบคุมเป้าหมายของชีวิต และต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของเราเองด้วย โดยถือหลักการที่ว่าความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด เป็นต้น เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ต้องทำให้ปัจจุบันและอนาคตอยู่ในกำมือของเรา มนุษยนิยมเชื่อว่า การศึกษาแต่เดิมที่มีเรื่องของผีสางเทวดามาเกี่ยวข้องนั้นเป็นสิ่งที่หลอกให้คนเชื่อตามเท่านั้น และกล่าวหาว่า ผู้ที่สร้างความคิดเหล่านั้นมีผลประโยชน์บางอย่างแอบแฝงอยู่

4) แนวคิดวิธีอุปนัย (Induction) วิธีการอุปนัย (Induction) เป็นวิธีการที่ใช้แสวงหาความรู้อีกวิธีการหนึ่ง นอกเหนือไปจากวิธีการนิรนัย (Deduction) แบบอริสโตเติล (Aristotle, 382–322 B.C.) ซึ่งวิธีการนิรนัยเป็นการใช้เหตุผลพิสูจน์ความเชื่อเดิมหรือความจริงสากลที่มีอยู่โดยการโยงความคิดจากสิ่งที่เชื่อหรือได้รับการยอมรับอย่างไม่สงสัยแล้ว ไปสู่ส่วนที่สรุปออกมาจากความเชื่อหรือความจริงย่อยดั้งเดิม ถ้าความเชื่อเดิมถูกต้อง ข้อสรุปย่อมถูกต้องด้วย ส่วนการพิสูจน์ว่าข้อสรุปถูกต้องหรือไม่ โดยการพิจารณาว่าการโยงความจริงย่อยออกมาจากความจริงสากลนั้นมีความสมเหตุสมผลหรือไม่ หากสมเหตุสมผลถือว่าข้อสรุปถูกต้อง ดังนั้นวิธีการนิรนัยจึงเป็นเพียงการยืนยันความรู้เดิมเพราะข้อสรุปหรือความจริงย่อยมีแฝงอยู่ในความจริงสากลอยู่แล้ว อีกทั้งยังเป็นวิธียืนยันความจริงสากลที่ยึดถืออยู่ เป็นการสร้างความเข้าใจสิ่งใหม่บนฐานความเชื่อเดิม นอกจากนี้ การนิรนัยยังเป็นการพิสูจน์ความจริงสากลที่ยอมว่าทุกสิ่งถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า ตามประโยคตรรกะต่อไปนี้

สรรพสิ่ง ถูกสร้าง โดยพระเจ้า
มนุษย์ เป็นหนึ่ง ในสรรพสิ่งนั้น
มนุษย์ ถูกสร้าง โดยพระเจ้า

ด้วยวิธีการนิรนัยแบบอริสโตเติล ทำให้เกิดการอธิบายคำสอนของศาสนาคริสต์ในรูปเทววิทยา (Theology) โดยยึดมั่นในหลักข้อเชื่อ (Creeds) ซึ่งยอมรับว่ามีความถูกต้องแน่นอนเป็นมูลบท (Postulate)[65] ส่วนวิธีการอุปนัยเป็นความพยายามที่จะเปลี่ยนประโยคเชิงเดี่ยว (เช่นข้อความเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะ) เป็นประโยคทั่วไปหรือประโยคสากลเกี่ยวกับโลก หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น ‘กฎธรรมชาติ’ เป็นวิธีการหาความรู้ที่เรียกได้ว่าเป็นตัวแบ่งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และวิทยาศาสตร์เดิมออกจากกัน วิธีการอุปนัยจึงเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีการยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องจากวิธีการอุปนัยเป็นวิธีในการขยายความรู้จากสิ่งที่รู้แต่เดิมไปสู่สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ โดยอาศัยประสบการณ์

---

[65] เมล ทอมป์สัน, ผู้เขียน, สมหวัง แก้วสุฟอง, ผู้แปล, **ปรัชญาวิทยาศาสตร์,** (เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552), หน้า 44.

ไม่ใช่เหตุผลหรือความคิดเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังสามารถพิสูจน์ได้ จึงเป็นรากฐานที่สำคัญของวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ฐานความคิดของวิธีการอุปนัยมีแนวโน้มในการทำความเข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติว่าเป็นอย่างไร พร้อมทั้งพยายามควบคุมความเป็นไปนั้นด้วย

5) แนวคิดวิทยาศาสตร์ ของ ฟรานซิส เบคอน, เรอเน่ เดการ์ตส์ และไอแซก นิวตัน ที่มีอิทธิพลต่อท่าทีของมนุษย์ในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ วิธีการอุปนัยของฟรานซิส เบคอน ในการแสวงหาความจริงแท้ของธรรมชาติ โดยมีการเน้นที่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ การสังเกตเชิงประจักษ์ การตั้งสมมติฐาน การทดลอง การตั้งทฤษฎีและกฎ เป็นต้น วิทยาศาสตร์จึงเป็นวิธีการที่สามารถเรียกได้ว่า เป็นการเปิดเผยความลับของธรรมชาติ และถือว่าความสามารถในการทดลองของมนุษย์นั้นเป็นพลังอำนาจที่พระเจ้าประทานให้ เมื่อมนุษย์ล่วงรู้ถึงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แล้ว มนุษย์ก็สามารถควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้ ดังนั้น เบคอนจึงเชื่อว่า ความรู้คืออำนาจ (Knowledge is power) แนวคิดของเบคอนไม่ได้เป็นที่ยอมรับในวงการนักคิดมากนักเนื่องจากมีจุดบกพร่องหลายประการ เช่น การไม่ให้ความสำคัญต่อคณิตศาสตร์ เป็นต้น แต่เบคอนเป็นผู้จุดประกายและเป็นแรงบันดาลใจในการพยายามพัฒนาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เนื่องจากเบคอนได้แยกวิทยาศาสตร์ออกจากเทววิทยาและอภิปรัชญา และเขายังได้เปลี่ยนสภาพของวิทยาศาสตร์ให้กลายเป็นศาสตร์ในการขยายอำนาจของมนุษย์เหนือโลกแนวคิดของเบคอนได้ทำให้แหล่งความรู้ถูกขยายกว้างออกไป มิใช่เพียงแต่ในคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ของเบคอนถูกตัดออกจากโลกทัศน์ที่รับรู้สิ่งต่างๆ ในมิติของจุดหมายสูงสุดและคุณค่าที่มากับจุดหมายนั้นๆ ซึ่งทำให้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ถูกจำกัดอยู่ในกรอบของการศึกษาโลกธรรมชาติและการนำความรู้ที่ได้จากโลกธรรมชาติมาใช้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ การได้มาซึ่งความรู้ก็คือการได้มาซึ่งอำนาจ แม้เบคอนจะกล่าวว่า มนุษย์จะอยู่เหนือธรรมชาติได้ก็ด้วยศิลปะและวิทยาศาสตร์ ศิลปะในความคิดของเบคอนก็คือ ศิลปะของการเข้าถึงความลับของธรรมชาติอย่างแยบยล โดยมีเปูาหมายอยู่ที่การนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับมนุษย์ ดังที่เบคอนได้กล่าวไว้ว่า ‘จุดหมายพื้นฐานของเราก็คือความรู้เกี่ยวกับเหตุต่าง ๆ และการเคลื่อนที่ที่แอบซ่อนเป็นความลับอยู่ในสิ่งต่างๆ และการขยายขอบเขตอาณาจักรของมนุษย์ให้เข้าไปเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งที่เป็นไปได้[66] ความรู้ที่มนุษย์ได้มานั้นไม่ได้เพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแต่เป็นความรู้เพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง เบคอนยังได้กล่าวย้ำถึงการขูด

---

[66] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 44.

รีดจากธรรมชาติต่อไปอีกว่า ‘ข้าพเจ้ามาถึงซึ่งความจริงที่จะนำท่านไปสู่ธรรมชาติและผลพวงของหล่อน เพื่อจะพันธนาการหล่อนให้รับใช้ท่าน และทำให้หล่อนเป็นทาสของท่าน[67]

จากคำกล่าวของเบคอนแสดงให้เห็นถึงความกดขี่ และไม่เคารพต่อโลกธรรมชาติอย่างที่สุด โดยเฉพาะการใช้คำว่า ‘ทาส’ เป็นการแสดงถึงเจตจำนงที่ไม่มีการถ้อยทีถ้อยอาศัยแต่จะเป็นความสัมพันธ์แบบได้ผลประโยชน์ฝ่ายเดียว ส่วนเรอเน่ เดการ์ตส์ ได้เสนอการใช้อัชฌัตติกญาณ (Intuition) วิธีการนิรนัย (Deduction) และคณิตศาสตร์การเข้าถึงความจริงแท้ของธรรมชาติ เดการ์ตส์เชื่อว่า สิ่งที่ถูกต้องแท้จริงย่อมปราศจากความสงสัยใดๆ สิ่งใดที่ยังสามารถสงสัยได้อยู่ มิใช่ความจริงแท้ แม้แต่ความมีอยู่ของตนเองก็ต้องสงสัย วิธีการสงสัยสากล (Universal methodicdoubt) เป็นวิธีการเริ่มต้นก่อนที่จะแสวงหาความรู้อื่นๆ ต่อไป จนนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า ‘ฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่’ (I think, therefore I am) เดการ์ตส์ได้กล่าวว่า ‘ความคิดเกี่ยวกับร่างกายนั้นไม่มีเรื่องจิตใจมาปนอยู่ด้วย และความคิดเกี่ยวกับจิตใจนั้นก็ไม่มีเรื่องร่างกายมาเกี่ยวข้อง การแบ่งแยกกายกับจิตออกจากกันมีผลอย่างลึกซึ้งต่อความคิดแบบตะวันตก ที่ได้สอนให้รับรู้ว่าตัวตนของมนุษย์เรานั้นเป็นสิ่งที่แยกขาดและดำรงอยู่ ‘ภายใน’ ร่างกาย’[68] กล่าวคือ เดการ์ตส์เชื่ออย่างปราศจากความสงสัยใดๆ ว่ามีการดำรงอยู่ของตัวเองในฐานะผู้คิด นอกจากนี้เขายังใช้วิธีการสงสัยสากลแสวงหาความจริงแท้อื่นๆ ด้วย ความรู้ที่ได้มาเช่นนี้เรียกว่าอัชฌัตติกญาณ ซึ่งเป็นความรู้ที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด (Innate Idea) จากนั้นเมื่อเรายอมรับความรู้ที่เกิดจากอัชฌัตติกญาณแล้ว ยอมรับความมีอยู่ของผู้คิดแล้ว การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับโลกหรือธรรมชาติรวมทั้งมนุษย์ด้วย ก็สามารถทำได้โดยใช้วิธีการนิรนัยจากความรู้ที่เกิดจากอัชฌัตติกญาณนั้น โดยอาศัยคณิตศาสตร์เป็นสัญลักษณ์หรือภาษาทางคณิตศาสตร์ในการอธิบายธรรมชาติ ดังนั้น หากมนุษย์รู้ภาษาทางคณิตศาสตร์ มนุษย์ก็จะสามารถเข้าใจความจริงของธรรมชาติได้ ในส่วนสาระสำคัญของมนุษย์ เดการ์ตส์มองว่า ความคิดหรือจิต และสิ่งที่ถูกคิด คือวัตถุหรือกาย โดยจิตและกายเป็นอิสระจากกันแต่มีความสัมพันธ์กันได้ ดังนั้นจึงมีลักษณะแบบทวินิยม (Dualism) การแบ่งแยกเช่นนี้ทำให้การอธิบายธรรมชาติเป็นแบบภววิสัย (Objective) โดยตัดขาดจากผู้สังเกตออกไปจากกระบวนการรับรู้ นอกจากนี้โลกและเอกภพเป็นเสมือนเครื่องจักรที่ถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์แบบกลไกที่แน่นอน ซึ่ง

---

[67] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 45.

[68] คาปร้า, ฟริตจ๊อฟ, ผู้เขียน, พระประชา ปสนฺนธมฺโม, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ และรสนา โตสิตระกูล, ผู้แปล, **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 2 อิทธิพลของความคิดแบบเดการ์ตส์- นิวตัน,** (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2544), หน้า 59.

สามารถอธิบายได้โดยการจัดลำดับการเคลื่อนไหวของส่วนต่างๆ อย่างเป็นระบบระเบียบ แม้แต่สิ่งมีชีวิตจำพวกพืชและสัตว์ก็เป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งที่ทำงานได้โดยอัตโนมัติ แต่มีความแตกต่างกับมนุษย์ตรงที่มนุษย์มีจิตที่มีเหตุผลซึ่งอาศัยอยู่ในร่างกาย ส่วนร่างกายของมนุษย์นั้นก็เหมือนกับสิ่งอื่นๆ ในการเข้าใจกลไกของสิ่งต่างๆ สามารถทำได้โดยการวิเคราะห์แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกเป็นส่วนย่อยให้ได้มากที่สุด แล้วพิจารณาว่าแต่ละส่วนมีการทำงานอย่างไร เมื่อมนุษย์เข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติก็จะสามารถควบคุมและนำธรรมชาติมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ สำหรับเดการ์ตส์ เอกภพทางวัตถุคือเครื่องจักร และไม่มีอะไรอีกนอกจากเครื่องจักร วัตถุไม่มีจุดหมาย ไม่มีชีวิตหรือจิตวิญญาณ ธรรมชาติดำเนินไปตามกฎที่เป็นกลไก และทุกสิ่งทุกอย่างในโลกของวัตถุสามารถอธิบายได้ในรูปของการลำดับอย่างเป็นระเบียบ มนุษย์มีความสำคัญกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ การทำร้ายหรือทำลายพืช สัตว์และชีวิตอื่นนั้นไม่ผิด ดังที่เดการ์ตส์ได้กล่าวไว้ว่า ‘มีเพียงมนุษย์เท่านั้นที่มีจิต แต่สิ่งอื่นๆ มีเพียงกาย สัตว์ต่างๆ ไม่มีจิตที่รับรู้ความรู้สึก จึงไม่รู้สึกถึงความเจ็บปวด’[69]

ความรู้ที่ได้รับจากวิธีการของเดการ์ตส์โดยผ่านการแยกส่วนและระบบกลไกนั้นไม่สามารถ

ตอบคำถามเกี่ยวกับชีวิตที่มีความลึกซึ้งได้ เนื่องจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์เหล่านั้นรู้เฉพาะการทำงานเป็นส่วนๆ แต่ไม่เข้าใจชีวิตในฐานะองค์รวม อย่างไรก็ตาม ทัศนะของเดการ์ตส์ ดังที่กล่าวมาข้างต้นก่อให้เกิดการพัฒนาไปเป็นแนวคิดจักรกลนิยม (Mechanism) และคตินิยมลดทอน (Reductionism) อย่างสมบูรณ์ในภายหลังการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ของแนวคิดจักรกลนิยม (Mechanism) และคตินิยมลดทอน (Reductionism) ในสมัยของไอแซก นิวตัน ที่เขาได้เสนอแนวคิดโดยมีการรวมวิธีการอุปนัย ซึ่งได้แก่การสังเกตและการทดลองแบบประจักษ์ของเบคอน กับวิธีการแบบอัชฌัตติกญาณ วิธีการนิรนัยและคณิตศาสตร์ของเดการ์ตส์เข้าด้วยกัน โดยเสนอวิธีการทางวิทยาศาสตร์โดยสมบูรณ์และมีอิทธิพลมาถึงช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งเบคอนเคยเสนอว่า การทดลองใดที่ไม่มีการตีความวิธีนิรนัยที่มาจากหลักเกณฑ์เบื้องต้นแลการทดลองเสียแล้ว ก็ไม่อาจนำไปสู่ทฤษฎีที่สามารถเชื่อถือได้[70]

---

[69] Session, George, **Deep Ecology for the Twenty-First Century,** (London: Shambhala, 1955), p. 161.

[70] คาปร้า, ฟริตจ๊อฟ, ผู้เขียน, พระประชา ปสนฺนธมฺโม, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ และรสนา โตสิตระกูล, ผู้แปล, **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 3 มองความจริงด้วยทัศนะใหม่,** (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2539), หน้า 50.

นิวตันยังเน้นย้ำทัศนะแบบจักรกลนิยมและคตินิยมแบบลดทอนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยนิวตันมองว่า เอกภพและปรากฏการณ์ต่างๆ ล้วนประกอบด้วยส่วนย่อยๆ หรืออนุภาคที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นอย่างเป็นอิสระจากกัน แต่จะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่แน่นอนตายตัวตามกฎเกณฑ์ทางกลศาสตร์หรือแรงโน้มถ่วง และกฎพื้นฐานของการเคลื่อนที่อันคงที่ ซึ่งกฎเหล่านี้ พระเจ้าก็ทรงสร้างขึ้นด้วยเช่นกัน ทุกส่วนย่อยจะเคลื่อนที่ไปอย่างเป็นลำดับชั้นสืบต่อกันไปเป็นระบบกลไกที่ถูกควบคุม

ด้วยกฎเกณฑ์ที่ตายตัว (Deterministic Mechanism) ดังนั้น โลกจึงเปรียบเสมือนเครื่องจักรมหึมาที่เคลื่อนที่ไปตามกฎเกณฑ์ทางกลศาสตร์ที่ตายตัว ทั้งสามารถพิสูจน์ทดลองตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นล้วนดำเนินไปภายใต้กฎเกณฑ์ทางกลไกอย่างเดียวกันทั้งสิ้นลักษณะเช่นนี้เรียกว่า จักรกลนิยม (Mechanism) ส่วนในการเข้าใจสิ่งต่างๆ สามารถทำได้โดยอาศัยหลักคตินิยมลดทอน (Reductionism) กล่าวคือ เราสามารถเข้าใจโดยการแยกสิ่งต่างๆ หรือแยกปรากฏการณ์ต่างๆ ออกเป็นส่วนย่อยให้มากที่สุด จากนั้นจึงพิจารณาส่วนย่อยนั้นๆ อย่างละเอียดอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นมีอิทธิพลหล่อหลอมกระบวนทัศน์ของวิทยาศาสตร์และกระบวนทัศน์สมัยใหม่ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. การยืนยัน ‘ตัวตน’ ที่แท้จริงของมนุษย์ มีการเน้นย้ำเรื่องตัวตนโดยการแยกจิตกับกายของมนุษย์ออกจากกัน ให้ความสำคัญกับความสามารถทางเหตุผล โดยมองว่าจิตที่มีเหตุผลจะมีชีวิตอยู่หลังการสิ้นสุดของร่างกาย ซึ่งการยืนยันถึงตัวตนของมนุษย์นี้ส่งผลให้เกิดความคิดในข้ออื่น ๆ ต่อไป

2. การแปลกแยกมนุษย์ออกจากโลกธรรมชาติ กระบวนทัศน์สมัยใหม่แบ่งแยกความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงระหว่างจิตกับกาย และมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ทั้งสองแบบเน้นความ ‘ไร้จิต’ของโลกแห่งสสารหรือโลกธรรมชาติ ซึ่งประเด็นนี้เองกลายเป็นช่องทางก่อให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติ เนื่องจากโลกธรรมชาติหมดความศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีจุดหมายอันเป็นคุณสมบัติโดยตรงของสิ่งที่มีจิต

3. การแยกคุณค่าออกจากข้อเท็จจริง มีการปฏิเสธความหลากหลายในโลกธรรมชาติ โดยมองว่าความหลากหลายเป็นพียงความแตกต่างของโครงสร้างส่วนย่อย ทำให้สามารถสรุปในประเด็นนี้ได้ว่า คุณสมบัติต่างๆ เช่น สี กลิ่น รส และรวมไปถึงคุณสมบัติทางคุณค่า เช่น คุณสมบัติทางสุนทรียะนั้นไม่ได้มีอยู่จริงในโลกธรรมชาติ โลกธรรมชาติให้ได้แต่ ‘ข้อมูลดิบ’ คุณค่าต่างๆ เป็นเรื่องที่มนุษย์สร้างขึ้นเองในจิต

4. การเน้นความสำคัญของส่วนย่อยและการปฏิเสธที่จะมองโลกธรรมชาติแบบองค์รวม (Holistic View) ความเชื่อที่ว่าความเข้าใจโลกธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้จากการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนย่อย ทำให้ขาดการมองโลกธรรมชาติในภาพลักษณ์ของระบบรวมที่อิงอาศัยกัน การทำลาย

ความสัมพันธ์จุดใดจุดหนึ่งเท่ากับทำลายการประสานงานของทั้งระบบ การมองโลกธรรมชาติเป็นส่วนย่อยๆ ทำให้ง่ายแก่การฉวยผลประโยชน์จากส่วนต่างๆ เป็นการสร้างความชอบธรรมในการนำธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพราะการที่มนุษย์เข้าไปเปลี่ยนแปลงโลกธรรมชาติเพื่อประโยชน์บางอย่างของมนุษย์นั้นเป็นเพียงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างส่วนย่อยเท่านั้นไม่ใช่เปลี่ยนระบบทั้งหมด

5. วัตถุประสงค์ในการเรียนรู้เกี่ยวกับโลกธรรมชาติ คือการเพิ่มอำนาจที่เหนือโลกให้แก่มนุษย์ เมื่อมองว่าจุดหมายที่แท้จริงและการมีคุณค่าในตัวเองมีเพียงในตัวของมนุษย์เท่านั้น การศึกษาโลกธรรมชาติก็มีจุดประสงค์เพียงเพื่อนำความรู้ที่ได้มาปรับเปลี่ยนโลกธรรมชาติให้เหมาะสมกับจุดหมายของมนุษย์

6. มนุษย์ในฐานะ ‘ผู้ศึกษา’ และโลกธรรมชาติในฐานะ ‘วัตถุผู้ถูกศึกษา’ เมื่อมนุษย์ถูกแยกออกจากโลกธรรมชาติความเป็น ‘ส่วนหนึ่ง’ ของมนุษย์ในโลกธรรมชาติก็ถูกลบออกไป มนุษย์เป็นคนละส่วนจากโลกธรรมชาติ โลกธรรมชาติเป็นเพียงแหล่งความรู้และแหล่งผลประโยชน์ของมนุษย์[71]

แนวคิดข้างต้นถูกพัฒนาเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะในวงการนักวิทยาศาสตร์ตั้งแต่การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ได้ส่งผลให้เกิดการปฏิวัติทางด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบทุนนิยมที่มีรากฐานอยู่บนแนวคิดของลัทธิปัจเจกนิยม (Individualism) ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดเรื่องความมีอยู่เรื่องสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล (Individual rights) และแนวคิดเรื่องประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เป็นสำคัญ โดยการพัฒนาภายใต้กระบวนทัศน์กระแสหลัก[72]

การพัฒนาภายใต้กระบวนทัศน์กระแสหลักส่งผลถึงฐานความคิดในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจนับได้ว่าเป็นการพัฒนาที่มีเปูาหมายเพื่อ ‘ความเจริญทางวัตถุ’ อย่างสูงสุดของแต่ละประเทศ โดยการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ ควบคุม ขูดรีด แม้แต่มนุษย์ด้วยกันยังถูกเอารัดเอาเปรียบในรูปแบบของการแข่งขันและทำลายล้างซึ่งกันและกัน เพื่อให้ได้ปัจจัยการผลิตอย่างครบถ้วน จากนั้นใช้ความรู้และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ และเข้าสู่กระบวนการผลิตในลักษณะกลไกที่แบ่งหน้าที่เป็นส่วนย่อยๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตออกมาในรูปแบบที่ต้นทุนต่ำที่สุดแต่แสวงหากำไรสูงสุด และวัดความสำเร็จเป็นเชิงปริมาณ เช่น ค่าผลิตภัณฑ์ประชาชาติขั้นต้น (GDP) เป็นต้น

---

[71] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 59-60.

[72] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542), หน้า 46-47.

จะเห็นได้ว่าเมื่อแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ทำให้ทุกอย่างอยู่ในรูปแบบของกลไกไปหมดคำสอนทางศาสนาตะวันออก ข้อห้ามในวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมต่าง ๆ ที่เป็นข้อยับยั้งการเอาเปรียบธรรมชาติถูกลบออกจากกระบวนทัศน์ในยุควิทยาศาสตร์ อำนาจของ 'วิทยาศาสตร์' โดยเฉพาะแนวความคิดของเบคอนและเดการ์ตส์ที่มองว่า จุดหมายของวิทยาศาสตร์ก็คือการครอบงำและควบคุมธรรมชาติ และยืนยันว่าความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์สามารถนำไปใช้เพื่อ 'ทำให้เราเป็นนายและเจ้าของธรรมชาติ[73]และตอกย้ำด้วยแนวความคิดของนิวตันในการนำมาพัฒนาให้เป็นไปในรูปแบบของเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม ทำให้ความคิดแบบเป็นองค์รวมที่มีอยู่ในศาสนาตะวันออกและวัฒนธรรมพื้นเมืองเดิมถูกลืมไป

2.1.9 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่มีนิเวศเป็นศูนย์กลาง

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Ecocentric) ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศทั้งระบบ มีปรากฏในแนวคิดของนักธรรมชาติวิทยา อย่างกลุ่มของ กิลเบิร์ต ไวท์ และ เฮนรี่ เดวิด ธอโร

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก่อนที่จะเริ่มมีการใช้คำว่า 'นิเวศวิทยา' โดยสภาพฤกศาสตร์นานาชาติรวมไปถึงทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน ที่เสนอเหตุผลทางชีววิทยาว่า ทุกชีวิตมีความเกี่ยวเนื่องกัน และมนุษย์ก็ไม่ได้มีอะไรพิเศษไปกว่าชีวิตอื่นๆ บนโลก ดังนั้น มนุษย์จึงควรอ่อนน้อมตัวเองลง[74]

อัลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) นักนิเวศวิทยาชาวอเมริกันได้พัฒนาหลักการทางจริยศาสตร์ที่เขาคิดว่า 'เป็นจริยศาสตร์ที่ครอบคลุมถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแผ่นดิน สัตว์และพืชที่ดำรงชีวิตอยู่บนโลกนี้' และสรุปหลักการของหลักการทางจริยศาสตร์นี้ว่า 'สรรพสิ่งจะดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องก็ต่อเมื่อมันมีแนวโน้มที่จะรักษาบูรณภาพ ดุลยภาพ และสุนทรียภาพของชุมชนทางชีวภาพ สรรพสิ่งจะดำเนินไปในทางที่ผิดก็ต่อเมื่อมันดำเนินไปในทางตรงกันข้าม ก่อนที่ในช่วงทศวรรษที่ 1970 อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) นักปรัชญาและนักนิเวศวิทยาชาวนอร์เวย์ได้นำเสนอบทความชิ้นสำคัญที่นำเสนอการมองโลกแบบนิเวศวิทยาแนวตื้นและนิเวศวิทยาแนวลึกอย่างชัดเจน[75] หลักนิเวศวิทยาแนวลึกที่สำคัญคือ การปฏิเสธทัศนะทวินิยมของมนุษย์กับธรรมชาติว่าแยกส่วนและ

---

[73] คาปร้า, ฟริตจ๊อฟ, ผู้เขียน, พระประชา ปสนฺนธมฺโม, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ และรสนา โตสิตระกูล, ผู้แปล, **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 3 มองความจริงด้วยทัศนะใหม่,** หน้า 61-62.

[74] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 61 – 69.

[75] Peter Singer, **Practical Ethics,** pp. 201; 251.

แตกต่างกัน มองธรรมชาติไม่ได้มีไว้เพื่อมนุษย์ใช้ประโยชน์และนำมาออกแบบใช้ในระยะสั้น ๆ แต่ดำรงอยู่และมีค่าในตัวเอง จึงมองโลกทัศน์แบบองค์รวมและมนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางจักรวาล เพราะธรรมชาติมิได้มีไว้เพื่อมนุษย์ มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์ไม่มีสิทธิในการทำลายธรรมชาติโลก สรรพสิ่งมีคุณค่าเท่าเทียมกันและมีคุณค่าในตัวเองและมีสิทธิในการดำรงอยู่ไม่ใช่มีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์[76]

รากฐานแนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลางนั้นมีโครงสร้างสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. การมองโลกในเชิงองค์รวม (holistic worldview) แนวคิดนี้มองโลกในลักษณะที่เป็นเครือข่ายของปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงและอิงอาศัยกันของทุกกลุ่มในโลกชีวะอย่างเป็นเอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย ปัจเจกมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นในลักษณะที่เป็นเครือข่ายของชีวิตที่แฝงซ้อนกันอยู่ ตัวตนของปัจเจกในฐานะสิ่งคงที่จึงเริ่มน่าสงสัยเมื่อมองในมุมที่ว่า ปัจเจกนั้นมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของเครือข่ายที่เคลื่อนที่ไหลเวียนอยู่ตลอดเวลา

2. ศูนย์กลางของคุณค่าอยู่ที่ระบบนิเวศที่มีความหลากหลายของรูปแบบชีวิต เนื่องจากส่วนรวมมีความสำคัญกว่าส่วนย่อย ศูนย์กลางของคุณค่าจึงอยู่สมดุลของเครือข่ายแห่งชีวิต มนุษย์จึงถูกถอดถอนออกจากการเป็นศูนย์กลางของคุณค่าทั้งปวง เพราะมนุษย์ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเครือข่ายแห่งชีวิต แม้จะยอมรับคุณสมบัติพิเศษบางประการที่มนุษย์มีแต่จุดนี้ก็เป็นเพียงแค่ความแตกต่างของความหลากหลายในชีวมณฑล (biosphere) เท่านั้น มนุษย์ไม่ได้มีค่าเหนือสิ่งอื่นหรือมีค่าภายในตัวเองแต่เพียงสิ่งเดียวเนื่องเพราะทุกสรรพสิ่งนั้นต่างก็มีคุณค่าภายในตัวเองด้วยกันทั้งสิ้น

3. การขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ทางศีลธรรม เนื่องมาจากศูนย์กลางของคุณค่าไม่ได้อยู่ที่มนุษย์อีกต่อไปความสัมพันธ์ทางศีลธรรมจึงขยายขอบเขตไปครอบคลุมถึงทุกสรรพสิ่งในระบบนิเวศอีกด้วย นั่นหมายความว่า การกระทำของมนุษย์ต่อสรรพสิ่งในระบบนิเวศสามารถตัดสินในทางจริยธรรมว่าดี/ไม่ดี, ควร/ไม่ควรได้ มนุษย์จึงไม่มีสิทธิและความชอบธรรมใดๆ ในการไปลดทอนความสมบูรณ์และความหลากหลายของระบบนิเวศนอกเหนือความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น

4. ฐานะของมนุษย์และฐานะของโลกธรรมชาติ มนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลกธรรมชาติ การเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์จึงมิใช่การเรียนรู้เพื่อการนำไปใช้แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลและเป็นเอกภาพ[77]

---

[76] ประเวศ อินทองปาน, “การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวลึกตามทัศนะของอาร์เน แนสส์”, **วารสารมนุษยศาสตร์,** ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 (2553): 80.

[77] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 62-96; Peter Singer, **Practical Ethics,** pp. 247-254; Fritjof Capra, **The Web of Life,** pp. 2-13.

คำว่า นิเวศศูนย์กลาง ปรากฏขึ้นหลังจากที่มีการเกิดศาสตร์แขนงหนึ่งของวิทยาศาสตร์สาขาชีววิทยาที่ชื่อว่า นิเวศวิทยา หมายความถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิต กับสิ่งแวดล้อม หรือหมายถึงความสัมพันธ์ของพืชและสัตว์ต่อแหล่งอาศัย รวมทั้งอิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศ[78] ส่วนคำว่า นิเวศศูนย์กลาง เป็นเพียงศัพท์ทางวิชาการที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นหลักในการเปรียบเทียบกับหลักมนุษย์ศูนย์กลางเท่านั้น นิเวศศูนย์กลาง เป็นคำที่ยากแก่การนิยามความหมายที่ชัดเจนและตายตัว เนื่องจากแนวคิดนี้ปรากฏขึ้นทุกหนทุกแห่ง ทุกรูปแบบวิถีชีวิตวัฒนธรรม และในศาสนาต่างๆ จึงไม่อาจกำหนดศูนย์กลางของแนวคิดนี้ได้ แต่สิ่งที่มีความสอดคล้องกัน คือการเห็นว่าสรรพสิ่งต่างมีคุณค่าในตัวเอง มีอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน อันเกิดจากการรับรู้ว่าตัวตนของเขาไม่ได้แยกออกจากธรรมชาติ เป็นการรับรู้ถึงความสัมพันธ์อันยิ่งใหญ่ ที่เกิดจากพื้นฐานของความเคารพความรู้สึกอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติ

ในช่วงทศวรรษที่ 1960 เกิดการเคลื่อนไหวและความพยายามในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังมากขึ้น หากใช้กระบวนทัศน์เป็นเกณฑ์จะสามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทางด้วยกัน คือ 1) สิ่งแวดล้อมนิยม (Environmentalism) เป็นการแก้ปัญหาเชิงนิเวศวิทยาที่มีฐานอยู่บนกระบวนทัศน์กระแสหลัก แต่มีการเน้นเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้าไปและมีการใช้สิ่งแวดล้อมแบบสมเหตุสมผลและมีความประนีประนอมมากขึ้น บางกลุ่มย่อยก็ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมมากเทียบเท่ากับกลุ่มนิเวศนิยมทีเดียว เพียงแต่ยังเชื่อมั่นในประสิทธิภาพของเทคโนโลยีใน การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆที่เกิดขึ้น และ 2) นิเวศนิยม (Ecologism) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีระดับล่าง ที่ไม่มีความซับซ้อนมุ่งผลเพื่อการอนุรักษ์และรักษาสภาพแวดล้อมให้มีความสมดุลมากที่สุด ถึงอย่างไรก็ตามทั้งสอง แนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมายไปในทางเดียวกัน คือเพื่อรักษาความสมดุลในระบบนิเวศไว้ให้มากที่สุดและมีความเห็นที่ไม่ลงรอยกับแนวคิดมนุษย์ศูนย์กลางเสียทั้งหมด[79] ในสายนิเวศนิยมมีการให้ความสำคัญกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในด้านที่แตกต่างกัน แต่ในที่นี้จะขอกล่าวถึงกลุ่มนิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) แนวคิดแบบนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology) ของ อัลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) ได้เสนอแนวคิดทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) ที่มีสภาวะแวดล้อมส่วนรวมเป็นศูนย์กลาง (แทนที่จะมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางดังจริยศาสตร์ทั่วไป) ว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และเป็นสิ่งที่น่า

---

[78] กานมณี ภู่ภักดี, “ความหมายและคุณค่าของชีวิตในนิเวศลุ่มลึกตามทัศนะของอาร์เน นาสส์”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), หน้า 52.

[79] โกศล ช่อผกา, “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542), หน้า 53.

พึงปรารถนาในสภาพการณ์ในปัจจุบัน จริยศาสตร์ประเภทนี้มีพื้นฐานมาจากความรู้ทางนิเวศวิทยา (Ecology) ระบบนิเวศของโลกเปรียบเสมือนสังคมใหญ่ที่ประกอบด้วยส่วนย่อยต่างๆ (เผ่าพันธุ์ต่างๆ แม่น้ำ ลำธาร ฯลฯ) ส่วนประกอบเหล่านี้มีส่วนช่วยผดุง 'เศรษฐกิจ' หรือความสมดุลของระบบนิเวศทั้งสิ้น

ความเป็นมาของนิเวศวิทยาแนวลึก ปรัชญาและความเคลื่อนไหวของขบวนการนิเวศวิทยา (Deep Ecology, Ecosophy and Ecological Movement) เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2516อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) นักปรัชญาชาวนอร์เวย์ ผู้รักในการปีนเขาเป็นผู้ริเริ่มนำเอาคำว่า'นิเวศวิทยาแนวลึก' มาใช้ในแวดวงงานเขียนด้านสิ่งแวดล้อม โดยในช่วงนั้นเอง (พ.ศ. 2503-2513) ขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้เริ่มก่อตัว และมีพัฒนาการและความเคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับรากหญ้าอย่างเป็นที่ยอมรับในสังคมตะวันตก งานเขียนที่มีพลังในการปลุกกระแสสำนึกทางสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด คือ ฤดูใบไม้ผลิที่เงียบงัน (Silent Spring) เขียนโดย เรเชล คาร์สัน ที่ได้อธิบายให้เห็นถึงวิกฤตการณ์ทางนิเวศวิทยาอันเป็นผลพวงจากการพัฒนาอย่างไร้สำนึกทางธรรมชาติและการให้มุ่นเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างอหังการ์ของสังคมสมัยใหม่ ทั้งนี้ ก่อนหน้านั้นก็มีนักเขียนและนักกิจกรรมทางสิ่งแวดล้อมรุ่นก่อนๆ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมที่ทำให้สำนึกสิ่งแวดล้อมได้ปะทุขึ้น ได้แก่ เฮนรี่ เดวิด ธอโร (Henry David Thoreau), จอห์น มิวร์ (John Muir), อัลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) ส่วนนักคิดที่นำเสนอปรัชญาและสำนึกของการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ได้แก่ กิ๊ฟฟอร์ด พินชอท (Gifford Pinchot) ขอยกกรณี ตัวอย่างเช่น แนวคิดนิเวศวิทยาของเฮนรี เดวิด ธอโร (Henry David Thoreau) เขามีความสนใจในธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการท่องเที่ยวในทุ่งป่า และบึงทั้งในและนอกตัวเมือง เขาใช้เวลายาวนานในการเขียนบันทึกภาคสนามเพื่ออธิบายสภาพทางนิเวศในบริเวณที่เขาอาศัยอยู่อย่างละเอียด บันทึกบางชิ้นมีความซับซ้อนทางวิทยาศาสตร์ การศึกษาของเขาหลายชิ้นที่เกี่ยวข้องกับวงจรธรรมชาติของป่าในท้องถิ่นและวิธีการที่ป่านั้นเพาะตัวเองขึ้นมา ยังคงเป็นงานศึกษาทางนิเวศ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ธอโรใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายโดยออกไปอาศัยอยู่ในกระท่อมที่สร้างขึ้นแบบหยาบ ๆ ริมบึงวอลเดน และรับประทานอาหารมังสวิรัติโดยให้เหตุผลว่าการรับประทานอาหารมังสวิรัติของเขานั้นทำให้วิถีชีวิตเรียบง่ายและปลอดภัยขึ้น

ธอโรวิพากษ์วิจารณ์วิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นที่อยู่บนพื้นฐานของศาสนาคริสต์ที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 และเขายังได้วิพากษ์วิจารณ์ตัณหาที่อยากครอบครองธรรมชาติเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ ซึ่งเขาเห็นว่าตัณหาเช่นนี้ทำให้เกิดหายนะต่อสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะต่อสภาพป่าไม้ ธอโรเห็นว่าศาสนาที่ครอบงำและการแสวงหาหนทางในการควบคุมธรรมชาติเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนกัน จากการไม่เห็นด้วยกับศาสนจักรเขาจึงปฏิเสธการเข้าร่วมทุกพิธีกรรมของโบสถ์ตั้งแต่เล็กๆ และ

พยายามเขียนงานโจมตีเพื่อว่าอาจจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะสามารถทำลายรูปแบบของศาสนาเช่นนี้ได้ในสักวันหนึ่ง ตามทัศนะของธอโรเห็นว่าศาสนาคริสต์ที่นับถือกันอยู่ในขณะนั้นเป็นการสร้างศาสนาของ 'การเกลียดป่า' เขาพยายามต่อต้านศาสนาคริสต์ทุกวิถีทางและได้ก่อตั้งกลุ่มคนที่มีความคิดเหมือนกันอีกสองสามคนซึ่งเขาเรียกกลุ่มนี้ว่า 'สมาคมบึงวอลเดน' ศาสนาในความหมายของธอโรหมายถึงการดึงเอาสิ่งหล่อเลี้ยงจากทุ่งต้นฮีธและปุาไม้ เขาได้เขียนอธิบายความเกี่ยวกับศาสนาไว้ว่า 'ขอให้คนเราเดินอย่างนุ่มนวลผ่านธรรมชาติ ขอให้เรามาประกอบการบูชาทางศาสนาในดงไม้ในขณะที่ชาวคริสต์ช่างทำลายโค่นวัดแห่งปุาเพื่อสร้างที่ประชุมและคอกม้ายาวนับไมล์และหล่อเชื้อไฟในเตาของพวกเขาอย่างสูญเปล่า[80] ธอโรเห็นว่ามนุษย์ในยุคใหม่แยกตัวออกจากธรรมชาติ ซึ่งเขาไม่เห็นด้วยและเขายังได้กล่าวถึงข้อดีและความสุขที่ได้รับจากการสัมผัสธรรมชาติไว้มากมาย ธอโรเห็นว่าธรรมชาตินั้นมีพลังชีวิตแม้แต่ในก้อนหิน ดังคำที่เขากล่าวว่า 'โลกที่ฉันก้าวย่างอยู่นั้นไม่ได้เป็นก้อนที่ตายหรือเฉื่อยชาแต่มันเป็นร่างกายมีชีวิตจิตใจ และไหลเลื่อนไปตามอิทธิพลของจิตวิญญาณของมันและไปตามอณูใดก็ตามที่มีอยู่ในตัวฉัน[81]

อย่างไรก็ตาม มีแนวคิดทางนิเวศวิทยาหลายแนวคิดที่พยายามสร้างกระบวนทัศน์ที่มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในธรรมชาติ มนุษย์ไม่ได้มีอำนาจใดๆ ในการอยู่เหนือ ขูดรีดหรือครอบครองธรรมชาติ ซึ่งความคิดเหล่านี้แม้จะไม่ได้กล่าวถึงศาสนาใดศาสนาหนึ่งในการสร้างกระบวนทัศน์ของพวกเขา แต่การอธิบายและการให้ความหมายแก่มนุษย์และสิ่งต่างๆ มีความคล้ายคลึงกับการอธิบายทางศาสนาตะวันออกอย่างมาก อย่างกรณี อัลโด ลีโอโพลด์ (Aldo Leopold) ซึ่งเป็นบุคคลแรกที่บุกเบิกแนวความคิด 'นิเวศน์สำนึก' (Ecological Conscience) หรือจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม ที่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมซึ่งปลดมนุษย์ออกจากศูนย์กลางของคุณค่านั้นเป็นความจำเป็นทางนิเวศน์ (Ecological Necessary) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมมีแหล่งที่มาจากข้อเท็จจริงจากนิเวศวิทยาเป็นสำคัญ และความคิดของเขาถือเป็นการต่อต้านความคิดกระแสหลักที่มองโลกธรรมชาติเป็นแหล่งผลประโยชน์ของมนุษย์อีกด้วย

ลีโอโพลด์มองโลกธรรมชาติเป็นระบบการไหลเวียนของพลังงานส่วนรวมที่มีชีวิต ทุกสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของโซ่อาหาร ทุกสิ่งในโลกธรรมชาติมิได้มีอยู่อย่างอิสระแต่มีอยู่ในความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น กระบวนทัศน์ที่มนุษย์มีต่อโลกธรรมชาตินั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อนัยทางจริยศาสตร์ซึ่งเขาได้ให้

---

[80] คินสลีย์, เดวิด, ผู้เขียน, ลภาพรรณ ศุภมันตรา, ผู้แปล, **นิเวศวิทยากับศาสนาจิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม [Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Culture Perspective],** หน้า 306.

[81] เรื่องเดียวกัน, หน้า 304.

เหตุผลไว้ว่า “จริยศาสตร์ที่จะช่วยเสริมและนำทางความสัมพันธ์ทางเศรษฐศาสตร์กับแผ่นดินบ่งบอกถึงการมีอยู่ของจินตภาพบางอย่างเกี่ยวกับแผ่นดินในฐานะเป็นจักรกลทางชีวะ เราสามารถมีความสัมพันธ์ทางจริยธรรมได้ก็แต่กับสิ่งที่เราเห็นได้ รู้สึกได้เข้าใจได้ รักได้ หรือไม่ก็มีศรัทธากับสิ่งนั้นได้”[82]

หากมนุษย์มีกระบวนทัศน์ที่มองโลกธรรมชาติว่าเป็น ‘โกดังเก็บของ’ มนุษย์ก็จะปฏิบัติต่อโลกธรรมชาติดังเช่นทุกวันนี้ โดยการหาประโยชน์จากโลกธรรมชาติเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของมนุษย์ ส่วนกระบวนทัศน์ที่มนุษย์ได้จากนิเวศวิทยาเป็นภาพขององค์รวมที่มีส่วนประกอบย่อยมากมายทำงานประสานกัน ซึ่งส่วนประกอบเหล่านี้รวมไปถึงมนุษย์ด้วย สมาชิกทุกกลุ่มในสังคมที่มีชีวิต ซึ่งลีโอโพลด์หมายความรวมไปถึงแม่น้ำ ลำธาร ป่าเขา แผ่นดินด้วย มีสิทธิที่จะมีอยู่พอๆ กันเป็นความเสมอภาคในโลกธรรมชาติ เพราะทุกกลุ่มมีบทบาทหน้าที่ที่ประสานสอดคล้องกัน ทุกกลุ่มมีความสำคัญและจำเป็นต่อการทำงานเป็นระบบ

จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมของลีโอโพลด์มองว่า มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของคุณค่า ในขณะเดียวกัน เขาก็ตัดการจัดลำดับคุณค่าที่อิงระดับความสูงต่ำทางวิวัฒนาการออกโดยสิ้นเชิง สิ่งที่มีค่าสูงสุดและเป็นจุดหมายคือ ‘โลกชีวะโดยรวม’ ที่ส่วนประกอบแต่ละกลุ่มมีบทบาทที่แตกต่างกันไป แต่ท่ามกลางความแตกต่างเหล่านี้มีจุดร่วมอยู่ที่ความสมดุลของระบบนิเวศน์ เขาไม่ได้ต้องการอนุรักษ์คุณลักษณะของหน่วยย่อยดั้งเดิมเอาไว้ เขาตระหนักดีถึงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งมีชีวิตที่มีอย่างไม่สิ้นสุด ในกระบวนการวิวัฒนาการ แต่สิ่งที่ลีโอโพลด์ต้องการอนุรักษ์ได้คือ ‘สุขภาพ’ ของโลกชีวะและตราบใดที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกในโลกชีวะอยู่ตราบนั้นสุขภาพที่ดีหรือความสามารถในการฟื้นตัวของโลกธรรมชาติก็สามารถเป็นไปได้ ดังที่เขาได้กล่าวว่า “จริยศาสตร์แผ่นดินจึงจะสะท้อนให้เห็นถึงความมีอยู่ของนิเวศน์สำนึก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในความรับผิดชอบของปัจเจกบุคคลที่มีต่อสุขภาพของแผ่นดิน สุขภาพก็คือความสามารถในการฟื้นตัวของแผ่นดิน การอนุรักษ์ก็คือความพยายามของเราในอันที่จะเข้าใจและรักษาความสามารถนี้ไว้”[83]

แนวคิดนิเวศน์สำนึกของลีโอโพลด์เห็นว่าแผ่นดินมิใช่เพียงแผ่นดินแต่เป็นพีระมิดทางชีวะของชีวิตซึ่งรวมไปถึงมนุษย์ที่มีการอิงอาศัยกัน มนุษย์ถูกนิยามว่าเป็นมนุษย์ในธรรมชาติมิได้แยกตัว

---

[82] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 75.

[83] เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

ออกมาจากโลกธรรมชาติทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริงกับคุณค่าเป็นความสัมพันธ์แบบต่อเนื่อง ท่าทีอ่อนน้อมถ่อมตนของมนุษย์ต่อโลกธรรมชาติ[84]

แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology) นี้มีการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้สนใจปัญหาเชิงนิเวศวิทยา เนื้อหาของแนวคิดนี้กล่าวถึงความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งในธรรมชาติไม่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง อีกทั้งยังมีหลักจริยธรรมและหลักศาสนาแฝงอยู่ในแนวคิดนี้อยู่มากส่วนคำนิยามของแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึกนั้น อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) นักปรัชญาชาวนอร์เวย์ได้กล่าวว่า "นิเวศวิทยาแนวลึกเป็นเพียงความเคลื่อนไหว (Movement) กระแสหนึ่งซึ่งมักจะเรียกว่ากรีน (Green) หรือกลุ่มความเคลื่อนไหวสีเขียว (Grren Movement) ที่มิได้ทำเพื่อโลกโดยเห็นแก่ประโยชน์ของมนุษย์ แต่ทำเพื่อโลก โดยเริ่มต้นจากระบบนิเวศเราร่วมกันรักษาความสมบูรณ์ของธรรมชาติซึ่งหมายถึงการรักษาคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเองของสรรพสิ่ง"[85]

ดังนั้น ขอบเขตของแนวคิดนิเวศวิทยาแนวลึกจึงมีอยู่ทั่วไปและเนื้อหาส่วนใหญ่นำเสนอคำถามเชิงภววิทยา (Ontology) ไม่ใช่เชิงจริยศาสตร์ ซึ่งแนสส์ได้กล่าวไว้ว่า "ผมไม่ค่อยให้ความสำคัญกับหลักการทางจริยศาสตร์หรือศีลธรรมมากเท่าไหร่ แต่ที่ผมสนใจคือเรามีประสบการณ์กับโลกอย่างไร (How we experience the world) ถ้านิเวศลุ่มลึกนั้นลึกซึ้ง มันจะต้องเชื่อมกับความเชื่อพื้นฐานของเราได้ ไม่ใช่เพียงแค่หลักทางจริยศาสตร์ เพราะจริยศาสตร์นั้นดำเนินตามประสบการณ์ที่เรามีต่อโลก ถ้าคุณชัดเจนในประสบการณ์ที่คุณมีหลังจากนั้นมันก็อาจจะเป็นได้ทั้งปรัชญาหรือศาสนา"[86]

อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) ได้เสนอวิถีแบบนิเวศวิทยาลุ่มลึกในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ไว้ 25 ข้อด้วยกัน ซึ่งทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันเป็นข่ายใย เขาย้ำว่า 'วิถีชีวิต' ไม่มีสูตรหรือกฎเกณฑ์ที่ตายตัวว่าต้องทำอย่างไร ที่ทำได้ก็เพียงแต่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของนิเวศจิตวิญญาณกับการกระทำที่เกิดจากการมีกระบวนทัศน์เช่นนั้น ซึ่งประเด็นที่ อาร์เน แนสส์ (Arne Naess) ยกมานำมาจากวิถีชีวิตชาวสแกนดิเนเวีย และผู้ที่เห็นว่าวิถีชีวิตเช่นนี้คือสิ่งที่ดีงาม[87]

---

[84] เนื่องน้อย บุณยเนตร, **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม โลกทัศน์ในพุทธปรัชญากับปรัชญาตะวันตก,** หน้า 94 – 96.

[85] กานมณี ภู่ภักดี, "ความหมายและคุณค่าของชีวิตในนิเวศลุ่มลึกตามทัศนะของอาร์เนนาสส์", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), หน้า 55.

[86] เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

[87] Naess, Arne, **Ecology, Community and Life Style; Outline of an Ecosophy,** (Cambridge: Cambridge University of Chicago, 1993), pp. 29-32.

ในมุมมองของนักนิเวศนิยม ‘ความรู้’ ในความหมายเชิงวิทยาศาสตร์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับธรรมชาติ การสำรวจค้นคว้า นำไปสู่ข้ออ้างในการจัดลำดับชั้น (Hierarchy) และกำหนดคุณค่า (Value) ให้กับสิ่งต่างๆ โดยปฏิเสธหรือบิดเบือน ‘คุณค่าแท้’ (Inherent Value) ตามธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้น การที่มนุษย์ประเมินคุณค่าของสรรพสิ่งในธรรมชาติจากอรรถประโยชน์เป็นสำคัญ นับว่าเป็นวิธีคิดที่สวนทางกันอย่างสิ้นเชิงกับหลักการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนในระบบนิเวศที่เจมส์ เลิฟล็อค (James Lovelock) นักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษในช่วงทศวรรษที่ 60 ได้นำเสนอไว้ใน ‘สมมติฐานกายา’ (Gaia hypothesis) ว่าสรรพสิ่งบนโลกนี้ล้วนทำงานอย่างสอดประสานเปรียบได้กับการเป็นสิ่งมีชีวิตร่างเดียวกัน โดยมีกลไกแห่งดุลยภาพเป็นที่ตั้ง แม้จะมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่าง แต่ทุกสิ่งล้วนมีความสำคัญและคุณค่าอันเสมอกันในการธำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศ สมมติฐานในเรื่องกายา (Gaia hypothesis) เป็นข้อสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์เพื่ออธิบายการ จัดตนเอง (Selforganization) ของระบบต่างๆ มองความสัมพันธ์ของโลกและชีวิตหรือสรรพสิ่งว่าเป็นชีวอินทรียภาพ (Living organism) และมีการจัดระบบของตนเองเพื่อการดำรงอยู่สืบเนื่องกันตลอดมานับแต่กำเนิดสิ่งมีชีวิตดังที่มาของสมมติฐานนี้ว่า ‘...การท่องออกไปในอวกาศทำให้เรามีมุมมองใหม่ต่อโลกมากกว่าที่เคยมี เมื่อนักบินอวกาศส่งข้อมูลเกี่ยวกับบรรยากาศและภาพพื้นผิวของโลกมาให้เราครั้งแล้วครั้งเล่ามันก่อให้เกิดการหยั่งรู้ใหม่ต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับส่วนต่างๆของโลก จากจุดนี้ได้ก่อให้เกิดสมมติฐานขึ้นมาว่าสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอวกาศ มหาสมุทร ผืนแผ่นดินที่เป็นระบบและสลับซับซ้อนนั้นล้วนแล้วแต่มีชีวิต โลกนี้จึงเป็นชีวอินทรียภาพหนึ่งที่ดำรงอยู่อย่างเด่นชัด’[88]

สรุป แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ก็คือแนวคิดที่ศึกษาวัฒนธรรมซึ่งเป็นระบบสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นรูปแบบของการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่สามารถสังเกตได้โดยตรง มีหลักฐานที่สามารถอ้างอิง และสามารถวัดได้อย่างตรงไปตรงมา วัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่ประกอบด้วย ความคิดที่ใช้ร่วมกัน วิธีคิด กฎระเบียบและมีความหมายอันเป็นยอบรับกันในสังคมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเลือกที่จะอยู่ในวัฒนธรรมที่กำหนดไว้ และเรียนรู้ว่าจะเลือกไม่ทำหรือทำสิ่งใด เป็นวิธีการที่มนุษย์กำหนดมาตรฐานและใช้วางแผนสำหรับการตัดสินใจในสิ่งที่ต้องการทำ โดยเฉพาะในระบบนิเวศทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาอย่างยั่งยืน

---

[88] Lovelock, James, **The Ages of Gaia: A Biography of Our Living Earth,** (New York: Norton, 1988), p. 83.

โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยฝีมือของมนุษย์เอง

2.2 นิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา

2.2.1 ความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่การถือกำเนิดของศาสดาผู้ก่อตั้ง นั่นคือเจ้าชายสิทธัตถะทรงมีพระประสูติกาลใต้ต้นสาละ ดอกบานสะพรั่ง ณ สวนลุมพินีวัน ต่อมาวันหนึ่งพระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดาพร้อมด้วยราชบริวาร เสด็จไป ประกอบพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ทรงนาพระราชโอรสไปด้วย ให้พระราชโอรสประทับนั่ง ณ ใต้ต้นหว้า พระราชโอรสทรงนั่งสมาธิกำหนดลมหายใจเข้าออก บรรลุปฐมญาณ เวลาต่อมาเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกจากพระราชวังไปทรงถือบวชเป็นนักบวชที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที และศึกษา ณ สำนักของอาฬารดาบสกับอุทกดาบส ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางปุาเขาลำเนาไพร ต่อจากนั้นเสด็จไปบำเพ็ญเพียร ณ อุรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อตรัสรู้แล้วเสด็จไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ปุาอิสิปตนมฤคทายวัน เสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดสัตว์โลกเป็นเวลา45 พรรษา แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ภายใต้ต้นสาละคู่ ในปุาไม้สาละ[89] เนื่องจากคำว่า ระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมนั้น ไม่ได้เป็นคำที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่โดยการพิจารณาถึงลักษณะของสภาพแวดล้อมหรือสภาวะแวดล้อมของสิ่งต่างๆ ตามที่ดำรงอยู่ มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ในลักษณะพึ่งพิงอาศัยกัน รวมถึงการตีความตามศัพท์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งมีความสอดคล้องกับนักวิชาการศาสนาได้กำหนดไว้ จึงพอสรุปความหมายของสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้

จากข้อความข้างต้น สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้นหากพิจารณาในมิติความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นไปเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม โดยการสร้างความกลมกลืนของกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ ให้ได้รับการตอบสนองตามความจำเป็น และเพียงพอต่อความต้องการ นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงการบูรณาการความรู้ด้านต่างๆ การจัดสิ่งแวดล้อมให้เกิดสมดุลกับวิถีชีวิตมนุษย์ หรือกล่าวได้ว่า การจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตที่ดีของคนนั่นเอง

---

[89] พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปัญโญ), **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี 2554,** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 10.

ในภาษาบาลีมีศัพท์ที่แสดงลักษณะของสิ่งแวดล้อมอยู่หลายศัพท์ เช่น คำว่า “บริวาร”ซึ่งหมายถึง สิ่งแวดล้อม ของสมทบ และสิ่งประกอบร่วม[90] ตัวอย่างเช่น ผ้าบริวาร บริวารกฐิน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมี วนอุทยาน มีต้นไม้ ดอกไม้ พืชพรรณต่างๆ และมีสัตว์นานาชนิด เป็นสิ่งประกอบร่วม ส่วน ป. หลงสมบุญ[91] กล่าวว่า ปริขาร หรือบริวาร หมายถึง เครื่องล้อม เครื่องห้อมล้อม หรือเครื่องแวดล้อม

จากความหมายของบริวาร หรือปริวาร ข้างต้น สามารถนำมาอธิบายลักษณะของการแวดล้อมซึ่งกันและกันของสิ่งต่างๆ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิวรรค[92] ได้ว่า ‘ก็บริวาร (เครื่องแวดล้อม) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บริขาร ดังปรากฏในพระบาลีว่า พระนครเป็นสถานที่อันเขาล้อมดีแล้ว ด้วยนครบริขาร 7’ ข้อความข้างต้นนี้ หมายถึง เมืองที่มีกำแพงเมืองยาว สูงใหญ่ล้อมรอบไว้ถึง 7 ชั้น ซึ่งกำแพงมีความหมายตรงกับ สิ่งแวดล้อม เพราะมีลักษณะโอบเมืองไว้ในวงรอบของตน และทุกสิ่งที่อยู่ภายในกำแพงเมืองต่างก็มีกำแพงและสิ่งอื่นๆ เป็นสิ่งแวดล้อมตนเอง

นอกจากนั้นแล้วยังมีคำที่ใช้ใกล้เคียงในภาษาบาลีอีก 3 คำ คือ

1. อาราม โดยพยัญชนะแปลว่า ‘เป็นที่มารื่นรมย์’ โดยอรรถ แปลว่า ‘สวน’ เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นพุทธศาสนิกชนนิยมถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เช่นเวฬุวันวนาราม เป็นสวนที่พระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ หรือพระเชตวันวนาราม สวนที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เป็นต้น

2. อาวาส โดยพยัญชนะแปลว่า ‘ที่อยู่’ ซึ่งเป็นความหมายที่กว้าง แต่ถ้าจะจำกัดขอบเขตให้แคบลงว่า หมายถึงวัด ก็ต้องมีภิกขุศัพท์ เป็นคำจำกัดความข้างหน้าว่าภิกขุนมาวาโสแปลว่า ที่อยู่ของภิกษุสงฆ์คือวัด โดยอรรถในอภิธานัปปทีปิกา แปลว่า เรือน เป็นไวพจน์ของคำว่า ฆร เป็นต้น

3. วิหาร นั้นโดยพยัญชนะ แปลว่า ที่อยู่คล้ายกับอาวาส แต่ตามพระวินัย เช่น ในมหัลลกสิกขาบทที่ต้นแห่งสังฆาทิเสสและในอนุศาสน์ ท่านหมายเอาสิ่งปลูกสร้างเป็นหลังและสังเกตในที่ทั่วไป

---

[90] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2548), หน้า 109.

[91] ป. ปลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคธ-ไทย,** พิมพ์ครั้งที่ 2, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 547.

[92] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1,** พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 72.

ดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ แต่เพราะวิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของภิกษุทั้งหลาย จึงเรียกว่า วิหาร คล้ายกับคำว่าวัดในภาษาไทย[93]

ดังนั้น สามารถกล่าวได้ว่า สิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนานั้นมีความหมายอยู่ 2 นัยยะ กล่าวคือ ความหมายในลักษณะกว้าง และความหมายในลักษณะแคบ โดยในความหมายที่กว้างนั้น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ รวมทั้งตัวมนุษย์เองด้วย ก็เป็นสิ่งแวดล้อมของสิ่งอื่นๆ ด้วยเช่นกัน ส่วนในความหมายแคบ นั้นหมายถึงธรรมชาติที่แวดล้อมมนุษย์และมีความสัมพันธ์ กับมนุษย์ในแง่ต่างๆ นั้นคือ เป็นที่อยู่อาศัย เป็นอาหาร เป็นเครื่องนุ่งห่ม เป็นแหล่งของยารักษาโรค เป็นที่พักผ่อนหน่อยใจ หรือแม้กระทั่งเป็นสถานที่ในการฝึกอบรมพัฒนาตน เป็นต้น จึงสามารถสรุปได้ว่า ระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่แวดล้อมกัน และมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในระบบนิเวศนั้นๆ

2.2.2 ประเภทของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา

ระบบนิเวศ ประกอบด้วย กลุ่มสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกัน ที่ต้องพึ่งพากันโดยทางตรงและทางอ้อม ในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการประกอบอาชีพ ห่วงโซ่อาหาร และพัฒนาวัฒนธรรม เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบองค์รวม ทั้งด้านชีววิทยา จิตวิทยา สังคมวิทยา และวัฒนธรรม ซึ่งเรียกว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม โดยเริ่มจากความสัมพันธ์โดยตรงในระดับจุลภาค มนุษย์ปฏิสัมพันธ์ด้วยระหว่างพัฒนาการมนุษย์ โครงสร้างมีลักษณะเป็นเครือข่าย และจะมีความสัมพันธ์เป็นแบบทางอ้อมมากขึ้นเรื่อยๆ จนถึงระดับมหภาค ในที่นี้ ผู้วิจัยจึงจัดแบ่งระบบนิเวศในพระพุทธศาสนา ออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ ระบบนิเวศทางธรรมชาติ (Natural Ecosystems) และระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystems) มีรายละเอียดดังนี้

2.2.2.1 ระบบนิเวศทางธรรมชาติ

ระบบนิเวศทางธรรมชาติ (Natural Ecosystems) ในทางวิทยาศาสตร์ได้มีการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงของสสารและมีการถ่ายทอดพลังงานระหว่างกันด้วยความสัมพันธ์แบบต่างๆ มีการแบ่งประเภทกว้างๆ เป็นระบบนิเวศทางบก น้ำจืด บรรยากาศหรือทะเล ความแตกต่างจะเกิดจากธรรมชาติของ

---

[93] สมเด็จพระธีรญาณมุนี, “คุณวัด”, **วารสารใบลาน,** ฉบับที่ 5 (2528): 10.

สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ไม่เหมือนใครสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพในแต่ละประเภท และมีการเพิ่มเติมต่อมา คือ ระบบนิเวศเทคนิค (Technoecosystems) ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่ได้รับผลกระทบหรือเป็นผลจากกิจกรรมของมนุษย์[94]แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยขอแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Natural Ecosystems) และระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต (Biotic Natural Ecosystems) มีรายละเอียดดังนี้

1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต

ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Natural Ecosystems) ในทางวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วย อนินทรียสาร เช่น คาร์บอนไนโตรเจน คาร์บอนไดออกไซด์ น้ำและออกซิเจน เป็นต้น อินทรียสาร เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต และฮิวมัส เป็นต้น และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น แสง อุณหภูมิ ความเป็นกรดเป็นด่าง ความเค็มและความชื้น เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต เช่น อากาศ แม่น้ำ ลำคลอง ภูเขา ถ้ำ ซอกหิน เป็นต้น ดังปรากฏในพระสูตรเตวิชชสูตรว่า ‘หมู่บ้านพราหมณ์ของชาวโกศลชื่อมนสากฏะประทับอยู่ ณ อัมพวัน ใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี[95]นอกจากนี้ยังปรากฏคำว่า ลำคลองหนอง บึง แม่น้ำน้อยใหญ่[96] และปรากฏในการละนิวรณ์ 5 ในเรื่องของเสนาสนะเงียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง[97]ก้อนกรวด และก้อนหิน[98] น้ำ ในมหาสมุทร และมหาสมุทร[99] ซึ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนา รู้จักกันดีในหลักการเรื่อง ‘นิยาม 5’ แม้ว่าหลักฐานในชั้นปฐมภูมิจะแสดง ‘นิยาม’ ภาษาบาลีโรมันใช้คำว่า “Niyāma” คือ กฎธรรมชาติ 5 ประการ (The Five Aspects of Natural Law) หมายถึง‘ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา[100]ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสเรื่องธรรมนิยามทั้งในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ปัจจัยสูตร ตรัสเรื่องปฏิจจสมุปบาท และในอังคุตตรนิกาย ทุกกนิบาต อุปปาทาสูตร ตรัสเรื่องสามัญญลักษณะแต่เพียงสั้นๆ ว่า คือ ธรรมนิยาม แต่หลักฐานในชั้นอรรถกถานอกจากพระพุทธโฆ

---

[94] Odum, E. P.; Barrett, G. W., **Fundamentals of Ecology,** 5th Edition, (Georgia: Thomson Brooks Cole, 2005), p. 598.

[95] **ที.สี.** (ไทย) 9/518/230.

[96] **ขุ.สุ.** (ไทย) 25/726/671.

[97] **ที.สี.** (ไทย) 9/216/73.

[98] **ม.มู.** (ไทย) 12/433/462.

[99] **ส.นิ.** (ไทย) 16/81/166.

[100] **องฺ.เอกก.** (ไทย) 20/137/385.

สเถระจะให้ความหมายที่แตกต่างออกไปเล็กน้อยว่าเป็น ‘ความแน่นอน’ แล้วยังจำแนกความแน่นอนนี้ออกเป็น 5 ประเภทอีกด้วย ดังปรากฏในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินีว่า ได้แก่ อุตุนิยาม พีชนิยาม จิตตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยามตามลำดับ[101] นอกจากนั้น คำอธิบายร่วมสมัยก็เป็นจุดเริ่มต้นในการใช้คำว่า ‘กฎธรรมชาติ’ มาอธิบายนิยามกันอย่างแพร่หลายในยุคปัจจุบัน ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า 1) อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ 2) พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ 3) จิตตนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต 4) กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของมนุษย์และธรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย เป็นความเป็นไปตามธรรมดา[102]

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ อุตุนิยาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด หลักของอุตุนิยาม ตามแนวพระพุทธศาสนามุ่งให้ผู้ที่เข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่ว่าด้วยวัตถุ อุตุนิยาม คือลักษณะสภาวะต่างๆ ของธาตุทั้ง 5 คือ ดินน้ำ ลม ไฟ และอากาศ ซึ่งก็คือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่างๆ เมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็จะเป็นไปโดยไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การที่จะเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยพียงพอให้เกิดฝนตก เช่นการระเหยของน้ำบนดิน การรวมตัวของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด การกระทบกับความเย็น ก่อให้เกิดฝนตก เป็นต้น ตลอดจนปรากฏการณ์ทางวัตถุอื่นๆ เช่น การเคลื่อนที่ของจักรวาล แรงดึงดูดแผ่นดินไหว ฟ้าผ่า เป็นต้น ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเกิดขึ้นเพราะวัตถุธาตุต่างๆ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศปรับเปลี่ยนสภาวการณ์ของตัวเอง เพราะอิทธิพลจากการปรับสถานะธาตุตามอุณหภูมิ คือ ความร้อนและเย็น ดังนั้นกฎข้อนี้จึงชื่อว่า อุตุนิยาม (อุตุ ในพระไตรปิฎกแปลว่า พลังงาน ฤดู ความร้อนเย็น) พระพุทธศาสนากล่าวถึงกฎธรรมชาติประเภทแรกอันเป็นความแน่นอนตามธรรมดาที่เกี่ยวเนื่องกับอุณหภูมิความร้อน ฝน ฟ้า และสภาพภูมิอากาศตามธรรมชาติ กฎนี้ว่าด้วยเรื่องของวิวัฒน์ของธรรมชาติทั้งในด้านความเจริญและความถดถอย สภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์แบบในอดีตกาลเป็นตัวอย่างที่ดีของพัฒนาการด้านความเจริญของธรรมชาติ ในขณะเดียวกันสภาพแวดล้อมในปัจจุบันก็เป็นตัวอย่างของพัฒนาการด้านความเสื่อมโดยเริ่มเข้าสู่ภาวะถดถอยดังปรากฏการณ์ภาวะโลกร้อนอันเนื่องมากจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ การละลายตัวอย่าง

---

[101] **ที.ม.อ.** (ไทย) 13/56/100-101.

[102] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย,** พิมพ์ครั้งที่ 32, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2555), หน้า 153.

รวดเร็วของภูเขาน้ำแข็งทางขั้วโลกเหนือ ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล อุณหภูมิความร้อนของโลกและระดับน้ำทะเลที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง หรือที่รู้จักดีในชื่อ ภาวะโลกร้อน (Global Warming) ซึ่งได้แก่การที่อุณหภูมิโดยเฉลี่ยของชั้นบรรยากาศของโลกเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง อันมีสาเหตุมาจากก๊าซเรือนกระจก (Green House Gas) ล่าสุด ในปี พ.ศ.2557 ในการประชุมระหว่างรัฐบาลว่าด้วยเรื่องของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (The Intergovernmental Panel on Climate Change IPCC) นักวิทยาศาสตร์ลงความเห็นแล้วว่าภาวะโลกร้อนเกิดจากความเข้มข้นของก๊าซเรือนกระจกที่เพิ่มขึ้นซึ่งมาจากการกระทำของมนุษย์[103] เช่น การเผาผลาญถ่านหิน รวมไปถึงสารเคมี สารพิษต่างๆ ที่มีส่วนผสมของก๊าซเรือนกระจกที่มนุษย์ใช้ในการอำนวยความสะดวกแก่ตนเอง ก๊าซดังกล่าวนี้จะลอยขึ้นไปรวมตัวกันอยู่บนชั้นบรรยากาศของโลกทำหน้าที่เป็นตัวกักเก็บรังสีของดวงอาทิตย์ มันจึงไม่สามารถสะท้อนกลับคืนไปได้ เป็นเหตุให้อุณหภูมิของโลกเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงของโลกเหล่านี้เป็นกฎธรรมชาติที่แน่นอนตามธรรมดาดังที่พระพุทธโฆสาจารย์ได้แสดงไว้ว่าคือความแน่นอนของฤดูกาล ‘ในชนบทนั้นๆ ในกาลนั้นๆ การเก็บดอกไม้และผลไม้ เป็นต้น โดยตัดครั้งเดียวเท่านั้น ลมพัด ลมไม่พัด แดดกล้า แดดอ่อน ฝนตก ฝนไม่ตก ดอกบัวกลางวันแย้ม กลางคืนหุบ อย่างนี้เป็นต้น เป็นอุตุนิยาม’[104] ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแปรปรวนไม่คงที่ของอุณหภูมิอันเกิดจากพลังงานแสงอาทิตย์ซึ่งส่งผลต่อการออกดอกออกผลของพืชพันธุ์ ดอกไม้ และต้นไม้ ลม แสงแดด และฝนที่ตกตามฤดูกาลที่แตกต่าง รวมถึงกลางวันและกลางคืนที่เป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์และพฤติกรรมของธรรมชาติ ขอให้สังเกตว่า พระอรรถกถาจารย์กล่าวถึงอุตุนิยามในเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางอุณหภูมิเท่านั้น แต่มิได้กล่าวถึงความเสื่อมโทรมด้านอุณหภูมิไว้แต่ประการใด จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเสื่อมโทรมด้านอุณหภูมิเป็นสภาพความเปลี่ยนแปลงของฝน ฟ้า และอากาศในระดับที่รุนแรงที่สุดภายใต้กฎแห่งอุตุนิยาม

สรุปความได้ว่า สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในพระพุทธศาสนาทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต คือสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และอยู่รอบๆ ตัวเรา เราสามารถสัมผัสได้ ประกอบด้วยสิ่งที่ไม่มีชีวิตเช่น ภูเขา แม่น้ำ ดิน ฟ้า แร่ธาตุ หิน ดิน ทราย ภูมิอากาศ รวมทั้งป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง และมหาสมุทร เป็นต้น อุตุนิยาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด

---

[103] National Research Council, **America’s Climate Choices: Panel on Advancing the Science of Climate Change,** (Washington, D.C.: The National Academies Press, 2010), p. 1.

[104] **ที.ม.อ.** (ไทย) 13/56/101.

2) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต

ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต (Biotic Natural Ecosystems) ในทางวิทยาศาสตร์ แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

(1) ผู้ผลิต (Producer) คือ พวกที่สามารถนำเอาพลังงานจากแสงอาทิตย์มาสังเคราะห์อาหารขึ้นได้เอง จากแร่ธาตุและสารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ พืชสีเขียว แพลงค์ตอนพืช และแบคทีเรียบางชนิด พวกผู้ผลิตนี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นส่วนเริ่มต้นและเชื่อมต่อระหว่างส่วนประกอบที่ไม่มีชีวิตกับส่วนที่มีชีวิตอื่น ๆ ในระบบนิเวศ

(2) ผู้บริโภค (Consumer) คือ พวกที่ได้รับอาหารจากการกินสิ่งที่มีชีวิตอื่นๆ อีกทอดหนึ่งได้แก่พวกสัตว์ต่างๆ แบ่งได้เป็น ผู้บริโภคปฐมภูมิ (Primary Consumer) เป็นสิ่งมีชีวิตที่กินพืชเป็นอาหาร เช่น กระต่าย วัว ควาย และปลาที่กินพืชเล็ก ๆ ฯลฯ ผู้บริโภคทุติยภูมิ (Secondary Consumer) เป็นสัตว์ที่ได้รับอาหารจากการกินเนื้อสัตว์ที่ กินพืชเป็นอาหาร เช่น เสือ สุนัขจิ้งจอกปลากินเนื้อ ฯลฯ และผู้บริโภคตติยภูมิ (Tertiary Consumer) เป็นพวกที่กินทั้งสัตว์กินพืชและสัตว์กินสัตว์ นอกจากนี้ยังได้แก่สิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระดับขั้นการกินสูงสุดซึ่งหมายถึงสัตว์ที่ไม่ถูกกินโดยสัตว์อื่น ๆ ต่อไป เป็นสัตว์ที่อยู่ในอันดับสุดท้ายของการถูกกินเป็นอาหาร เช่น มนุษย์

(3) ผู้ย่อยสลาย (Decomposer) เป็นพวกไม่สามารถปรุงอาหารได้ แต่จะกินอาหารโดยการผลิตเอนไซน์ออกมาย่อยสลายแร่ธาตุต่าง ๆ ในส่วนประกอบของสิ่งที่มีชีวิตให้เป็นสารโมเลกุลเล็กแล้วจึงดูดซึมไปใช้เป็นสารอาหารบางส่วน ส่วนที่เหลือปลดปล่อยออกไปสู่ระบบนิเวศ ซึ่งผู้ผลิตจะสามารถเอาไปใช้ต่อไป จึงนับว่าผู้ย่อยสลายเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สารอาหารสามารถหมุนเวียนเป็นวัฏจักรได้[105]

ระบบนิเวศทางธรรมชาติจัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยระบบนิเวศทางธรรมชาติชนิดนี้มีความหมายควบคู่กับการกำเนิดโลก รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับคำสอนของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ทรงให้สาวกพิจารณาธรรมชาติภายในตนเองตามความเป็นจริงว่า กายแต่ละคนมีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟอยู่[106] แสดงได้ว่ามนุษย์มีส่วนประกอบจากธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าตัวมนุษย์ก็คือธรรมชาตินั่นเอง สำหรับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

---

[105] Ecological Society of America, “Biodiversity and Ecosystem Functioning: Maintaining Natural Life Support Processes”, **Issues in Ecology**, Number 4 Fall (1999): 5.

[106] **ที.ม.** (ไทย) 10/379/307.

ได้แก่ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์และพืชพรรณต่างๆ โดยเฉพาะระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต ในพระพุทธศาสนาปรากฏหลายแห่ง ดังพระสูตรปาสราสิสูตร ความว่า ‘ภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวปุาน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์”[107]ช้างแก้ว ม้าแก้ว[108] อุบล ปทุม โกมุท บุณฑริก อันผลิดอกได้ทุกฤดูกาล[109] หมู[110] หนอน[111] โค แพะ แกะ ไก่ และสัตว์ป่านานาชนิด[112] ดังมีข้อความบรรยายถึงสภาพแวดล้อมบริเวณอาศรมของพระเวสสันดร ณ เชิงเขาคันธมาทน์ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย เช่น มีไม้ผล ไม้ดอก ในสระโปกขรณีมีพืชน้ำ สัตว์น้ำ และในป่าก็มีสัตว์ปีก สัตว์สี่เท้า[113] ซึ่งทุกสิ่งที่กล่าวมานั้นก็ได้แก่ พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปในพันธุกรรม ว่าด้วยกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์เช่นเดียวกับกฎทางชีววิทยาทั้งหมด จิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตและเจตสิก ว่าด้วยกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต เช่นการดับของจิต การรับอารมณ์ของจิต (เจตสิก) กรรมนิยาม (Karmic Laws) คือ กฎแห่งกรรม คือกฎแห่งการกระทำและผลของการกระทำ ว่าด้วยกฎแห่งกรรมนั่นเองและ ธรรมนิยาม (General Laws) อันได้แก่ กฎไตรลักษณ์ทั้ง 3 คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่าด้วยกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งฝุายจิตและวัตถุ และกฎข้อนี้ก็ครอบคลุมกฎนิยามทั้ง 4 ข้อข้างต้นทั้งหมดด้วย แต่อาจจะถูกเข้าใจผิด เพราะอิทธิพลของสิ่งที่ปิดบังความจริง[114]

พระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิต โดยใช้หลักพีชนิยามในการอธิบาย เนื่องจากหลักการนี้ว่าด้วยเรื่องของกฎธรรมชาติที่แน่นอนตามธรรมดาเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ที่พระพุทธศาสนาใช้เป็นกรอบในการอธิบายถึงการส่งต่อลักษณะทางพันธุกรรมจากบรรพบุรุษสู่

---

[107] **ม.มู.** (ไทย) 12/279/303.

[108] **ที.ม.** (ไทย) 10/246/185.

[109] **ที.ม.** (ไทย) 10/253/189.

[110] **ขุ.ชา.** (ไทย) 27/30/13.

[111] **ขุ.ชา.** (ไทย) 27/151/105.

[112] **ที.สี.** (ไทย) 9/345/114.

[113] พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปัญโญ), “สำรวจสิ่งแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **บทความวิชาการ,** (รวมบทความสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2554): 364 – 365.

[114] **วิสุทธิ.** (ไทย) 3/275.

ลูกหลาน ดังหลักฐานชั้นอรรถกถาที่แสดงไว้ว่า ‘ผลข้าวสาลีย่อมเป็นผลจากพืชข้าวสาลีอย่างเดียว รสหวานย่อมเป็นผลจากน้ำหวาน รสขมย่อมเป็นผลจากพืชขม’[115] จากข้อความนี้ พระอรรถกถาจารย์พยายามบอกถึงกฎธรรมชาติเรื่องการสืบพันธุ์ เมื่อเราปลูกข้าวสาลี ผลที่ได้ก็ต้องเป็นข้าวสาลีเท่านั้น ไม่สามารถเป็นข้าวโพด หรือดอกไม้ไปได้ เช่นเดียวกับความขมความหวานที่มีที่มาจากพืชที่ให้รสชาติขมหวานต่างกัน ยกตัวอย่างเช่นน้ำผึ้งให้รสหวาน บอระเพ็ดให้รสขม เป็นต้น ดังนั้น กฎแห่งการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ในบริบทนี้คือพุทธชีววิทยาเรื่องการสืบพันธุ์ (พันธุกรรม) ของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์ รวมถึงมนุษย์ที่ทำหน้าที่เป็นกรอบให้กับทฤษฎีการถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรมของพืชของ เกรเกอร์ เมนเดล(Gregor Mendel)[116] ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นปฐมบทแห่งทฤษฎีด้านพันธุกรรมเปลี่ยนถ่ายมาสู่ทฤษฎี ‘การคัดเลือกโดยมนุษย์’จะเห็นได้ว่า พีชนิยาม (Biological Laws) เป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปในพันธุกรรม กระบวนการถ่ายทอดข้อมูลของสิ่งมีชีวิตทั้งพืช สัตว์ เชื้อโรค ผ่านการสืบพันธุ์ เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์โดยเฉพาะ ตรงกับคำว่า “พันธุกรรม” หรือ “กรรมพันธุ์” (heredity) เป็นศัพท์ทางชีววิทยา หมายถึง การถ่ายทอดหรือสืบทอดลักษณะจากพ่อแม่ ซึ่งจะมียีนเป็นตัวควบคุม[117] ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่าเป็น ลักษณะนิสัย ตลอดจนโรคหรือความวิกลวิการบางอย่างที่ลูกหลานสืบมาจากบรรพบุรุษ ปู่ย่า ตายาย หรือพ่อแม่[118] ลักษณะดังกล่าวทั้งหมดนี้รวมเอาพืชและสัตว์เข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น คำว่า พันธุกรรม กรรมพันธุ์ การสืบพันธุ์ หรือการสืบทอดเผ่าพันธุ์ จึงมีความหมายเหมือนกัน

อีกประการหนึ่งนั้น ความเป็นระเบียบของกฎนี้ พระพุทธศาสนาค้นพบว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของธัมมตาทั้ง 3 คือ สมตา (การปรับสมดุล) วัฏฏะ (การหมุนวนเวียน) และชีวิต (การมีหน้าที่ต่อกัน) อีกทั้ง พีชนิยามยังเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่เป็นระเบียบตรงกันข้ามกับธรรมนิยามซึ่งเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่ไม่มีระเบียบ มีตัวอย่างหนึ่งของระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิตที่ปรากฏใน สีหสูตร ได้กล่าวถึงสภาพของความอุดมสมบูรณ์ของพืช ได้แก่ ป่าเขาลำเนาไพร ที่เต็มไป

---

[115] **ที.ม.อ.** (ไทย) 13/56/101.

[116] Daintith, John; Elizabeth Martin (eds.), **A Dictionary of Science,** 6th edition, (New York: Oxford University Press, 2010), pp. 390, 515.

[117] วิทย์ เที่ยงบูรณธรรม, **Nation’s Most Comprehensive Dictionaries: Medical Sciences Dictionary (พจนานุกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์),** พิมพ์ครั้งที่ 41, (กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล พับลิชชิ่ง, 2556), หน้า 456.

[118] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542,** (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 781.

ด้วยสัตว์ต่างๆ มากมาย ทั้งสัตว์ปีก สัตว์ป่า สัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ ดังข้อความที่กล่าวพรรณนาว่าภิกษุทั้งหลาย ในเวลาเย็น พญาราชสีห์ออกจากที่อาศัย บิดกายชำเลืองดูรอบๆ ทั้ง 4 ทิศบันลือสีหนาท 3 ครั้งแล้วหลีกไปหาเหยื่อ โดยมากสัตว์ดิรัจฉานที่ได้ฟังพญาราชสีห์บันลือสีหนาทย่อมถึงความกลัว หวาดหวั่น และสะดุ้ง สัตว์พวกที่อาศัยอยู่ในโพรงก็หลบเข้าโพรงพวกที่อยู่ในน้ำก็ดำลงในน้ำ พวกที่อยู่ในป่าก็หนีเข้าป่า พวกสัตว์ปีกก็บินขึ้นสู่อากาศ พญาช้างที่ถูกล่ามไว้ด้วยเครื่องผูกคือเชือกหนังที่มั่นคงแข็งแรงในหมู่บ้าน ตำบล และเมืองหลวง ก็ตัดทำลายเครื่องผูกเหล่านั้นตกใจกลัว ถ่ายมูตรและกรีสหนีไปทางใดทางหนึ่ง บรรดาสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย พญาราชสีห์เป็นสัตว์มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีศักดิ์มากอย่างนี้มีอานุภาพมากอย่างนี้[119] จากข้อความในสีหสูตรจะพบว่า มีสัตว์มากมายหลายชนิดที่อาศัยกันอยู่ในระบบนิเวศน์แห่งนี้ ซึ่งประกอบด้วยราชสีห์ สัตว์ที่อาศัยอยู่ในโพรง สัตว์น้ำ สัตว์ปุา นกหรือพวกสัตว์ปีก ช้าง หรือจากภาณวารที่ 1 ‘วิสาณาราชธานีนั้น สภาชื่อภคลวดี เป็นที่ประชุมของพวกยักษ์ มีต้นไม้ทั้งหลายผลิผลเป็นนิจ ดารดาษด้วยหมู่นกชนิดต่างๆ มีเสียงร้องของนกยูง นกกะเรียน และเสียงขับกล่อมจากนกดุเหว่า”[120]

จากผลของการอาศัยอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีก็ย่อมส่งผลต่อจิตใจของผู้อาศัยอยู่ เป็นไปตามกฎของจิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตและเจตสิกพระพุทธศาสนา ค้นพบว่า คนเราประกอบด้วยส่วนที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ จิตนิยาม คือ กฎธรรมชาติในส่วนที่เกี่ยวกับการทำ งานของจิตเท่านั้น กระบวนการของความคิดพระพุทธศาสนาเชื่อว่าสัตว์โลก ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของชีวิต คือ จิต จิตในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นสิ่งต่างหากจากกาย ในฐานะที่เป็นสิ่งหนึ่งต่างหากจากกาย จิตก็มีกฎเกณฑ์ในการทำงาน เปลี่ยนแปลงและแสดงพฤติกรรม เป็นแบบฉบับเฉพาะตัว จิตนิยาม ได้แก่ นามธาตุ คือ จิตและเจตสิกที่เป็นธรรมธาตุ[121]

นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงแสดงคุณประโยชน์ของการอยู่อาศัยตามธรรมชาติว่า ธรรมชาติให้อากาศบริสุทธิ์ทำให้มีสุขภาพดี ให้ความสุขเป็นฌานสุข ดังนั้น พื้นที่ป่าจึงเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นอย่างยิ่ง และพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการดำเนินชีวิตอยู่ในป่าตามธรรมชาติ เช่น ตามป่า โคนต้นไม้ มีเรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค

---

[119] **องฺ.จตุกฺก.** (ไทย) 21/33/51.

[120] **ที.ปา.** (ไทย) 11/281/227.

[121] พระอธิการสุวิทย์ จกฺกธมฺโม (ปล้องไม้), “การศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 42 – 43.

ประทับอยู่ ณ ราวปุาแห่งหนึ่ง แคว้นโกศล สมัยนั้น มาณพหลายคนซึ่งเป็นศิษย์ของพราหมณ์ภารทวาชโคตรคนหนึ่งเป็นคนหาฟืน พากันเข้าไปยังราวป่านั้นแล้วได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้า อยู่ในราวป่านั้น จึงเข้าไปหาพราหมณ์ภารทวาชโคตรถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับพราหมณ์ภารทวาชโคตรดังนี้ว่า 'ขอท่านพึงทราบพระสมณโคดมประทับนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้าอยู่ในราวป่า'[122]

สรุปความได้ว่าระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิตมีทั้งสัตว์ ดอกไม้ ต้นไม้ หมู่นก นกยูง นกกระเรียน และนกดุเหว่า สัตว์น้ำ สัตว์ปุา สัตว์ปีก ช้าง ม้า โค หมู หนอนโค แพะ แกะ ไก่ สุกร จำพวกดอกไม้ ได้แก่ อุบล ปทุม โกมุท บุณฑริก นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามียักษ์ และต้นไม้ สัตว์ และมนุษย์

2.2.2.2 ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม

ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystems) สามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Material Culture Ecosystems) และระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Non-Material Culture Ecosystems) มีรายละเอียดดังนี้

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Made Environment) ที่ปรากฏหลักฐานในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น คือ ทุกอย่างที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น อาคาร บ้านเรือน ถนน สะพาน สร้างขึ้นเพื่อความสะดวกสบายและความอยู่รอด ได้แก่ ที่อยู่อาศัย วัดวิหาร บ้านเรือน สระน้ำ เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นที่ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎก เช่น มหาสุทัสสนสูตร เรื่อง สระธรรมโบกขรณี[123] ได้มีการกล่าวถึงการสร้างสระน้ำไว้ด้านหน้าของปราสาท ดังมีข้อความว่า พระเจ้ามหาสุทัสสนะทรงดำริดังนี้ว่า ทางที่ดีเราน่าจะให้สร้างสระชื่อธรรมโบกขรณีไว้เบื้องหน้าธรรมปราสาท จึงรับสั่งให้สร้างสระธรรมโบกขรณีไว้เบื้องหน้าธรรมปราสาท ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกยาว 1 โยชน์ ด้านทิศเหนือและทิศใต้กว้างกึ่งโยชน์ สระธรรมโบกขรณีก่อด้วยอิฐ 4 ชนิด คือ (1) อิฐทอง (2) อิฐเงิน (3) อิฐแก้วไพฑูรย์ (4) อิฐแก้วผลึก สระธรรมโบกขรณีมีบันได 24 บันได นอกจากนี้ในพระวินัยยังได้กล่าวถึงการสร้างวิหารดังปรากฏในวินีตวัตถุ โดยมีบัญญัติให้สร้างวิหาร แต่ต้องไม่ตัดต้นไม้เป็นการรักษาสภาพแวดล้อม และทำให้วิหารอาคารอยู่ในสถานที่ที่

---

[122] **ส.ส.** (ไทย) 15/709/204.

[123] **ที.ม.** (ไทย) 10/259/192.

ร่มรื่น มีร่มเงาจากต้นไม้ ส่งผลให้มีอุณหภูมิไม่ร้อนจนเกินไป นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติเรื่องของการสร้างวิหารหากเป็นวิหารหลังใหญ่ ต้องมีการติดตั้งวงกบ และบานหน้าต่าง และต้องไม่สร้างวิหารทับต้นไม้ ดังปรากฏข้อความว่า 'ภิกษุจะสร้างวิหารหลังใหญ่ จะติดตั้งบานประตูใกล้วงกบประตู และตบแต่งบานหน้าต่าง ควรยืนในที่ที่ปราศจากของเขียว ดำเนินการมุงหลังคาได้ 2-3 ชั้น[124]

นอกจากนี้มีข้อความในสัตตาหกรณียานุชานนา ได้กล่าวถึงอุบาสกที่สร้างเรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้า ซุ้ม โรงฉัน เรือนไฟ วัจกุฎี ที่จงกรม เรือนจงกรม บ่อน้ำ เป็นต้น[125] และยังกล่าวถึงการที่ทรงบัญญัติเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น และถ้ำ[126] จากข้อความดังกล่าวพบว่า เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น 4 ชนิด ได้แก่ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท และเรือนโล้น และปรากฏในเรื่องการสร้างเมืองปาฏลีบุตร ความว่าพระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรคนเหล่านั้นผู้ปรารถนาจะข้ามฟาก บางพวกเที่ยวหาเรือบางพวกเที่ยวหาแพ บางพวกผูกทุ่น เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบความนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานในเวลานั้นว่า คนพวกหนึ่งกำลังสร้างสะพาน ข้ามสระใหญ่ โดยมิให้แปดเปื้อนด้วยโคลนตม ขณะที่คนอีกพวกหนึ่งกาลังผูกทุ่นอยู่ชนผู้ฉลาดได้ข้ามพ้นไปแล้ว[127] จากข้อความดังกล่าวพบว่ามีสิ่งแวดล้อมที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ เรือ แพ ทุ่น สะพาน เป็นต้นส่วนเมื่อกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมในวัด ก็คือที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ในกรณีที่เป็นวัดแล้ว คนทั่วไปมักจะเข้าใจกันว่า คือ วัด แต่ความจริงแล้ววัดนั้นมีคำที่ใช้อยู่เดิมในภาษาบาลีอีก 3 คำ คือ

(1) อาราม โดยพยัญชนะแปลว่า 'เป็นที่มารื่นรมย์' โดยอรรถ แปลว่า 'สวน' เพราะในสมัยพุทธกาลนั้นพุทธศาสนิกชนนิยมถวายสวนให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เช่นเวฬุวันวนาราม เป็นสวนที่พระเจ้าพิมพิสารถวายให้เป็นที่ประทับแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ หรือพระเชตวันวนาราม สวนที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวก เป็นต้น

(2) อาวาส โดยพยัญชนะแปลว่า 'ที่อยู่' ซึ่งเป็นความหมายที่กว้าง แต่ถ้าจะจำกัดขอบเขตให้แคบลงว่า หมายถึงวัด ก็ต้องมีภิกขุศัพท์ เป็นคำจำกัดความข้างหน้าว่าภิกขุนมาวาโส แปลว่า ที่อยู่ของภิกษุสงฆ์คือวัด โดยอรรถในอภิธานัปปทีปิกา แปลว่า เรือน เป็นไวพจน์ของคำว่า ฆร เป็นต้น

---

[124] **วิ.มหา.** (ไทย) 1/182/155; 1/365/402.

[125] **วิ.ม.** (ไทย) 4/188/296.

[126] **วิ.จู.** (ไทย) 7/294/90.

[127] **ที.ม.** (ไทย) 10/154/98.

(3) วิหาร นั้นโดยพยัญชนะ แปลว่า ที่อยู่คล้ายกับอาวาส แต่ตามพระวินัย เช่น ในมหัลลกสิกขาบทที่ต้นแห่งสังฆาทิเสสและในอนุศาสน์ ท่านหมายเอาสิ่งปลูกสร้างเป็นหลังและสังเกตในที่ทั่วไปดูเหมือนเป็นสิ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ปูน คือ แต่เพราะวิหารนั้นสร้างไว้ในที่อยู่ของภิกษุทั้งหลายจึงเรียกว่า วิหาร คล้ายกับคำว่าวัดในภาษาไทย[128]

วัดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นครั้งแรก ในสมัยพุทธกาล ปีแรกที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้หลังการประกาศพระศาสนาของพระพุทธองค์ไม่เกิน 7 เดือน ได้มีพระสงฆ์สาวกเพิ่มจำนวนขึ้นนับพันรูป พระสงฆ์ส่วนหนึ่งถูกส่งให้จาริกไปประกาศพระศาสนาตามพุทธดำรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย’[129]

พระสงฆ์ส่วนหนึ่งได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปด้วย วันหนึ่งทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งมคธรัฐ พร้อมด้วยข้าราชบริพารและประชาชนชาวมคธจนได้ดวงตาเห็นธรรม ครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสาร ได้ถวายสวนไม้ไผ่ซึ่งเป็นพระราชอุทยานแห่งหนึ่งของพระองค์ให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์สาวก ด้วยพระดำรัสว่า’ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถวายสวนเวฬุวันนั่นแด่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขพระเจ้าข้า’ พระพุทธองค์ทรงรับอารามนั้นแล้วทรงแสดงธรรมีกถาให้พระเจ้าพิมพิสารสมาทานอาจหาญรื่นเริงแล้วทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม’[130]

คำว่า ‘อาราม’ มีความหมายว่า ‘สวนปุาที่น่ารื่นรมย์ยินดีเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์’ เพราะสภาพของอารามหรือวัดในยุคแรกเริ่มนั้น มีสภาพเป็นสวนปุาตามธรรมชาติ ยังไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆเป็นสถานที่สงบสงัด อยู่แยกต่างหากจากหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ไกลจนเกินไป สามารถเดินทางไปมาได้สะดวก เป็นอาณาบริเวณที่อยู่ของสมณะผู้ต้องการศึกษาปฏิบัติ เพื่อการบรรลุโลกุตรธรรม ลักษณะของวัดเช่นนี้ปรากฏอยู่ในพระดำริของพระเจ้าพิมพิสารก่อนที่จะถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้าว่า ‘พระผู้มีพระภาคพึงประทับที่ไหนหนอแล จึงจะเป็นสถานที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมีการคมนาคมสะดวกแก่ประชาชนผู้มีความประสงค์จะไปเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่านกลางคืนเงียบสงัด

---

[128] สมเด็จพระธีรญาณมุนี, ‘คุณวัด’, **วารสารใบลาน,** ฉบับที่ 5 (2528): 10.

[129] **วิ.มหา.** (ไทย) 4/32/32.

[130] **วิ.มหา.** (ไทย) 4/62/72.

เสียงไม่กึกก้อง ปราศจากลมจากคนผู้เดินเข้าออก ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงัด และควรเป็นที่หลีกเร้นอยู่ตามสมณวิสัย'[131]

ในเวลานั้น พระเจ้าพิมพิสารคงจะถวายสวนแต่อย่างเดียว ไม่ได้สร้างที่อยู่อาศัยให้โดยเฉพาะ สันนิษฐานว่าในสวนเวฬุวันก็คงมีที่พักไว้สำหรับให้พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงประทับเวลาเสด็จไปประพาสอุทยาน พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ก็คงจะได้อาศัยสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่แล้วเป็นที่พักอาศัย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าก็ยังมิได้ทรงบัญญัติเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่เป็นต้นคิดทำให้มีพุทธานุญาตในการสร้างวิหารเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ คือ เศรษฐีใหญ่ประจำกรุงราชคฤห์ ท่านเศรษฐีผู้นี้ได้ไปเห็นพระสงฆ์ผู้มีกิริยาอาการน่าเลื่อมใสเดินออกจากป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำเขาป่าช้า ชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ในตอนเช้าจึงเกิดความเลื่อมใส ประสงค์จะถวายวิหารให้เป็นที่อยู่อาศัยแก่พระสงฆ์เหล่านั้นแต่พระพุทธเจ้ายังมิได้อนุญาตวิหาร พระสงฆ์เหล่านั้นจึงได้ไปขออนุญาตต่อพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ก็ทรงอนุญาต ท่านเศรษฐีก็ได้สร้างวิหาร 60 หลังถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกจากเหตุนี้พระพุทธเจ้าได้อนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว เรือนชั้น เรือนโล้น และถ้ำในครั้งแรก พระสงฆ์ยังไม่มีกุฏิอยู่อาศัยเป็นที่พักส่วนบุคคล ทำให้ต้องถือเอาวิหารเป็นที่อยู่อาศัย เพราะการสร้างเสนาสนะในสมัยนั้น สร้างแต่วิหารอย่างเดียว พระสงฆ์ก็รวมอยู่ในวิหารแห่งเดียว ต่อมากิจการของสงฆ์มีมากขึ้นเป็นลำดับ ที่อยู่ของสงฆ์ก็ต้องขยายตัวออก วิหารที่เคยอยู่อาศัยก็ไม่เพียงพอแก่การอาศัยการสร้างที่อยู่อาศัยถวายแก่สงฆ์จึงต้องเพิ่มจำนวนสถานที่อันจำเป็นขึ้นอีกเช่น พระอุโบสถเพื่อให้พระสงฆ์มีสถานที่ประชุมอุโบสถที่เหมาะสม เมื่อครั้งแรกๆ การสร้างเสนาสนะถวายสงฆ์ไม่มีการสร้างพระอุโบสถ สำหรับการประชุมอุโบสถ ซึ่งกระทำทุกวันพระ 15 ค่ำ นั้นเข้าใจว่ากระทำที่บริเวณริมธารน้ำ หรือสถานที่ใดๆ ที่เหมาะสม ต่อมาสงฆ์มีกิจที่จะต้องทำในสถานที่เช่นนี้หลายอย่างตามพุทธานุญาต เช่น การบวช การรับผ้ากฐินที่ทายกนำมาถวายและสังฆกรรมอย่างอื่นอีก เป็นต้น และได้มีพุทธานุญาตเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ และสิ่งก่อสร้างส่วนประกอบต่างๆติดตามมาเช่น อนุญาตให้มีเตียง ตั่ง ม้านั่ง หมอน ฟูก หอฉัน ท่อระบายน้ำ โรงไฟ กัปปิยกุฏิ วัจจกุฏิ บ่อน้ำ มณฑป เป็นต้น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมกับปัญหาที่เกิดขึ้นวัดนอกจากจะเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นแหล่งรวมสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาล อาคารสถาปัตยกรรมในวัด มีที่มาแตกต่างกันตามประโยชน์ใช้สอยและความสำคัญสามารถแบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ

---

[131] **วิ.มหา.** (ไทย) 4/63/55.

(1) เสนาสนะหรือที่พักอาศัยของพระสงฆ์ เป็นอาคารในพระพุทธศาสนา มีวิวัฒนาการในชั้นแรกมาจากการที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้ท่องเที่ยวสั่งสอนเวไนยสัตว์ไปในสถานที่ต่างๆ โดยมักจะไปประทับหรือพักแรมตามบ้านพักของหมู่บ้าน แต่ในช่วงเข้าพรรษา พระสงฆ์จะพักแรมในอาคารตลอดพรรษาตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และเมื่อมีผู้ถวายพระอารามซึ่งมักจะเป็นสวนสิ่งที่สร้างแรกสุด คือ กุฏิ ซึ่งกุฏิในยุคแรกๆ สร้างด้วยไม้และมุงหญ้าคา กุฏิแบบนี้เมื่อถึงหน้าหนาวก็จะหนาวมาก หน้าร้อนก็จะร้อนมาก ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้พระภิกษุใช้ที่พักในรูปแบบต่างๆ ได้ 8 แบบ ตามที่เหมาะสมกับภูมิอากาศ คือ วิหาระ อัทธโยคะ ปาสาทะ หัมมิยะ กูฏาคารศาลา บรรณกุฏ หรือบรรณศาลา และคูหา พระพุทธเจ้าเองก็เคยประทับค้างที่คูหาในถ้ำสัตตบรรณในเมืองราชคฤห์ ซึ่งมีลักษณะเป็นกระท่อมที่สร้างด้วยอิฐ หรือขุดเข้าไปในถ้ำ รวมถึงที่สร้างด้วยไม้ สำหรับวัสดุที่ใช้ทำหลังคา พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตไว้ 5 ชนิด คือ อิฐ ศิลา ปูนปั้นหรือสุธา หญ้า และใบไม้ และผนังของอาคารไม่ควรทำด้วยดินโคลนหรือทำด้วยโคลน และไม่ทำด้วยเปลือกไม้ ทั้งน่าจะเป็นเพราะวัสดุดังกล่าวไม่แข็งแรงและน่าจะเป็นอันตราย[132]

เริ่มแรก อาคารที่พักเรียกรวมว่า เสนาสนะ คือ ปัจจัยที่ใช้พักพิงสำหรับพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ตามหลักความจริง เสนาสนะ เป็นเพียงที่พักพิงทางกายและใจเท่านั้น ไม่ใช่เป็นที่อยู่อาศัยอย่างถาวร เพราะว่า พระภิกษุสงฆ์ไม่เป็นผู้อยู่กับที่อย่างถาวร พระผู้มีพระภาคยังไม่ได้ทรงบัญญัติ (ยังไม่ทรงอนุญาต)เสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลาย และภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้น ๆ คือ ป่า โคน ไม้ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง[133] และสมัยนั้น เสนาสนะที่เป็นสิ่งก่อสร้างยังไม่เกิดแก่พระภิกษุสงฆ์ ต่อมาจึงมีผู้เลื่อมใสในเรื่องของความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์จึงได้ขออนุญาตสิ่งก่อสร้างแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ที่กราบทูลขออนุญาตสร้างเสนาสนะแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานและเป็นการขออนุญาตสร้างเสนาสนะเป็นคนแรก พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้สร้างเสนาสนะได้ 5 ประเภท ดังนี้ 1) วิหาร 2) อัฑฒโยคหรือเพิง 3) ปราสาท 4) ปราสาทโล้น และ 5) ถ้ำ

ต่อมาเศรษฐีกรุงราชคฤห์ได้สร้างวิหารถวายพระภิกษุสงฆ์ 60 หลังและกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า เป็นผู้สร้างวิหารเสร็จแล้ว เป็นผู้ต้องการบุญ ต้องการสวรรค์ ต้องการพระนิพพาน จะทำอย่างไรกับวิหารทั้ง 60 หลังนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้เศรษฐีกรุงราชคฤห์ทราบว่า ให้

---

[132] กรมศิลปากร, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย,** (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, 2533), หน้า 6 - 7.

[133] **วิ.จู.** (ไทย) 7/294/89.

สละวิหารทั้ง 60 หลังนี้ เพื่อสงฆ์ที่จะได้มาพักพิงทั้ง 4 ทิศ[134] การสร้างเสนาสนะในแต่ละครั้งจะต้องอาศัยเนื้อที่เป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติเกี่ยวกับสถานที่จะสร้างเสนาสนะได้นั้นจะต้องเป็นที่พระสงฆ์หรือคณะสงฆ์เป็นผู้แสดงที่ให้ว่าสถานที่แห่งนี้ไม่มีเจ้าของจับจองมาก่อน จึงจะสามารถสร้างเสนาสนะนั้นได้ และการสร้างจะต้องไม่มีขนาดใหญ่จนเกินกำลังทรัพย์ของผู้มีศรัทธาที่เลื่อมใสที่เขาจะสร้างถวาย ‘ความยาวไม่เกิน 12 คืบ พระสุคตหรือศอก ความกว้างไม่เกิน 7 คืบพระสุคตหรือศอกและมีชานรอบเสนาสนะทั้ง 4 ด้านและเวียนรอบได้ ซึ่งเป็นการสร้างด้วยความศรัทธา[135]

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นว่า การสร้างเสนาสนะจะต้องอาศัยพื้นที่เป็นจำนวนมากในการสร้างวิหารครั้งละหลาย ๆ หลัง ต่อมาได้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาที่จะสร้างอาวาส ซึ่งเป็นที่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านมากเกินไป ไปมาสะดวกเมื่อมีธุระจำเป็น เป็นที่สงบ ง่ายต่อการถวายอาหารบิณฑบาตหรือที่สัปปายะหรือที่สบายสำหรับพระภิกษุสงฆ์เมื่อได้สถานที่ของพระกุมารชื่อ เจ้าเชต ในเขตกรุงสาวัตถีแล้ว อนาถบิณฑิกเศรษฐีแห่งกรุงสาวัตถีจึงได้กราบทูลขออนุญาตสร้างอาวาสจากพระพุทธเจ้าและพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สร้างได้ ซึ่งเป็นการสร้างเสนาสนะที่รวมกันอยู่ในสถานที่แห่งเดียวกันที่ประกอบไปด้วย ‘บริเวณซุ้มประตู วิหาร หอฉัน เรือนไฟ ศาลาเรือนไฟ กัปปิยะกุฏิ วัจจะกุฎี ที่จงกรม บ่อน้ำ ศาลาบ่อน้ำ โบกขรณี สร้างเสร็จก็ถวายแก่สงฆ์ที่มาทั้ง 4 ทิศตามพุทธฎีกาพระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาคาถาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในอนุโมทนาคาถาถวายวิหาร’[136]

ดังนั้น เสนาสนะที่เป็นประเภทของพระภิกษุสงฆ์นั้น เป็นเพียงที่พักพิงอาศัยไม่ใช่ที่อยู่อาศัยเพราะว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็นผู้อยู่กับสถานที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงอนุญาตให้ถวายเสนาสนะจำเพาะส่วนตัวหรือพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง แต่เป็นการถวายให้กับพระภิกษุสงฆ์ทั่วทุกรูปทุกองค์ที่มีความประสงค์ที่จะเข้ามาพักพิงอาศัยในทั้ง 4 ทิศ จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงประเภทของเสนาสนะที่เป็นเพียงที่พักพิงชั่วคราวของพระภิกษุสงฆ์

(2) สถานที่ประกอบสังฆกรรม เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญมากขึ้นในครั้งพุทธกาล จึงมีกุลบุตรมาขอบรรพชาอุปสมบทจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงมีพระประสงค์ให้หมู่สงฆ์มีความพร้อมเพรียงกันทำสังฆกรรมจึงมีพุทธานุญาตให้สงฆ์สมมติสีมาและนิมิตแห่งสีมาขึ้น ปรากฏในพระวินัยปิฎกสีมานุชานนา ว่า พระภิกษุมีความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าบัญญัติให้มีความพร้อมเพรียงมีกำหนดเขตเพียงอาวาสเดียว แล้วอาวาสหนึ่งมีการกำหนดเขตเท่าไร จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระพุทธองค์จึง

---

[134] **วิ.จู.** (ไทย) 9/202/108.

[135] พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), **พระวินัยปิฎกย่อ เล่ม 1,** พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 40.

[136] **วิ.จู.** (ไทย) 9/200/107.

รับสั่งอนุญาตให้สมมติสีมา ในสถานที่ต่างๆ ต่อไปนี้ ภูเขา แผ่นหิน ปุา ต้นไม้ หนทาง จอมปลวกแม่น้ำ น้ำ[137] ต่อมา ภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสมมติสีมาใหญ่เกินไป 4 โยชน์ 5 โยชน์ 6 โยชน์ พวกภิกษุจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงรับสั่งอนุญาตให้สมมติสีมาประมาณ 3 โยชน์เป็นอย่างมาก[138]

ส่วนการเกิดขึ้นของโรงอุโบสถนั้น เมื่อภิกษุทำการสวดปาติโมกข์ขึ้นแสดงตามบริเวณวิหารโดยไม่กำหนดที่ ทำให้พระอาคันตุกะไม่รู้ว่าสงฆ์จะทำอุโบสถที่ใด พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตให้สมมติวิหาร มีลักษณะเป็นเรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น หรือถ้ำ ที่สงฆ์ต้องการให้เป็นโรงอุโบสถแล้วจึงทำอุโบสถ[139]ทำให้ต่อมาจึงเกิดมีสถานที่ประกอบสังฆกรรมขึ้นในเขตอาวาส (3) พระเจดีย์หรือพระสถูป การเกิดขึ้นของสถาปัตยกรรรมทางพระพุทธศาสนาในอินเดียในสมัยพุทธกาล ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจะนับถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เท่านั้นเป็นสรณะ ยังมิได้มีการสร้างสิ่งที่เคารพอย่างอื่น จนเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จสู่ปรินิพพานแล้วมีการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระที่เมืองกุสินารา บรรดาเจ้าเมืองที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา 8 เมือง ต่างก็ไปร่วมถวายพระเพลิงและขอรับพระบรมธาตุเพื่ออัญเชิญไปประดิษฐานสำหรับสักการบูชา

ในเมืองของตน เมื่อบรรดาเจ้าเมืองทั้งแปดได้รับพระบรมธาตุแล้วก็ได้สร้างพระสถูปเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้เป็นที่สักการะต่อมา ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเกิดมีพระสถูปทางพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรกในอินเดีย แต่คนไทยป์จจุบันเรียกว่า เจดีย์ ทั้งๆ ที่ความมุ่งหมายเดิมของการสร้างสถานที่ทั้งสองนี้แตกต่างกัน คือ สถูป หมายถึง สถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ลูกหลานและผู้เคารพนับถือไว้สักการบูชา ซึ่งก่อนพุทธกาลมีบุคคลที่ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสถูปเพื่อเป็นที่สักการะของมหาชน 4 พวก เรียกว่า ถูปารหบุคคล ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรรพรรดิ ส่วนเจดีย์นั้นมาจากคำว่า ไจติยะ หรือ เจติยะ หมายถึง สิ่งของหรือสถานที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเคารพบูชาระลึกถึง ถ้าอยู่ภายในศาสนสถานแต่เดิมมักเป็นห้องที่ตั้งรูปเคารพ มิได้บรรจุอัฐิแต่อย่างใด แต่คนไทยเราเรียกรวมสถานที่ทั้งสองว่า เจดีย์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสมัยหลังมีการสร้างสถานที่เพื่อเป็นที่เคารพบูชาระลึกถึงและได้บรรจุอัฐิธาตุไว้ด้วย[140]

---

[137] **วิ.ม.** (ไทย) 4/138/215.

[138] **วิ.ม.** (ไทย) 4/140/216.

[139] **วิ.ม.** (ไทย) 4/141/217.

[140] กรมศิลปากร, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย,** หน้า 25 – 26.

ดังที่ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ‘เจดีย์ 4’ ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่ก่อขึ้น ที่เคารพบูชาสิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึง ในที่นี้หมายถึง สถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือพุทธเจดีย์[141] มี 4 ประเภท คือ

(1) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่ได้แจกจ่ายไปยังเมืองต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนา และได้ก่อสร้างเป็นพระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น

(2) บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบหมายถึง ต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ อย่างกว้างหมายถึง สังเวชนียสถาน 4 ตลอดถึงสิ่งทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริขารอื่นๆ เป็นต้น ก่อให้เกิดสถานที่สำคัญทั้ง 4 แห่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพุทธานุญาตให้เหล่าพุทธบริษัททั้งหลายได้ไปสักการะ และปลงธรรมสังเวชน้อมรำลึกถึงพระองค์ ซึ่งมักจะเรียกสถานที่สำคัญเหล่านี้ว่า ‘สังเวชนียสถาน’ คือ สถานที่ประสูติ ณ ป่าลุมพินี แขวงเมืองกบิลพัสดุ์ สถานที่ตรัสรู้ ณ ควงไม้พระศรีมหาโพธิ์ ตำบลพุทธคยา สถานที่แสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี สถานที่เสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ณ ปุาสาลวโณทยาน แขวงเมืองกุสินารา แต่ดั้งเดิม สังเวชนียสถานที่ถือว่าเป็น ‘บริโภคเจดีย์’ มีอยู่เพียง 4 แห่ง ตามที่มีพุทธานุญาตเท่านั้น แต่ต่อมาในสมัยหลัง สถานที่อื่นๆ อันเกี่ยวเนื่องในพุทธประวัติ เช่น สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี เป็นต้น ก็ได้รับการนับถือว่าเป็น ‘บริโภคเจดีย์’ เช่นเดียวกัน

(3) ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์มีพุทธานุญาตให้ยึดถือพระธรรมเป็นสิ่งแทนพระองค์สืบไป ยามที่ได้เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้ว ในชั้นต้นพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ ถูกจดจำกันมาในลักษณะวรรณกรรมมุขปาฐะ ต่อมา เมื่อมีการเรียบเรียงพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ บันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของคัมภีร์ ‘พระไตรปิฎก’ และพระสูตรต่าง ๆ บรรดาพุทธบริษัทก็ได้นับถือคัมภีร์เหล่านี้ในฐานะของ ‘ธรรมเจดีย์’ ด้วย

(4) อุเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป รวมไปถึงสิ่งของที่สร้างอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่าต้องมีลักษณะเช่นใด ถ้าหากสิ่งนั้นไม่ได้ถือว่าเป็นธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ หรือ ธรรมเจดีย์แล้ว ก็ให้ถือว่าเป็น ‘อุเทสิกเจดีย์’ ทั้งสิ้น ในยุค

---

[141] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2545), หน้า 115.

แรก ๆ ที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป สันนิษฐานว่าน่าจะมีการสร้างเป็นพุทธบัลลังก์ (อาสน์เปล่า) เพื่อเป็นที่สักการบูชาในฐานะ 'อุเทสิกเจดีย์' เรียกว่า อาสนะบูชา[142] เจดีย์เหล่านี้ ในที่มาแต่ละแห่งท่านแสดงไว้ 3 ประเภท นับรวมที่ไม่ซ้ำเข้าด้วยกัน จึงเป็น 4 ต่อมา เมื่อมีการประดิษฐ์พระพุทธรูปที่มีลักษณะเป็นประติมากรรมรูปบุคคลแล้ว จึงมีการนิยมสร้างและนับถือพระพุทธรูปในฐานะ 'อุเทสิกเจดีย์' เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อการสร้างพระเจดีย์หรือพระสถูปนั้นมีมาก่อนสมัยพุทธกาล เป็นประเพณีความเชื่อของชาวอินเดียโบราณ ลักษณะของพระสถูปของอินเดียสมัยโบราณนั้นเดิมเป็นการพูนดินขึ้นเป็นโคกตรงที่มีอัฐิธาตุแล้วลงเขื่อนรอบกันดินพัง มีการปักร่มหรือฉัตรไว้บนโคกเพื่อเป็นเกียรติยศด้วย ต่อมามีการแปลงรูปพระสถูปให้งดงามยิ่งขึ้น เช่น มีการก่อสร้างฐานชั้นทักษิณ (เมธี) และมีหรรมิกาเหนือองค์พระสถูป ตกแต่งยอดพระสถูปเป็นรูปฉัตร ลักษณะพระสถูปแบบนี้ได้ส่งอิทธิพลมายังอาณาจักรโบราณของประเทศไทย[143] ต่อมาจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นพระเจดีย์หรือสถูปที่มีรูปทรงสวยงามประณีตอย่างในปัจจุบัน

สรุปความได้ว่า ประเภทของสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ (1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติ (Natural Ecosystems) เช่น ปุาไม้ ภูเขา แม่น้ำสัตว์ปุา ประกอบด้วย (1.1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Natural Ecosystems) ได้แก่ อุตุนิยาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ ดินฟูาอากาศ สิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด (1.2) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต (Biotic Natural Ecosystems) ได้แก่ พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปในพันธุกรรม และจิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตและเจตสิก (2) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystems) เช่น ชุมชน อาคาร ยานพาหนะ กฎหมาย ประกอบด้วย (2.1) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Material Culture Ecosystems) ได้แก่ ที่อยู่อาศัย วัดวิหาร บ้านเรือน สระน้ำ เป็นต้น (2.2) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Non-Material Culture Ecosystems) ได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง กฎหมาย กฎระเบียบ การจัดความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม เป็นต้น

---

[142] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์,** (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2513), หน้า 10.

[143] กรมศิลปากร, **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย,** หน้า 26.

2.2.3 หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา

ในปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกที เนื่องจากท่าทีของมนุษย์ในการปฏิบัติต่อธรรมชาติอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดความไม่สมดุลและเกิดความแปรปรวนในธรรมชาติผลกระทบดังกล่าวมีความเกี่ยวพันกับมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบดังกล่าวได้เลย ท่าทีต่างๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติย่อมขึ้นอยู่กับกระบวนทัศน์ของมนุษย์ ชุมชน หรือสังคมที่เขาอาศัยอยู่นั้นๆ ดังนั้นการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างมากในการพยายามหากระบวนทัศน์ต้นเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาทางนิเวศวิทยา และหากระบวนทัศน์ที่เหมาะสมเพื่อนำมาใช้เป็นฐานความคิดและฐานแห่งการปฏิบัติของมนุษย์ต่อไป ปัจจุบันมีความพยายามในการกระตุ้นเตือนในประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มแพร่หลายมากขึ้นนับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ดีและมนุษย์ทุกคนควรมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหานี้ด้วย ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินแก้ไขได้ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอหลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมออกเป็น 2 หลักการใหญ่ๆ คือ (1) หลักการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักสัปปายะ 7 และ (2) หลักการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักภาวนา 4 มีรายละเอียดดังนี้

2.2.3.1 หลักการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักสัปปายะ 7

ในทางพระพุทธศาสนาไม่มีข้อมูลที่นำเสนอเกี่ยวกับรูปแบบของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมโดยตรง แต่จากการค้นหลักฐานในพระไตรปิฎก พบว่า หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อให้เกิดระบบนิเวศเป็นที่เหมาะสมทั้งแก่การดำรงชีวิตและบำเพ็ญธรรม มีปรากฏในหลักสัปปายะ 7 ‘สัปปายะ’ หมายถึง มีประโยชน์ก่อให้เกิดความเจริญ เป็นธรรมที่มีอุปการะต่อการศึกษาและปฏิบัติ[144]

หมายถึง ธรรมอันเป็นที่สบาย 7 อย่าง[145] สิ่งที่สบาย สภาพเอื้อ สิ่งที่เกื้อกูล สิ่งที่เอื้อต่อการอยู่ดีและการที่จะพัฒนาชีวิต สิ่งที่เหมาะสมกัน อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย[146] ความสะดวก ความเหมาะสม ความเกื้อกูล ความสาราญ ในคำไทย ใช้ว่า สบาย คำวัดใช้สัปปายะ หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่สนับสนุนเกื้อกูล ส่งเสริมหรืออำนวยให้เกิดความ

---

[144] **องฺ.สตฺตก.อ.** (ไทย) 3/38/179.

[145] พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค,** แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส, 2548), หน้า 220.

[146] พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 209 – 210.

สะดวกสบายเกิดความคล่องตัวในการเป็นอยู่ในการทำความดี เช่น ในการบำเพ็ญเพียรหรือทำกรรมฐาน[147] มี 7 อย่าง คือ 1) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) 2) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) 3) ภัสสสัปปายะ (ถ้อยคำเป็นที่สบาย) 4) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) 5) โภชนสัปปายะ (อาหาร เป็นที่สบาย) 6) อุตุสัปปายะ (อุณหภูมิเป็นที่สบาย) และ7) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย)[148]

สัปปายะ เป็นสถานที่หรือบุคคล ซึ่งเป็นที่สบาย เหมาะกัน เกื้อกูล หรือเอื้ออำนวยโดยเฉพาะที่ช่วยเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญ และประคับประคองรักษาสมาธิท่านแสดงไว้ 7 ข้อ คือ 1) อาวาส (ที่อยู่) 2) โคจร (ที่บิณฑบาตหรือแหล่งอาหาร) 3) ภัสสะ (เรื่องพูดคุยที่เสริมการปฏิบัติ) 4) บุคคล (ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยแล้วช่วยให้จิตผ่องใสสงบมั่นคง) 5) โภชนะ (อาหาร) 6) อุตุ (สภาพแวดล้อมและอุณหภูมิ) และ 7) อิริยาบถ ทั้งหมดนี้เหมาะสมกันเป็นสัปปายะ ไม่เหมาะสมกันเป็นอสัปปายะ[149] โดยสิ่งที่เกื้อกูล สิ่งที่เหมาะสม เป็นประโยชน์ มีสภาพที่เอื้อ อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย มี 7 สิ่ง ดังนี้

(1) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) (Suitable Abode) คือ ที่อยู่ซึ่งเหมาะกันเช่น ปลอดภัย ไม่พลุกพล่าน จอแจ พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลาย ไปเลือกปลีกวิเวกปฏิบัติอยู่คนเดียวที่ เรือนว่างบ้างโคนไม้บ้าง ในปุาบ้าง ในถ้ำบ้าง บนเขาบ้าง หรือถ้าอยู่ในวัด ควรปลูกกุฏิห่างกัน พอประมาณ ไม่ควรมองเห็นกัน เพื่อไม่รบกวนกัน มีทางเดินเข้าและออก ที่สะดวกพอประมาณ มีทางสำหรับเดินจงกรมในที่สงบ แม้พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสสรรเสริญถึงแหล่งที่เป็นสัปปายะ เหมาะในการบำเพ็ญภาวนา โดยยกตัวอย่าง ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในแคว้นมคธว่า ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวปุาน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร[150] นิมิตที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ตั้งมั่นอยู่ได้ไม่หายไป สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏขึ้น จิตใจที่ยังไม่สงบ ยังไม่ตั้งมั่น ก็มีความสงบตั้งมั่นขึ้นได้[151]

---

[147] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **คำวัด**, (กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเชียง, 2548), หน้า 1090.

[148] พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, หน้า 220-222.

[149] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** หน้า 274.

[150] **ม.มู.** (ไทย) 12/279/303-304.

[151] พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานทีปนี,** พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, 2539), หน้า 55.

ในมูลกัมมัฏฐานล้านนาได้กล่าวถึงอาวาสปลิโพธ 18 ลักษณะที่โยคาวจรผู้ปฏิบัติไม่ควรอาศัยอยู่ คือ อาวาสใหญ่ อาวาสใหม่ อาวาสเก่า อาวาสใกล้ทางสัญจร อาวาสใกล้บ่อน้ำหรือสระน้ำอาวาสที่มีสวนผัก อาวาสที่มีสวนดอกไม้ อาวาสที่มีสวนผลไม้ อาวาสที่มีผู้คนเดินทางมาสักการบูชามิได้ขาด อาวาสที่อยู่ใกล้เมือง อาวาสที่มีไม้และฟืน อาวาสที่อยู่ใกล้ที่ไร่ที่นา อาวาสที่มีพระภิกษุและมีชาวบ้านทะเลาะกัน อาวาสที่เป็นท่าน้ำหรือทางบกเป็นที่ชุมนุมของคนเดินทาง อาวาสที่อยู่บ้านนอกชายแดน อาวาสที่อยู่ระหว่างเขตแดนเมือง นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงลักษณะอาวาสที่ไม่สัปปายะไม่สามารถทำให้สมาธิตั้งมั่นว่า 1) อาวาโส ที่อยู่บ่สัปปายะบ่เป็นเหตุให้สมาธิธัมม์เจ้าเกิด 2) โคจโร ที่อันจระเดินบิณฑบาตอันไกลนักก็ดี มีเข้าบ่สมริทธีก็ดี 3) ภสฺสํ มักจาถ้อยคำเป็นเหตุให้ใจฟุ้งซ่านอันนับเข้าในติรัจฉานกถา 32 เป็นต้นว่า ราชกถา อันจาเถิงท้าวพญานั้น 4) ปุคคโล ปุคคละอันบ่เป็นสัปปายะ ย่อมจาติรัจฉานกถา 5) โภชนํ โภชนอาหารอันบ่สัปปายะอันแสวงหายาก 6) อุตุ ระดูบ่สัปปายะอันร้อนเช่นเย็นเช่น อันใดบ่สัปปายะ เว้นอันนั้นเสีย 7) อิริยาปโถ อิริยาบถทั้ง 4 อันใดบ่สัปปายะ บ่เป็นเหตุให้ใจคั้ง เว้นอันนั้นเสียแล และกล่าวถึงลักษณะอาวาสที่สัปปายะ ว่า 1) นาติทูรํไม่ไกลนัก 2) นจฺจาสนํ ไม่ใกล้บ้านนัก 3) คมนาคมนสมฺปนฺนํ สัญจรไปมาสะดวก 4) ทิวา อปฺปสทฺทํเสียงเบาในกลางวัน 5) รตฺติยา อปฺปนิโฆสํ ไม่มีเสียงดังในค่ำคืน 6) ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปฺปสมฺผสฺสาไม่ถูกรบกวนด้วยเหลือบ ยุง แดดลม สัตว์ทั้งหลายเป็นต้นว่างูใหญ่ งูน้อยทั้งหลาย[152]

(2) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) (Suitable Resort) ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะดี เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์ มีเส้นทางที่พอใช้เดินได้ไม่เสี่ยงอันตราย ไม่ลำบากเกินไป พ้นจากแสงอาทิตย์ขึ้นส่องหน้าในเวลาไปหรือกลับจากบิณฑบาต และภิกษุรู้จักเส้นทางนั้นดีซึ่ง อยู่ไม่ไกลเกินไป ประมาณ หนึ่งโกสะ ถึงหนึ่งโกสะครึ่ง (1-5 กิโลเมตร) พอที่จะเดินไป และเดินกลับได้ในเวลาพอสมควร 185 และข้อสำคัญ ที่โคจรไปนั้นต้องไม่เป็นแหล่งยั่วยวนกวนกิเลสซึ่งจะเป็นอันตรายต่อการประพฤติ และปฏิบัติกรรมฐาน เช่นแหล่งอบายมุข หรือแหล่งของหญิงแพศยา[153] เป็นต้น ซึ่งเป็นแดนอโคจร เพราะเสี่ยงต่อการเกิดกามคุณ 5[154] คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่รู้แจ้ง (จิตเห็น) ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย ว่าน่าปรารถนา น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

---

[152] พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ, **ปุราโณวาท หลักจริยศาสตร์สร้างดุลยภาพชีวิตแบบล้านนา,** (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559), หน้า 93 และ 263 – 264.

[153] พระพุทธโฆสเถระ, หน้า 221.

[154] **ขุ.ธ.อ.** (บาลี) 25/168-169/85.

(3) ภัสสสัปปายะ คือ (การพูดคุยที่เหมาะกันเป็นที่สบาย) (Suitable Speech) เช่นพูดคุยเล่าขานกันแต่ในกถาวัตถุ 10 และพูดแต่พอประมาณ เฉพาะข่าวสารและสื่อสารที่เอื้อปัญญาดังปรากฏใน กถาวัตถุ 10 ประการคือ

1. อัปปิจฉกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
2. สันตุฏฐิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
3. ปวิเวกกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ)
4. อสังสัคคกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่)
5. วิริยารัมภกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)
6. สีลกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
7. สมาธิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
8. ปัญญากถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
9. วิมุตติกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)
10. วิมุตติญาณทัสสนกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์)[155] เมื่อสนทนาธรรมกันแล้ว ก็ควรได้ลงมือปฏิบัติธรรมตามแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสบายแก่ตน

(4) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) (Suitable Person) คือ บุคคลที่ถูกกันเหมาะกันเช่น ไม่เป็นคนร้าย เป็นผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาที่เหมาะใจ เป็นผู้เกื้อกูลอำนวยประโยชน์ให้ และมีอุปนิสัยเข้ากันได้ดีทั้งผู้เป็นศิษย์และอาจารย์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้พระจูฬปันถก ในสมัยที่พระภิกษุพี่ชายคือพระมหาปันถกไล่ออกจากวัด ก็คิดน้อยใจว่าพี่ชาย คงหมดเยื่อใยในตัวท่านแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย วันรุ่งขึ้นแต่เช้าตรู่ จึงเดินออกจากวัดไปตั้งใจจะสึก ขณะเวลาใกล้รุ่งนั้นพระศาสดาทรงตรวจดูโลก (คือหมู่สัตว์) ทรงเห็นเหตุนี้แล้ว จึงเสด็จล่วงหน้าไปก่อน ได้ทรงหยุดจงกรมอยู่ที่ซุ้มประตูใกล้ทางที่พระจูฬปันถกไป พระจูฬปันถกเมื่อเดินไปพบพระศาสดา จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคม พระพุทธองค์ทรงลูบศีรษะด้วยความเมตตา กรุณา ทรงจับแขน พาเข้าไปสู่สังฆาราม ให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี แล้วสอนด้วยวิธีที่เหมาะสมกับความสามารถในการเรียนรู้ของพระจูฬปันถก โดยพระศาสดาได้ประทานผ้าสำหรับเช็ดเท้าให้พระจูฬปันถก แล้วทรงตรัสว่า เธอจงอธิษฐานผ้าสะอาดนี้ เมื่อพระจูฬปันถก ลูบไล้ผ้าผืนนั้นและ ยกผ้าขึ้นอธิษฐาน หันหน้าไปทางทิศตะวันออกแล้วบริกรรมว่า “รโชหรณํ รโชหรณํ” จากผ้าที่ขาวสะอาด เมื่อถูกลูบไล้นานเข้าจึงเปื้อนเหงื่อจากมือของจูฬปันถก ผ้า

---

[155] **สํ.ม.** (ไทย) 19/372/218-219.

ผืนนั้นกลายเป็นผ้าหมองคล้า จิตเริ่มเห็นความไม่เที่ยงของสังขารพระศาสดาทรงทราบว่า จิตของพระจูฬปันถกขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว จึงส่งกระแสจิตถึงจูฬปันถก ว่าเธออย่าทำความหมายเฉพาะท่อนผ้านั้นว่าเศร้าหมองแล้ว ติดธุลี, ก็ธุลีทั้งหลายมีธุลีคือราคะเป็นต้น มีอยู่ในภายในของเธอ, เธอจงนำ (คือกำจัด) มันออกเสีย แล้ว ทรงเปล่งพระรัศมี เป็นผู้มีพระรูปปรากฏดุจประทับนั่งตรงหน้าจูฬปันถก พร้อมทั้งได้ทรงภาษิตคาถาเหล่านี้ว่า “ราคะ โทสะ โมหะ ชื่อว่าธุลี แต่เรณู (ละออง) ท่านหาเรียกว่า (ธุลี) ไม่ คำว่า ธุลีนั่นเป็นชื่อของราคะ โทสะ และโมหะเมื่อภิกษุทั้งหลายละธุลีเหล่านั้นได้ขาดแล้วย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลีได้”[156]เมื่อทรงจบคาถา พระจูฬปันถก ซึ่งเคยสะสมบารมีมาแต่ปางก่อน ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย

(5) โภชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) (Suitable Food) คือ อาหารที่เหมาะกัน เช่นถูกกับร่างกาย อาหารนั้นถูกย่อยไปเลี้ยงร่างกายได้ง่าย เกื้อกูลต่อสุขภาพ และฉันไม่ยาก ดังมีเรื่องที่พระศาสดาตรัสเล่า เมื่อประทับอยู่ที่เชตวนาราม เมืองสาวัตถี ว่ามีบ้านอยู่หมู่บ้านหนึ่ง ชื่อมาติกคามใกล้เชิงเขาแห่งแคว้นโกศล วันหนึ่งภิกษุประมาณ 60 รูปเรียนกรรมฐานจากสำนักพระศาสดาแล้วไปสู่มาติกคามนั้น ได้มารดาของผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้อุปถัมภ์ให้บำเพ็ญสมณธรรมโดยสะดวก ครั้งหนึ่งอุบาสิกาหรือมาติกมาตา ได้ถามพระทั้งหลายว่า สมณธรรมนั้นคืออะไร พระตอบว่า พวกอาตมาทำการสาธยายอาการ 32 มีผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้นว่า โดยความเป็นของปฏิกูลคือไม่สะอาด และพิจารณาความสิ้นและความเสื่อมในอัตภาพอยู่ นางจึงขอให้ภิกษุได้บอกอาการ 32 นั้นแก่นางเพื่อปฏิบัติบ้าง

เมื่อภิกษุบอกแล้วนางก็จากไป สาธยายอยู่ไม่นานนักก็ได้บรรลุอนาคามิมรรคอนาคามิผลก่อนภิกษุเหล่านั้นเสียอีก นอกจากนี้ นางยังได้ปฏิสัมภิทา 4 และโลกียอภิญญา 5 อีกด้วย (เว้นอาสวักขยญาณ นอกนั้นเป็นโลกียอภิญญามีอิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้และทิพจักษุตาทิพย์ เป็นต้น) นางได้ออกจากสุขอันเกิดแต่มรรคและผลแล้ว ตรวจดูด้วยทิพจักษุ ใคร่ครวญอยู่ว่า “เมื่อไรหนอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จักบรรลุธรรมนี้” จึงรู้ว่า “พระคุณเจ้าทั้งหมดยังมี ราคะ โทสะและโมหะ ยังไม่ได้แม้แต่ฌานและวิปัสสนา” จึงตรวจดูด้วยทิพยจักษุว่า “อุปนิสัยแห่งอรหัตตมรรค-ผล ของพระคุณเจ้ามีอยู่หรือไม่หนอ” ได้เห็นว่ามีอยู่ จึงรำพึงต่อไปว่า “พระคุณเจ้าทั้งหลายยังขาดอะไรอยู่ ที่อยู่หรือเสนาสนสัปปายะ เพียงพอสบายดี บุคคลสัปปายะ ก็มิได้ขาด อาหารสัปปายะ อาหารอันเป็นที่สบายมีอยู่หรือไม่หนอ นางได้เห็นว่า พระคุณเจ้าทั้งหลายยังขาดอาหารอันเป็นที่สบาย หรืออาหารอันสมควรแก่การทำความเพียร”

---

[156] **ขุ.เถร.** (ไทย) 26/557-566/437.

ตั้งแต่วันนั้นมา นางสั่งให้จัดอาหารอันประณีตหลายอย่างไปถวายแล้วแต่จะเลือกฉันให้เหมาะกับความต้องการของร่างกายและจิตใจ เมื่อภิกษุได้อาหารอันเป็นที่สบาย สรีระก็กระปรี้กระเปร่า จิตก็ดิ่งลงสู่อารมณ์เดียว เจริญวิปัสสนาไม่นานนักได้บรรลุอรหัตตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย เธอเหล่านั้นระลึกถึงอุปการะของอุบาสิกาว่า การแทงตลอดมรรคครั้งนี้ เป็นเพราะได้อาศัยอาหารอันดีของอุบาสิกา เมื่อออกพรรษา ปวารณาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นได้ลาอุบาสิกาเพื่อไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ที่พระเชตวันมหาวิหาร อุบาสิกาได้ตามมาส่งในสถานที่ควร กล่าวคำอันเป็นเหตุให้ระลึกถึงและขอร้องให้ภิกษุเหล่านั้นมาเยี่ยมอีก แล้วกลับสู่เรือนของตนฝ่ายภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้าพระศาสดา เมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสถามถึงเรื่องต่างๆ มีเรื่องอาหารบิณฑบาต เป็นต้น ภิกษุเหล่านั้นทูลเล่าถึงอุปการะของอุบาสิกา ผู้เป็นมารดาของนายมาติกะและสรรเสริญอุบาสิกานั้นเป็นอเนกประการ เช่นเป็นผู้ถวายอาหารบิณฑบาตอันประณีต และสามารถรู้วารจิตของพวกตนว่าต้องการอะไรไม่ต้องการอะไร เป็นต้น

นอกจากอาหารตามปรกติแล้ว คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ก็เป็นสิ่งสัปปายะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร คือ เภสัช 5 ชนิด ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย[157] โดย (1) เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุผู้เจ็บไข้ จัดว่าเป็นบริขารคือบริวารของชีวิต ดุจกำแพงล้อมพระนครเพราะคอยป้องกันรักษาไม่ให้อาพาธที่จะบั่นทอนชีวิต ได้ช่องเกิดขึ้นและเป็นสัมภาระของชีวิต คือคอยประคับประคองชีวิตให้ดำรงอยู่นาน (2) เป็นเครื่องปูองกันโรค บำบัดโรคที่ให้เกิดทุกขเวทนาเนื่องจากธาตุกำเริบให้หายไป

(6) อุตุสัปปายะ (อากาศเป็นที่สบาย) (Suitable Climate) คือ ดินฟูาอากาศธรรมชาติที่แวดล้อมที่เหมาะกัน เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น ดังตัวอย่างภูมิประเทศของแคว้นกุรุซึ่งอยู่ในบริเวณที่มีอากาศดี อากาศเหมาะสมทุกฤดูกาล ก่อให้เกิดความสบาย ดังนั้นประชาชนชาวกุรุจึงมีสุขภาพแข็งแรง กำลังกายดี และสุขภาพจิตของชาวกุรุก็สมบูรณ์ดี พระพุทธเจ้าทรงทราบข้อนี้ดีพระพุทธองค์ทรงพิจารณาแล้วเห็นว่า ชาวแคว้นกุรุมีความเหมาะสม สามารถรับเทศนาที่ลึกซึ้งของพระองค์ได้ ดังนั้นพระพุทธองค์ จึงทรงตรัสสอนมหาสติปัฏฐานสูตร ซึ่งมีเนื้อหาลึกซึ้งอย่างยิ่ง แล้วทรงตรัสสอนคัมภีร์อื่นที่มีความลึกซึ้งอีก คือ มหานิทานสูตรในคัมภีร์ทีฆนิกาย สติปัฏฐานสูตร มหาสาโรปมสูตร รุกโขปมสูตร รัฏฐปาลสูตร มาคัณฑิยสูตร อาเนญชสัปปายสูตร ซึ่งพระสูตรเหล่านี้อยู่ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย จากข้อมูลในคัมภีร์ แสดงให้เห็นว่าชาวกุรุเป็นชาวเมืองที่สนใจในการปฏิบัติสติปัฏฐาน อาจจะทำให้สุขภาพดีก็ได้

---

[157] **วิ.อ.** (บาลี) 2/290/40.

(7) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย) (Suitable Posture) คือ อิริยาบถที่เหมาะกัน เช่นการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ หรือการเคลื่อนไหวต่างๆการเดินจงกรม คือ อิริยาบถเดินเป็นอาการเคลื่อนไหวทางกายอย่างหนึ่ง สามารถเป็นสื่อให้จิตเกิดความตั้งมั่นได้เช่นกัน แนวทางในการปฏิบัติเบื้องต้น คือ ความตั้งใจในการเดินไปและกลับในจังหวะต่างๆ ตามระยะทางที่กำหนดไว้[158] โดยในการปฏิบัติผู้ปฏิบัติจะต้องมีสติตามกำหนดรู้ให้ทันกับอิริยาบถ อย่าให้ช้าหรือเร็วเกินไป ขณะที่เดินถ้ามีสิ่งใดมากระทบ หรือเกิดเวทนาเกิดธรรมใดๆขึ้นมา ให้มีสติตามกำหนดรู้ให้ทันแล้วจึงกำหนดเดินต่อไป ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจะต้องเริ่มจากเดินจงกลมทุกครั้งๆ ละประมาณ 15-30 นาที ก่อนที่จะนั่งสมาธิ ในการทำอิริยาบถที่เหมาะสมนั้น แต่ละคนก็จะมีอัธยาศัยแตกต่างกัน เช่น บางคนถูกกับการเดินจงกรม บางคนถูกกับนั่งสมาธิ เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภายนอกตามหลักสัปปายะ 7 โดยการพัฒนาปรับปรุงวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นที่สบายและเหมาะสมเกื้อกูลกับบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ 7 ด้าน คือ 1) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) 2) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) 3) ภัสสสัปปายะ (ถ้อยคำเป็นที่สบาย) 4) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) 5) โภชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) 6) อุตุสัปปายะ (อุณหภูมิเป็นที่สบาย) และ7) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย)

2.2.3.2 หลักการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักภาวนา 4

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในสถานที่อยู่นั้นผู้วิจัยได้อาศัยหลักภาวนา 4[159]เป็นหลักการสำคัญเป็น 2 ประการ คือ ประการที่ 1 การจัดการภายนอก และหลักการที่ 2 การจัดการภายใน มีรายละเอียดดังนี้

ประการที่ 1 การจัดการภายนอก คือ การดูแลตนเองและสังคมหรือผู้อื่นที่อาศัยอยู่ร่วมกัน แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ การฝึกอบรมตนทางกาย และการฝึกอบรมตนเองทางศีล ดังนี้

(1) กายภาวนา หรือ ภาวิตกาย (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมกาย คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูล และได้ผลดี เป็นคุณ ไม่เกิดโทษ เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย 4 รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์

---

[158] พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2,** (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊พ, 2532), หน้า 314-315.

[159] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 70.

ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่จะเป็นการส่งเสริมสันติสุข (กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูเป็น ฟังเป็น)โดยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง สิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งรวมถึง สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างหรือดัดแปลง ขึ้น โดยอาศัยความรู้ทางเทคโนโลยี หรือความสามารถทางศิลปะ เช่น บ้านเรือน ถนนหนทาง โรง งานวัด โบสถ์ รูปปั้น เป็นต้น

(2) สีลภาวนา หรือ ภาวิตศีล (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรม ทางด้านกาย วาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่ สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข (เสวนาคบหาเป็น สังคมเป็น พูดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น) คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา สองข้อธรรมนี้จัดอยู่ในหลักการฝึกอบรมพัฒนาตนในหลักไตรสิกขา กล่าวคือ ศีล[160]หมายถึง การดูแล ร่างกายของตนเอง ได้แก่ การดูแลร่างกายให้สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ซึ่งต้องใช้ปัญญาไตร่ตรอง ว่าอาหารชนิดใดมีโทษต่อร่างกาย และไม่มีโทษต่อร่างกาย ร่างกายจะทำงานได้เป็นปกติไม่เกิดความ บกพร่องเสียหายก็ด้วยอาหารที่ไม่มีโทษ (อาหาร) การดูแลตนเองด้วยการใส่เสื้อผ้า ไม่ให้เกิดความ ร้อนหรือหนาว และเพื่อไม่ให้อุจจาดตาต่อผู้พบเห็นด้วยการสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์ที่เหมาะสมแก่ ฤดูกาล และไม่สั้นหรือบางจนเกินไป (จีวร) การดูแลร่างกายให้อยู่ในสถานที่ที่ปลอดภัย ด้วยการอยู่ใน อาคารสถานที่ ปลอดภัยจากความร้อน ฝน แดด และสัตว์ร้าย (ที่อยู่อาศัย)การดูแลร่างกายให้มี สุขภาพที่ดี ด้วยยารักษาโรคต่างๆ (ยารักษาโรค) นอกจากดูแลเรื่องของยารักษาโรคในยามป่วยไข้แล้ว ยังต้องดูแลเรื่องของสุขอนามัยต่างๆ ด้วยดังนี้ การอาบน้ำชำระร่างกายทุกวันการใช้ไม้สีฟัน เพื่อชำระ ฟัน การตัดเล็บเสมอเนื้อ การไม่ไว้เล็บยาว ไม่ไว้ผมยาวจะไว้ได้เพียง 2 เดือนหรือ 2 นิ้ว ไม่ไว้หนวด เครา ไม่ไว้ขนจมูก มีการซักจีวรให้มีความสะอาดเสมอ ล้างบาตรหลังฉันอาหารเสร็จแล้ว คว่ำกลาง แดด การเดินจงกรม ควรฉันน้ำที่มีการกรองด้วยผ้ากรองน้ำ เป็นต้น[161]การทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ดังปรากฏในกัณฑ์ที่ 14 ได้แก่ การปัดกวาดเสนาสนะที่อยู่อาศัยให้มีความสะอาดอยู่เสมอ การตาม ประทีป การตั้งน้ำฉันน้ำใช้ การปูลาดอาสนะไว้ให้พร้อมเหล่านี้เป็นกิจที่ทำร่วมกัน มารยาทในการฉัน การอยู่การไปเป็นต้น สอนให้มีความเกรงใจผู้อื่น ล้างเท้าก่อนเข้ามาเสนาสนะที่พักอาศัย ให้มีความใส่ ใจในเรื่องของการรักษาความสะอาดด้านอนามัยเช่นไม่ถ่มเสมหะลงพื้น จะขึ้นที่พักให้ถอดรองเท้า ถ้า

---

[160] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ,** พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหา-นคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2549), หน้า 17.

[161] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม 2 (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท),** พิมพ์ครั้งที่ 31, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 3-30.

เท้าเปื้อนหรือเปียกก็ห้ามเข้าให้เช็ดให้สะอาดเรียบร้อย ให้ทำการกวาดหยากไย่อยู่เสมอ หากมีการใช้กระโถน ก็ต้องรักษาความสะอาดด้วย จัดให้มีห้องส้วมที่เหมาะสมและเพียงพอและดูแลรักษาความสะอาดเสมอ

สรุปความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เรียกว่าศีล ดังนั้น เมื่อมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในลักษณะที่ดี จะช่วยให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น การรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ ไม่เกิดโทษหรือเป็นพิษต่อร่างกาย เสื้อผ้าที่ใส่ให้มีความพอเหมาะพอดีไม่คับหรือหลวมจนเกินไป ถ้าเสื้อผ้าคับจนเกินไป ก็เกิดการหายใจไม่ออก อึดอัด หรืออาจเกิดการกดทับตรงบริเวณซิบหรือตะเข็บทำให้เกิดแผล หรือถูกกดเป็นเวลานานๆ ก็อาจทำให้เกิดเป็นซีสได้ อยู่ในสถานที่อาศัยที่มีความปลอดภัย ดูแลสุขอนามัยของร่างกาย และสุขอนามัยแวดล้อมหลักการที่ 2 การจัดการภายในตนเอง คือ การฝึกอบรมพัฒนาสมาธิและปัญญาของตนเองให้เกิดความรู้แจ้งชัดในสัจธรรม แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ การฝึกอบรมตนทางสมาธิ และการฝึกอบรมตนเองทางปัญญา

(3) ภาวิตจิต หรือจิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น) ได้แก่การมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตา เอื้ออารี มีความเคารพ ความอ่อนน้อม มีความกตัญญูรู้คุณ ด้านสมรรถภาพจิตได้ แก่ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคง เพียรพยายาม อุตสาหะ มีความรับผิดชอบ มีสติและสมาธิ ส่วนด้านสุขภาพจิตที่ดี ได้แก่ การมีจิตใจร่าเริงแจ่มใส เบิกบานสดชื่น อิ่มเอิบ ผ่องใส และสวบสุข 2) สมาธิ คือ การดูแลพัฒนาภาวะจิต หรือสมาธินี้ เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นในการเสริมสร้างจิตให้มีสุขภาวะต้องมีการสร้างเสริมให้เกิดจิต 3 ลักษณะ คือ (1) จิตมีความเข้มแข็ง มีความสามารถ (2) จิตมีคุณภาพ และมีคุณธรรม และ (3) จิตมีสุขภาพดีคือโปร่งโล่ง ไม่เครียด สงบเย็นอ่อนโยน นุ่มนวล[162]หลักในการดูแลใจให้มีสุขภาวะใน 3 ลักษณะ เป็นดังนี้ (1) หลักการดูแลใจให้มีประสิทธิสมรรถภาพ ได้แก่ การฝึกใจให้มีสมาธิเป็นอันดับแรก นอกจากนี้ ต้องฝึกสติ และวิริยะให้เกิดกับจิตตลอดเวลา จิตจึงจะมีสมรรถภาพตามที่ต้องการ (2) หลักการดูแลใจให้มีคุณภาพ ได้แก่ หมั่นฝึกใช้คุณธรรมหรือปลูกธรรมในใจเสมอ โดยเริ่มตั้งแต่คุณธรรมที่ทำให้จิตใจมีความประณีตงดงาม เช่น ความมีเมตตา มีศรัทธา มีความกตัญญูกตเวที และ (3) หลักการดูแลใจให้มีสุขภาพ ได้แก่ การทำใจให้มีความสุข มีความบาย มีความเบิกบาน มีปีติ มีความปราโมทย์ ซึ่งวิธีการทำให้ในเกิดสภาวะที่เรียกว่า ‘สุขภาพ’ มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การได้ทำในสิ่งที่ใจรัก และสิ่งที่ใจรักเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อสังคม หรือการนั่งสมาธิเพื่อให้ใจสงบเย็น ก็เป็นวิธีหนึ่ง แต่วิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้

---

[162] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ,** 133.

พระภิกษุใช้มากที่สุด คือ ‘อานาปานสติ’[163] การดูแลตนในด้านจิตใจ ก็เพื่อให้บุคคลมีความสบายใจไม่คิดมาก ไม่มีความกังวลใจ โดยในทางพระพุทธศาสนามีวิธีที่ทำให้จิตใจสงบ เช่น การฝึกสมาธิ การฟังธรรม การสวดมนต์ การเดินจงกรม การทำบุญ 10 วิธีหรือบุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นวิธีการแห่งความสุขที่ทำให้จิตใจสงบและมีความสุข ดังนั้นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของชีวิต ก็ต้องมีการจัดในมิติด้านจิตใจของบุคคล กล่าวคือเมื่อบุคคลอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อจิตใจไม่หดหู่ การฝึกใจให้มีความสุข มีความสบายอิ่มเอิบ แต่วิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พระภิกษุใช้มากที่สุดวิธีหนึ่ง คือ อานาปานสติการภาวนาหรือกรรมฐานโดยใช้สติกำหนดลมหายใจเข้าออก โดยได้ทรงกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะแก่การกำหนดอารมณ์กรรมฐานด้วยกายหายใจข้าออกว่ามีลักษณะดังนี้ ‘ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ปุาก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า มีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า’[164]

(4) ภาวิตปัญญา หรือปัญญาภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา ได้แก่ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงาของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น) การดูแลสุขภาพทางปัญญาในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การเสริมสร้างให้ปัญญามีความเจริญก้าวหน้า โดยการพัฒนาปัญญาทางพระพุทธศาสนามี 3 ประการคือ (1) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง (2) จินตามยป์ญญา ป์ญญาที่เกิดจากการคิด และ (3) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรมการฝึกอบรมตนในทางพระพุทธศาสนาก็เพื่อให้บรรลุมรรคผลขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังทำให้เห็นให้รู้ไตรลักษณ์ ยอมรับกับสิ่งที่เป็นได้ คนที่ปุวยแล้วมาภาวะของการกลัวตาย เกิดความเครียด หวาดหวั่น วิตกกังวล เกิดความเครียดเหตุเพราะยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้ แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นทำให้บุคคลสามารถยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นได้

สรุปได้ว่า หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภายในตามหลักภาวนา 4 นั้น พบว่ามีการกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมไว้ 2 ข้อคือ กายภาวนา เป็นเรื่องของความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพซึ่งหมายถึง สิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งรวมถึงสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุและ

---

[163] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ,** พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2549), หน้า 17.

[164] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม 2 (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท),** พิมพ์ครั้งที่ 31, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 3-30.

สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างหรือดัดแปลงขึ้น โดยอาศัยความรู้ทางเทคโนโลยี หรือความสามารถทางศิลปะ เช่น บ้านเรือน ถนนหนทาง วัด โรงพยาบาล เป็นต้น และสีลภาวนา เป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือบุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัว ซึ่งหลักการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักภาวนา4 นี้ เป็นการพัฒนากายกับจิตของบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ โดยใช้หลักภาวนา 4 แบ่งออกเป็น 2 แนวทาง คือ (1) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางกาย ได้แก่ กายภาวนา(Physical Development) เป็นการฝึกอบรมกายให้รู้เท่าทันกับธรรมชาติ เป็นการฝึกอบรมกาย คือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สอดคล้องสมดุลกันกับธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศ แร่ธาตุ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างหรือดัดแปลงขึ้น โดยอาศัยความรู้ทางเทคโนโลยี หรือความสามารถทางศิลปะ เช่น บ้านเรือน ถนนหนทาง สระน้ำ โรงงาน วัด โบสถ์ เป็นต้น และสีลภาวนา (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านกาย วาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูลสร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข (2) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี ได้แก่ การมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตา เอื้ออารี มีความเคารพ ความอ่อนน้อม มีความกตัญญูรู้คุณ ด้านสมรรถภาพจิตได้ แก่ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคง เพียรพยายาม อุตสาหะ มีความรับผิดชอบ มีสติและสมาธิ ส่วนด้านสุขภาพจิตที่ดี ได้แก่ การมีจิตใจร่าเริงแจ่มใส เบิกบานสดชื่น อิ่มเอิบ ผ่องใส และสงบสุข และปัญญาภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญาได้แก่ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผลมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลสเป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต

2.2.4 เป้าหมายของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา

เป้าหมายของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมาย 2 ด้าน คือ (1) เพื่อการดำรงชีวิตที่ดี ก็คือ ปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และ (2) เพื่อการปฏิบัติธรรม ก็คือ ปฏิรูปเทส การพัฒนาถิ่นที่อยู่ที่เหมาะสม เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมฝึกจิตภาวนา มีรายละเอียดดังนี้

2.2.4.1 เป้าหมายเพื่อการดำรงชีวิตที่ดี

เป้าหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาทางกาย ก็คือ ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม มีรายละเอียดดังนี้

(1) อาหาร อาหารที่ฉันนั้นต้องเป็นอาหารที่มีคุณประโยชน์ไม่มีโทษ เพื่อให้สุขภาพร่างกายแข็งแรงทำงานได้ตามปกติ และเพื่อไปซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ (อาหาร บิณฑบาต)

ก. การกินอาหารแต่พอเหมาะไม่มากไม่น้อยจนเกินไป ดังปรากฏในโทณปากสูตร ว่า ครั้งหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารแล้ว รู้สึกอึดอัดจึงได้ ตรัสคาถานี้ในเวลานั้นว่า มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว ย่อมมีเวทนาเบาบาง เขาย่อมแก่ช้า อายุยั่งยืน[165]

ข. การฉันภัตตาหารอย่างรู้คุณค่าแท้คุณค่าเทียม หลักในการบริโภคข้อนี้เพื่อให้บริโภคอาหารอย่างรู้คุณค่าที่แท้จริง ไม่ใช่เพื่อความโก้หรูหรา ให้รู้ว่าควรจะบริโภคมากน้อยแค่ไหนเพื่อร่างกายจะได้ไม่อึดอัด เพราะอาหารที่มากเกินไปจนระบบย่อย ทำการย่อยไม่ทัน ดังปรากฏในบทพิจารณาอาหารของพระภิกษุ ดังปรากฏในอปริหานิยสูตร ว่าภิกษุรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ ไม่ใช่เพื่อตกแต่งแต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งกายนี้ เพื่อให้กายนี้เป็นไปได้ เพื่อกำจัดความเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยคิดเห็นว่า เราจักกำจัดเวทนาเก่าและจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และการอยู่ผาสุกจักมีแก่เรา ภิกษุรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นอย่างนี้แล[166]

ค. ฉันแต่อาหารที่ย่อยง่าย เช่น ข้าวต้ม ดังปรากฏใน ยาคุมธุโคฬกานุชานนา ตอนหนึ่งว่า‘ข้าวต้มย่อมบรรเทาความหิว ความกระหาย ให้ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร พระสุคตตรัสว่าข้าวต้มเป็นยา[167]

สรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมเพื่อการอนุรักษ์ทางกายภาพในฐานะเป็นแหล่งอาหารนั้นเป็นอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย นอกจากนี้ผู้ที่รับประทานอาหารนั้นต้องรู้จักคุณค่าของอาหารนั้นๆ ไม่บริโภคมากจนเกินความจำเป็นเพราะอาจก่อให้เกิดโทษได้ และต้องเป็นอาหารที่ย่อยได้ง่าย

(2) ยารักษาโรค ในด้านยารักษาโรค ก็อาศัยพืชพรรณที่พบในธรรมชาติเป็นการรักษาโรคโดยการใช้ตัวยาเรียกว่า รักษาด้วยเภสัชโอสถ พืชพรรณ ผลไม้อีกหลายชนิดที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่าพระภิกษุสามารถที่จะฉันได้ในยามวิกาล ซึ่งในพระวินัยได้บัญญัติไว้ อีก 8 ประเภท คือ ยามกาลิก ของที่ภิกษุรับประเคนไว้แล้วฉันได้ชั่ววันหนึ่งกับคืนหนึ่งก่อนอรุณของวันใหม่ คือ น้ำปานะ ได้แก่ น้ำคั้นผลไม้ที่ทรงอนุญาต 8 อย่าง คือ (1) อัมพปานะ น้ำมะม่วง (2) ชัมพุปานะ น้ำหว้า

---

[165] **ส.ส.** (ไทย) 15/124/145.

[166] **องฺ.จตุกฺก.** (ไทย) 21/37/66.

[167] **วิ.ม.** (ไทย) 5/282/89.

(3) โจจปานะ น้ำกล้วยมีเมล็ด (4) โมจปานะ น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (5) มธุกปานะ น้ำมะทราง (6) มุททิกปานะ น้ำผลจันทน์ หรือน้ำองุ่น (7) สาลูกปานะ น้ำเหง้าบัว (8) ผารุสกปานะ น้ำผลมะปรางหรือน้ำลิ้นจี่ และน้ำผลไม้ทุกชนิด เว้นน้ำต้มเมล็ดข้าวเปลือกน้ำใบไม้ทุกชนิดเว้นน้ำผักดอง น้ำดอกไม้ทุกชนิดเว้นน้ำดอกมะทราง น้ำอ้อยสด ฉันได้[168] ทรงดำริ เภสัช 5[169] นี้ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมันน้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นทั้งตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยาทั้งให้ประโยชน์ทางโภชนาการและไม่เป็นอาหาร หยาบเนยใส เนยข้น นั้น สามารถทำได้จากน้ำนมโคบ้าง น้ำนมแพะบ้าง น้ำนม กระบือบ้างมังสะของสัตว์ใดเป็นกัปปิยะ ทำจากน้ำนมสัตว์นั้นก็ได้ ส่วนน้ำมันนั้น สกัดมาจากเมล็ดงาบ้างจากเมล็ดพันธุ์ผักกาดบ้าง จากเมล็ดมธุกะ ที่แปลว่า มะซางบ้าง จากเมล็ดละหุ่งล้าง จากเปลวสัตว์บ้าง น้ำผึ้งนั้น คือรสหวานที่แมลงผึ้งทำ น้ำอ้อยนั้น คือรสหวานจากอ้อย[170] เรื่องน้ำมันเหลวที่เป็นยาเราอนุญาตมันเหลวที่เป็นยา คือมันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาฉลาม มันเหลวหมู มันเหลวเวลาที่รับประเคนในกาล เจียวในกาลกรองในกาลแล้วฉันอย่างน้ำมัน[171] น้ำฝาดที่เป็นยาเราอนุญาตน้ำฝาดที่เป็นยา คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมันน้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพ เมื่อมีเหตุจำเป็น ภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็น ภิกษุฉันต้องอาบัติทุกกฏ[172]

สรุปความสำคัญของสิ่งแวดล้อมในฐานะเป็นแหล่งยารักษาโรค พบในธรรมชาติเป็นการรักษาโรคโดยการใช้ตัวยา เรียกว่า รักษาด้วยเภสัชโอสถ ประกอบด้วย พืชพรรณต่างๆ น้ำคั้นจากผลไม้ น้ำฝาดที่ทำเป็นยา ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากนม เนย น้ำอ้อย น้ำผึ้ง นอกจากนี้ยังมีในส่วนของน้ำมันจากสัตว์ต่างๆ ก็สามารถใช้เป็นยารักษาโรคได้ เหตุเนื่องจากในสมัยพุทธกาลไม่มียารักษาโรคที่มาจากเคมีเฉกเช่นปัจจุบัน ดังนั้นสมุนไพรหรือสิ่งที่พบในธรรมชาติ ก็สามารถนำมาเป็นยารักษาโรคได้

(3) ที่อยู่อาศัย แม้เมื่อมีวัดเกิดขึ้นแล้ว พระสงฆ์ก็ยังไม่ได้อยู่ประจำ ยังคงจาริกเผยแผ่ธรรมไปเรื่อยๆ แม้ในฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านกำลังปลูกพืชผลกันอยู่ พระสงฆ์ยังคงจาริกโดยไปเหยียบย่ำทำความเสียหายแก่พืชผลของชาวบ้าน พระสงฆ์ทั้งหลายจึงถูกติเตียน พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติให้พระสงฆ์ทั้งหลายจำพรรษาในฤดูฝน ครั้นสิ้นฤดูฝนแล้วต่างก็แยกย้ายจาริกออกไปเผยแผ่

---

[168] **วิ.มหา.** (ไทย) 2/239/396.

[169] **วิ.ม.** (ไทย) 5/260/44.

[170] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม 1 (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี)**, พิมพ์ครั้งที่ 40/2552, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552), หน้า 106.

[171] **วิ.ม.** (ไทย) 5/262/45.

[172] **วิ.ม.** (ไทย) 5/263/47.

ธรรม และแสวงหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญธรรม เช่น ตามป่า เขา ถ้ำ เป็นต้น แล้วแต่ความเหมาะสม พระพุทธเจ้าเองเมื่อออกพรรษาแล้ว ก็มักเสด็จจาริกไปที่ต่างๆ เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งแสดงว่าทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์จำพรรษาด้วยและการจาริกด้วย เพื่อความเหมาะสมในการปฏิบัติธรรม เพราะการอยู่อาศัยประจำนั้นมีทั้งคุณและโทษเช่นเดียวกับการจาริก อีกทั้งพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงถึงโทษของการจาริกไว้เช่นกัน ดังปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้ คือ

1. ย่อมไม่ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟัง
2. ไม่เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
3. ไม่แกล้วกล้าในสิ่งที่ได้ฟังบางประการ
4. ได้รับโรคเรื้อรังอย่างหนัก
5. ไม่มีมิตร
6. ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษที่ยังไม่ได้บรรลุ
7. เสื่อมจากคุณวิเศษที่ได้บรรลุแล้ว
8. ย่อมไม่แกล้วกล้าด้วยคุณวิเศษที่บรรลุแล้วบางประการ

เนื่องจากการจาริกไปเรื่อยๆ ย่อมไม่มีโอกาสได้ฟังธรรมเทศนาจากพระภิกษุผู้ได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงแล้ว หรือเมื่อเกิดข้อสงสัยก็ไม่มีโอกาสได้ไต่ถามพระสงฆ์ที่มีความรู้ จึงไม่เชี่ยวชาญในสิ่งที่ได้เคยฟัง และพลอยทำให้การบรรลุคุณธรรมชั้นสูงเป็นไปได้ยากหรือบรรลุแล้วก็สามารถเสื่อมได้อันเนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม บางครั้งการจาริกไปเรื่อยๆ ทำให้เพลิดเพลินจนปล่อยปะละเลยต่อการปฏิบัติธรรม เป็นต้น ส่วนคุณของการจาริกพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงไว้เช่นกันในนัยตรงกันข้ามกับโทษของการจาริก นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังได้แสดงถึงคุณและโทษของการอยู่อาศัยไว้ โดยกล่าวถึงโทษของการอยู่อาศัย คือ

1. ทำให้ตระหนี่ที่อยู่
2. ตระหนี่ตระกูล
3. ตระหนี่ลาภ
4. ตระหนี่วรรณะ
5. ตระหนี่ธรรม
6. มีการสะสมสิ่งของมาก
7. มีกิจมากทำให้ไม่ฉลาดในกิจที่จะต้องกระทำ
8. เกิดการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ ซึ่งอาจก่อให้เกิดเรื่องที่ไม่สมควรขึ้นมาได้
9. เกิดความห่วงใยในที่อยู่อาศัย ไม่สามารถจะหลีกไปได้

แต่การอยู่อาศัยประจำก็ไม่ได้มีแต่โทษอย่างเดียว คุณของการอยู่อาศัยก็มีเช่นกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้แสดงนัยตรงกันข้ามกับโทษของการอยู่อาศัย

(4) เครื่องนุ่งห่ม จีวรหรือเครื่องนุ่งห่มของพระสงฆ์มีจุดมุ่งหมายก็เพื่อปกปิดร่างกายไม่ให้อุจาดตาแก่ผู้พบเห็น จึงต้องมีทำความสะอาดหรือซักจีวร ต้มย้อม จีวรให้สะอาด นอกจากนี้ยังปูองกันอากาศร้อนหนาวเย็นด้วย ดังปรากฏใน จีวรรชนกถา ว่าด้วยน้ำย้อมจีวร กล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำย้อม 6 ชนิด คือ น้ำย้อมจากรากไม้ น้ำย้อมจากต้นไม้ น้ำย้อมจากเปลือกไม้ น้ำย้อมจากใบไม้ น้ำย้อมจากดอกไม้ และน้ำย้อมจากผลไม้[173]

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังมองเห็นความสำคัญของความสะอาดของจีวร ดังพบว่ามีการให้ใช้หม้อย้อมขนาดเล็กไว้ต้มน้ำย้อม เพื่อกันกลิ่นอับที่เกิดจากการย้อมผ้าด้วยน้ำเย็น และยังแนะวิธีการปูองกันน้ำล้นจากหม้อย้อม โดยการให้ผูกตระกร้อกันน้ำล้น[174] นอกจากนี้ยังแนะวิธีการตากจีวรเพื่อปูองกันเชื้อราอันเกิดจากการหมักหมมจีวรที่เปียกชุ่มเหงื่อ[175]

2.2.4.2 เป้าหมายเพื่อการปฏิบัติธรรม

การจัดสิ่งแวดล้อมเพื่อการอนุรักษ์ที่เอื้ออำนวยต่อสุขภาพจิตใจ โดยผ่านทางผัสสะต่างๆ นั่นเอง ดังนั้น ผลของสภาพแวดล้อมทั้งหมด ก็สามารถตัดสินที่ความรู้สึกทางใจทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อมที่เกิดจากประสาทสัมผัส หรือสภาพแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ก็ตาม ซึ่งคำว่า ‘ผัสสะ’ เป็นศัพท์ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี เพราะประสบการณ์เชิงผัสสะนั้นสามารถครอบคลุมมากกว่า คำว่า ประสาทสัมผัสที่วิชาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้จำกัดไว้ แค่เพียง 5 ประการคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้น ผัสสะสัมพันธ์กับคำว่า ‘อายตนะ’[176] คืออายตนะทั้ง 6 อันมี ‘ใจ’ เป็นส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นจากวิทยาศาสตร์[177] ผัสสะ ในทางพระพุทธศาสนา

---

[173] **วิ.ม.** (ไทย) 5/344/209.

[174] **วิ.ม.** (ไทย) 5/344/210.

[175] **วิ.ม.** (ไทย) 4/67/89.

[176] อายตนะ 6 (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แดนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ — sense-fields;sense-spheres).

[177] โกศล จึงเสถียรทรัพย์, “**Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา**”, เอกสารการบรรยายเรื่อง Healing Environment และการเปลี่ยนแปล, ในงาน SHA Conference & Contest ความงามและความหมายนิยามใหม่ของงานคุณภาพ จัดโดยสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน), ณ โรงแรมอิมพีเรียล ควีนส์ ปาร์ค กรุงเทพมหานคร, วันที่ 15-17 ธันวาคม 2553, หน้า 45.

หมายถึง ความกระทบ ความประจวบกันแห่งอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ[178]

อธิบายให้เข้าใจง่ายๆว่า ผัสสะหรือสัมผัสทางพระพุทธศาสนามี 6 อย่าง คือ (1) จักขุสัมผัส หมายถึงความกระทบทางตา คือ ตา+รูป+จักขุวิญญาณ (2) โสตสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางหู คือ หู+เสียง+โสตวิญญาณ (3) ฆานสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางจมูก คือ จมูก+กลิ่น+ฆานวิญญาณ (4)ชิวหาสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางลิ้น คือ ลิ้น+รส+ชิวหาวิญญาณ (5) กายสัมผัส หมายถึงความกระทบทางกาย คือ กาย+โผฏฐัพพะ (เช่น ร้อน เย็น อ่อน แข็ง)+กายวิญญาณ และ (6) มโนสัมผัส หมายถึง ความกระทบทางใจ คือ ใจ+ธรรมารมณ์(สิ่งที่ใจนึกคิด)+มโนวิญญาณ[179]

การที่มนุษย์มีความรู้สึกต่อสิ่งต่างๆ ว่าดีหรือไม่ดีนั้น เป็นเพราะเกิดกระบวนการเปรียบเทียบสิ่งที่รับรู้กับชุดข้อมูลเก่าที่เคยมีอยู่ ในระบบความจำ เรียกว่า ‘สัญญา’ ซึ่งหมายถึง การจำได้หมายรู้ ก่อนที่ตาจะไปกระทบกับรูป คนเราโดยทั่วไปจะมีข้อมูลชุดหนึ่งที่บันทึกเอาไว้ในจิตใจหรือในสมองของเราอยู่ก่อนแล้ว เมื่อตากระทบรูป ก็ส่งสัญญาณไปเปรียบเทียบกับชุดข้อมูลเดิม แล้วประมวลผลออกมาเป็นความรู้สึกที่ดี ไม่ดี หรือว่าเฉยๆ ซึ่งก็จะมีชุดข้อมูลในทุกๆ ช่องทางของการรับรู้ทั้ง 6 ช่องทาง ผลที่ประมวลออกมาได้ เรียกว่า ‘เวทนา’ ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ 3 กลุ่มคือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และ อทุกขมสุขเวทนา หรือ ไม่สุขไม่ทุกข์ พูดง่ายๆ คือ เฉยๆ นั่นเอง

ในพระพุทธศาสนา เป้าหมายสูงสุดของของการฝึกฝนจิตได้ดีก็คือ ผัสสะจะต้องไม่เกิดผลกระทบต่ออารมณ์ของเราได้ คือฝึกให้เกิดความรู้สึกเฉยๆ ไม่ยินดียินร้ายกับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ดังนั้น เมื่อตากระทบรูปที่เห็นก็เกิดการปรุงแต่งในอารมณ์ขึ้นมา เกิดความรู้สึกที่ดีหรือไม่ดีกับสิ่งที่เห็น และไม่สามารถก้าวข้ามไปสู่การวางเฉยอย่างรู้เท่าทันได้ ทำให้เกิดเวทนา (เวทนา หมายถึง การเสวยอารมณ์ หรือเสพรับรู้ในรสชาติของทั้ง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสและธรรมารมณ์ อันล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัยดังข้างต้นที่มากระทบผัสสะกันนั่นเอง) ในรูปแบบต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งก็จะมีความเครียด ความหงุดหงิด และความกังวลเป็นอารมณ์ ส่งผลต่อระบบสุขภาพของร่างกาย เพราะเมื่อเกิดผัสสะ ก็เกิดกระบวนการประมวลผลจากความรู้หรือความทรงจำเก่าๆในอดีต ที่เป็นตัวกำหนด ทัศนคติ ความเชื่อ คุณค่า และเจตนา ในการกระทำของมนุษย์ทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ ทั้งหมดนี้ จัดเป็นสภาพแวดล้อมภายในจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นจึงต้องจัดสิ่งแวดล้อม

---

[178] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า 271.

[179] โกศล จึงเสถียรทรัพย์, “**Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา**”, หน้า 46.

เพื่อให้เอื้อต่อจิตใจของผู้อยู่อาศัยด้วย สภาพแวดล้อมที่สัมผัสได้ด้วยจิตใจนั้นส่งผลต่อบุคคลแตกต่างกัน บุคคลที่มีจิตใจที่ดี ผ่านการฝึกฝนพอสมควรก็อาจรับรู้สภาพแวดล้อมได้อย่างรู้เท่าทัน จากคำที่กล่าวว่า จิตที่ฝึกแล้วย่อมนำสุขมาให้[180] การสร้างสภาพแวดล้อมในจิตใจให้เป็นสภาพแวดล้อมที่ดีหรือสุขภาวะทางจิตใจนั้น นอกจากจะต้องผ่านการยอมรับและฝึกฝนด้วยตนเองแล้ว แรงสนับสนุนทางด้านสังคม (Social Support) ก็มีบทบาทมากในการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลที่อาจจะมีภาวะที่ไม่มั่นคง อ่อนไหว ให้มั่นคงขึ้น เมื่อพิจารณาในแง่ของผัสสะ สามารถแบ่งออกเป็น 6 ด้านด้วยกัน ดังนี้

(1) รูป หมายถึง สิ่งที่เห็น[181] คือ สิ่งที่สัมผัสสะด้วยตา เช่น รูปงาม รูปน่าเกลียด รูปที่พึงอารมณ์ รูปที่ไม่พึงอารมณ์ เป็นต้น เช่น การเห็นต้นไม้ เห็นแม่น้ำ หรือเห็นดอกไม้ธรรมชาติที่สบายตาน่ารื่นรมย์ ก็ส่งผลต่อจิตใจดี เช่น นางเขมาเห็นผู้หญิงที่สวยกว่าตนเองทำให้เกิดความสบายใจและเกิดปัญญา ส่วนรูปที่น่าเกลียดทำให้คนตกใจได้

(2) เสียง หมายถึง สิ่งที่สัมผัสสะด้วยหู เช่น เสียงดัง เสียงค่อย เสียงที่พึงอารมณ์ เสียงที่ไม่พึงอารมณ์ เป็นต้น ดังนั้น หากเสียงเป็นเสียงที่ไม่ดังหรือ ค่อยจนเกินไป ก็น่าจะเป็นเสียงที่มีความเหมาะสม เช่น เสียงน้ำไหล หรือเสียงสายลมที่พัดผ่านใบไม้ เสียงนกร้องในยามเช้า เสียงไก่ขัน ที่เป็นเสียงที่มีตามธรรมชาติ เมื่อพระภิกษุฟังแล้วก็เกิดความสบายใจ เกิดความรื่นรมย์ใจจึงเป็นเสียงที่เหมาะแก่การฟัง หรือกรณีเสียงนั้นไม่ได้ดังแต่เป็นเสียงที่มีความน่ากลัวสยดสยองก็มีผลต่อจิตใจดังนั้นเสียงที่ดีจึงเป็นเสียงที่น่าฟัง และไม่ดังไม่ค่อยจนเกินไป

(3) กลิ่น หมายถึง สิ่งที่สัมผัสสะด้วยจมูก เช่น กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น กลิ่นที่พึงอารมณ์กลิ่นที่ไม่พึงอารมณ์ เป็นต้น ดังนั้น กลิ่นที่ดี กลิ่นสะอาดก็ทำให้พระจิตใจดี เช่น การได้กลิ่นดอกไม้เครื่องหอมที่ได้รับการปรุงอย่างดี หรือการได้กลิ่นดินกลิ่นป่าไม้จากธรรมชาติ ก็ส่งผลต่อจิตใจที่ดี

(4) รส หมายถึง สิ่งที่สัมผัสสะด้วยลิ้น เช่น รสหวาน รสขม รสเค็ม เป็นต้น ดังนั้นการที่พระภิกษุได้บริโภคอาหารที่มีรสชาติดี ก็ย่อมเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจรวมทั้งเป็นคุณูปการต่อพระภิกษุผู้เป็นโยคาวจรผู้บำเพ็ญธรรม

---

[180] **ขุ.ธ.** (ไทย) 25/35/36.

[181] ประเวศ วะสี, **วิถีชีวิตมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ศูนย์ หนึ่ง เก้า,** พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: แปลนปริ้นติ้ง จำกัด, 2550), หน้า 79.

(5) โผฏฐัพพะ หมายถึง สิ่งที่สัมผัสด้วยกาย เช่น ความเย็น ความร้อน อ่อน แข็ง[182] ดังนั้น ที่นั่งที่อยู่ หากมีความนุ่ม แต่ไม่นุ่มจนเกินไป หรือมีความแข็ง แต่ก็ไม่แข็งจนเกินไป หรือสถานที่นั้นไม่ร้อนและไม่เย็น จนเกินไป ก็เป็นที่สบายของพระภิกษุ

(6) ธรรมารมณ์ หมายถึง สิ่งที่ถูกใจรับรู้ เช่น ในบางขณะเราไม่ได้สัมผัสอะไรจากภายนอกเลย ไม่ว่าทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่ใจเกิดรับรู้ขึ้นมา เช่น นึกถึงภาพผู้หญิงที่เคยเห็น เรียกว่ามีผัสสะระหว่างใจกับภาพผู้หญิงที่เคยเห็น (ขณะนั้นไม่มีผู้หญิงคนนั้น หรือรูปของผู้หญิง คนนั้นให้สัมผัสด้วยตา) แต่เป็นการสัมผัสด้วยใจ ภาพของผู้หญิงคนนั้นมาจากความทรงจา สิ่งนี้เรียกว่า ธรรมารมณ์[183] ดังนั้น ในด้านของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าเราจะแสดงเรื่องราวอะไร ก็จะส่งผลต่อจิตใจผู้ผู้ที่ได้รับฟังเสมอไม่ทางบวกก็ทางลบ เมื่อเล่าเรื่องหรือแสดงเรื่องราวที่ดีเรื่องราวที่ก่อให้เกิดความคิดในด้านกุศลก็ส่งผลต่อจิตใจของผู้ฟัง เรื่องราวที่ดีมีประโยชน์ เหมาะแก่การเล่าให้ผู้อื่นฟัง เพื่อให้ผู้อื่นได้รับฟังเรื่องราวที่ดีๆ และมีความสบายใจ เช่น เรื่องราวของการฟังข้อธรรมะที่ดีมีประโยชน์

ดังนั้น เมื่อตากระทบรูป หูกระทบเสียง ลิ้นกระทบรส กายได้สัมผัส และใจได้เกิดเป็นธรรมารมณ์ขึ้น เรียกว่าเกิดผัสสะ เป็นกระบวนการเริ่มต้นการทำงานของจิต ดังนั้นเมื่อมีอะไรมากระทบหรือเกิดผัสสะ ก็เกิดความรู้สึกสุข ชอบ ไม่สุขหรือทุกข์ ไม่ชอบ หรือเฉยๆ เรียกว่าเกิดเป็นเวทนาขึ้น ดังนั้น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมฝึกจิตภาวนาโดยมีความสำคัญ 2 ด้านคือ (1) ความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และ(2) ความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางจิตภาพ

สรุปได้ว่า เป้าหมายที่กล่าวมานั้นก็เพื่อสนับสนุนระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา ก็คือ การดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ปฏิรูปเทสวาสะ หมายถึง การอยู่ในประเทศอันสมควร อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม หมายถึงอยู่ในถิ่นเจริญ มีคนดี มีนักปราชญ์ รวมทั้ง การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะที่ควร ในภาษาสมัยใหม่ก็คือ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีหรือการอยู่ในประเทศอันควร[184]

---

[182] ประเวศ วะสี, **วิถีชีวิตมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ศูนย์ หนึ่ง เก้า,** หน้า 80.

[183] เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

[184] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,** หน้า 3.

"ปฏิรูปเทสวาสะ" หมายถึง การอยู่ในประเทศหรือถิ่นที่เหมาะที่ควร ในภาษาสมัยใหม่ก็คือ การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี[185] หรือการอยู่ในประเทศอันควร ชื่อว่า ปฏิรูปเทส บริษัท 4 ย่อมเที่ยวไป บุญกิริยาวัตถุมีทานเป็นต้น ย่อมเป็นไป คาสอนของพระศาสดามีองค์ 9 ย่อมรุ่งเรืองในประเทศใดประเทศนั้น ชื่อว่าประเทศอันควร การอาศัยอยู่ในประเทศอันสมควรนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยแห่งการทำบุญแห่งสัตว์ทั้งหลาย[186] ดังนั้น กล่าวได้ว่าความหมายของสิ่งแวดล้อมคือ สิ่งที่ใกล้ชิดกับชีวิตมนุษย์[187] รวมทั้งการอยู่ในถิ่นที่เหมาะ[188] แม้นิยามและความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา จะไม่มีเด่นชัด แต่ก็สามารถที่จะกล่าวได้ว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ปรากฏข้อความที่แสดงถึงบรรยากาศ ที่ผู้วิจัยสามารถอนุมานได้ว่าเป็นคำนิยามของสิ่งแวดล้อม โดยในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะกล่าวถึงสิ่งแวดล้อมโดยอ้อมๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพสิ่งแวดล้อมทางพระพุทธศาสนาชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้ประมวลความหมายตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

ข้อความจำนวนมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงสิ่งแวดล้อม ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกันของวิถีชีวิตมนุษย์ และธรรมชาติรอบๆ ตัวมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต หรือสิ่งที่ไม่มีชีวิต การกล่าวถึงสถานที่ที่เหมาะสำหรับการบำเพ็ญเพียร ที่มีลักษณะเป็นป่าน่ารื่นรมย์ อุดมสมบูรณ์ มีสายน้ำไหลไปตามซอกหิน มีดอกไม้บานสะพรั่ง เป็นที่เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นที่ที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม หรือการฝึกตนเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนานั้น คือ นิพพาน ดังที่ปรากฏในภาษิตของพระเอกวิหาริยเถระ ความว่าเราผู้เดียวมุ่งประโยชน์เป็นสำคัญ จะรีบเข้าป่าใหญ่ที่ทำปีติให้เกิดแก่ผู้บำเพ็ญ เพียร น่ารื่นรมย์ ซึ่งช้างซับมันอาศัยอยู่ จะอาบน้ำที่ซอกภูเขาอันเยือกเย็นในป่าร่มรื่น มีดอกไม้บานสะพรั่ง จงกรมแต่ผู้เดียว เมื่อไร เราจะได้อยู่ป่าใหญ่ที่น่ารื่นรมย์แต่ผู้เดียว ไม่มีเพื่อน ได้สำเร็จกิจ ไม่มีอาสวะ ขอความประสงค์ของเราผู้ต้องการจะทำอย่างนั้นจงสำเร็จเถิด เราจักทำให้สำเร็จได้เอง ผู้อื่นไม่อาจทำให้ผู้อื่นได้ เรานี้สวมเกราะคือความเพียรอยู่ จะเข้าป่าใหญ่ ยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ก็จักไม่ออกจากป่าใหญ่นั้น เมื่อลมเย็นพัดเอากลิ่นดอกไม้หอมฟุ้ง

---

[185] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม,** (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2538), หน้า 3.

[186] คณะกรรมการแผนกตำรา, **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 1,** พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 127.

[187] พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม,** หน้า 3.

[188] คณะกรรมการแผนกตำรา, **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 1,** หน้า 127.

มา เราจะนั่งบนยอดเขาทำลายอวิชชา จักได้รับความสุขรื่นรมย์ด้วยวิมุตติสุข ที่เงื้อมภูเขามีพื้นเย็นในป่าซึ่งดารดาษด้วยดอกโกสุม แน่แท้[189]

อีกตัวอย่างหนึ่ง ได้กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะกับการบำเพ็ญเพียร ฝึกกายฝึกใจในการเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ว่าหากจะหาสถานที่ที่เหมาะแก่การปฏิบัติเพื่อแสวงหาความสงบแล้ว น่าจะเป็นสถานที่ที่มีความสะดวกสบายในด้านอาหาร เส้นทางสัญจร และให้ร่มเงาในการนั่งปฏิบัติบำเพ็ญเพียร ดังปรากฏข้อความในปาสราสิสูต กล่าวว่าภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐ คือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เราจึงคิดว่าภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจมีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร เราจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่า ที่นี้เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร[190]

ปรากฏว่า มีการกล่าวถึงระบบนิเวศ สรุปความได้ดังนี้ ระบบนิเวศที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรคือ เป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี มีโคจรคามอยู่โดยรอบจากข้อความดังกล่าว นอกจากสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ มีท่าน้ำสะอาด มีโคจรคามอยู่โดยรอบ และมีลักษณะเป็นป่าใหญ่ ที่เหมาะสำหรับการบำเพ็ญเพียร เพื่อการบรรลุธรรมแล้ว ต้นไม้ที่มีร่มเงาให้ความสงบเย็นสบาย แม้เพียงต้นเดียวที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นป่าก็สามารถเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรได้ ดังปรากฏใน พระสูตรมหาสัจจกสูตร[191]ที่กล่าวถึง การนั่งใต้ต้นหว้าที่ร่มเย็น ทำให้บรรลุปฐมญาณได้นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึง ความอุดมสมบูรณ์ของสวน ที่มีสัตว์นานาชนิดได้อาศัยร่มเงาและผลของต้นไม้เป็นอาหารทำให้มีสัตว์มาอาศัยอยู่ ณ ที่นั้นเป็นจำนวนมาก ดังข้อความพรรณนาสภาพแวดล้อมในสวนมะม่วงแห่งหนึ่งที่ปรากฏในกุมภชาดก ความว่าขอเดชะพระองค์ผู้ทรงข่มอริราชศัตรู สวนมะม่วงนั้น เซ็งแซ่ไปด้วยหมู่นกที่มัวเมาด้วยรสดอกไม้ ทิพยสกุณปักษี คือ นกกระเรียน นกยูง นกเขา และนกสาลิกาก็มีอยู่ในสวนมะม่วงนี้และในสวนนี้ยังมีฝูงหงส์ส่งเสียงร้องระงมนกดุเหว่าเร่าร้องกึกก้องปลุกเหล่าสัตว์ให้ตื่นอยู่ ณ สวนมะม่วงนี้ ต้นมะม่วงทั้งหลายมีปลายกิ่งโน้มลง

---

[189] **ขุ.เถร.** (ไทย) 26/539-545/434.

[190] **ม.มู.** (ไทย) 12/279/303.

[191] **ม.มู.** (ไทย) 12/381/416.

ด้วยพวงผลดกดื่นเช่นรวงข้าวสาลี มีทั้งต้นคา ต้นสน ต้นกระทุ่ม และผลตาลสุกห้อยย้อยอยู่เรียงราย[192]

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ปรากฏใน อารามทายกเถราปทาน ประวัติในอดีตชาติของพระอารามทายกเถระ ความว่า ‘ข้าพเจ้าได้สร้างอารามถวาย แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ ใกล้หมู่ไม้มีเงาร่มเย็น มีฝูงนกเข้าอยู่อาศัย[193]สภาพแวดล้อมบางกรณีเป็นแหล่งของยารักษาโรค เช่นที่ปรากฏในมูลาทิเภสัชชกถา ว่าด้วยทรงอนุญาตเครื่องยามีรากไม้เป็นต้นความว่าสมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นไข้ ต้องการรากไม้ที่เป็นยา ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้นขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุตพิต ข่า แฝก แห้วหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ซึ่งไม่ใช่ของเคี้ยวของฉันรับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีพเมื่อมีเหตุจำเป็นภิกษุจึงฉันได้ เมื่อไม่มีเหตุจำเป็นภิกษุฉันต้องอาบัติทุกกฏ[194]

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงอนุญาตพืชที่เป็นยาจากธรรมชาติอีกหลายชนิด เช่น น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ ยังมีผลไม้ที่เป็นยา เช่น ลูกพิลังคะ ดีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามปูอม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ และยางไม้ที่เป็นยา เช่น หิงคุยางเคี่ยวจากหิงคุยางเคี่ยวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดตันตกะ ยางจากใบตันตกะ ยางเคี่ยวจากก้านตันตกะ กายาน หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่ เป็นต้น[195]

สรุปได้ว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนานั้น หมายความรวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และภาพแวดล้อมในแต่ละแห่ง มีความสำคัญที่แตกต่างกัน เช่น สภาพแวดล้อมที่มีลักษณะสงบ เงียบสงัด เหมาะเป็นที่บำเพ็ญเพียร สภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยพืชหลากหลายชนิด ก็เป็นแหล่งของยารักษาโรค เป็นแหล่งที่อยู่ที่อาศัยที่เรียกได้ว่าเป็น ปฏิรูปเทสวาสะ คือมีระบบนิเวศที่ดีสำหรับการอยู่อาศัยและใช้ปฏิบัติธรรม และยังต้องประกอบด้วยกัลยาณมิตร หรือคนดี หากสถานที่ใดไม่เหมาะสมและไม่มีคนดีหรือกัลยาณมิตร สถานที่นั้นก็ยังไม่ได้ชื่อว่า ปฏิรูปเทส เพราะปฏิรูปเทสวาสะมีความหมายครอบคุลมถึงถิ่นที่อยู่ที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ และเป็นสถานที่ที่เกื้อกูลต่อการอบรมพัฒนาตนเองด้วย

---

[192] **ขุ.ชา.** (ไทย) 27/26/542.

[193] **ขุ.อปทาน.** (ไทย) 32/32/468.

[194] **วิ.ม.** (ไทย) 5/263/46.

[195] **วิ.ม.** (ไทย) 5/263/47.

2.3 ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความความหลากหลายทางภาษา วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ต่างๆ โดยข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย พบว่าคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมีจำนวนมากถึง 70 กลุ่ม มีการกระจายของภาษาในตระกูลภาษาต่าง ๆ ตามลักษณะความสัมพันธ์ด้านการร่วมเชื้อสายกลุ่มชาติพันธุ์ จัดอยู่ในตระกูลภาษา 5 ตระกูล ซึ่งเป็นตระกูลภาษาหลักของคนในเอเชียอาคเนย์ โดยตั้งแต่สมัยโบราณเขตแดนของอาณาจักรไทยมีชนชาติอื่นอาศัยอยู่หลากหลายกลุ่มชน กลุ่มชนที่เป็นชนพื้นเมืองเดิมของท้องถิ่น คือ เงาะป่าซาไกและชาวเล อีกพวกหนึ่ง คือ กลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร เช่น ขมุ ถิ่น ลัวะหรือละว้า มลาบรี (ผีตองเหลือง) ชวง ส่วย เขมร มอญ ฯลฯ คนพื้นเมืองนี้จะมีความแตกต่างไปจากชาวไทยทั้งด้านกายภาพ ภาษาและวัฒนธรรม[196] และการพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเหล่านี้ในบริเวณภาคต่างๆ ของประเทศไทย

กลุ่มชาติพันธุ์ คือ กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน และเชื่อว่าเป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน บรรพบุรุษในที่นี้หมายถึงบรรพบุรุษทางสายเลือด ซึ่งมีลักษณะทางชีวภาพและรูปพรรณ(เชื้อชาติ) เหมือนกัน รวมทั้งบรรพบุรุษทางวัฒนธรรมด้วย ผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือด และทางวัฒนธรรมพร้อมๆ กันไป เป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลและของชาติพันธุ์[197] ขณะที่ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnology) ตามความหมายของคณะกรรมการบัญญัติศัพท์สังคมวิทยา คือ การศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มมนุษยชาติ และบางครั้งเรียกว่า มานุษยวิทยาวัฒนธรรม วิธีการนี้เป็นวิธีการของนักมานุษยวิทยารุ่นแรกๆ ที่ต้องการทาความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างลึกซึ้งรอบด้าน ใช้เวลาศึกษาที่ยาวนานเพื่อให้ครอบคลุมทุกเรื่องที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง รายงานเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในลักษณะนี้เรียกว่า “ชาติพันธุ์วรรณนา” หรือ “ชาติพันธุ์พรรณนา” (Ethnography) ซึ่งมักเป็นการรายงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนดั้งเดิมหรือกลุ่มชนที่ไม่มีตัวหนังสือ[198] การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์

---

[196] สุมิตร ปิติพัฒน์, **ความเป็นคนไทย,** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 44-45.

[197] อมรา พงศาพิชญ์, **สังคมและวัฒนธรรม: มนุษย์กับวัฒนธรรม,** พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 13.

[198] เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีได้ ซึ่งสาเหตุสำคัญของการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ พอจะสรุปได้ 5 ลักษณะ คือ

1. เกิดจากการแบ่งแยกโดยวัฒนธรรมชนชั้น ในสังคมบางสังคมมีการแบ่งชนชั้นและคนที่อยู่ในชนชั้นต่าที่สุด จะถือเป็นกลุ่มชนที่อยู่นอกระบบสังคมนั้น เช่น จัณฑาลในอินเดีย เอทาหรือบูราคูในประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น คนที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่ถูกสังคมระบุว่าเป็นคน ชนชั้นต่ำ ถือว่าเป็นผู้ที่น่ารังเกียจและไม่ควรอยู่ร่วมสังคมกับสมาชิกส่วนใหญ่ ได้กลายเป็นชนกลุ่มน้อยของสังคมนั้น เป็นผู้ที่ปราศจากศักดิ์ศรี ไม่มีอำนาจ และไม่มีสิทธิทางสังคมเท่าเทียมคนอื่น ปัจจุบันทั้งประเทศอินเดียและประเทศญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายยกเลิกชนชั้นจัณฑาลและบูราคู แต่ในทางปฏิบัติก็ยังมีการกีดกันอยู่ ความแตกต่างภายในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันนี้ถือเป็นรูปแบบความแตกต่างทางชาติพันธุ์รูปแบบหนึ่ง

2. เกิดจากการแบ่งแยกจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ กลุ่มชนที่มีชาติพันธุ์ต่างจากคนส่วนใหญ่ และตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่ห่างไกล เช่น ชาวเขา มักจะถูกตัดขาดจากสังคมพื้นราบ โดยไม่ได้รับข่าวสารอย่างสม่ำเสมอจากคนพื้นราบในส่วนกลาง การขาดการติดต่อสื่อสารที่ดีนี้ ทาให้เกิดความเข้าใจผิดและอาจทำให้มีปฏิกิริยาต่อต้านอำนาจรัฐได้ ในกรณีของประเทศไทย รัฐบาลได้พยายามติดต่อสื่อสารกับชาวเขาอยู่เสมอ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเขากับรัฐบาลไทยจึงไม่ค่อยมีปัญหา

3. เกิดจากการผนวกดินแดน การขยายอาณาเขตของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยการผนวกดินแดนเพิ่ม อาจเกิดจากการตกลงกันตามสนธิสัญญา หรือเกิดจากการขยายดินแดนหลังจากชนะสงคราม ตัวอย่างของการตกลงตามสนธิสัญญาคือ กรณีสหรัฐอเมริกาซื้อดินแดนซึ่งปัจจุบันคือรัฐในภาคตะวันออกเฉียงใต้บางรัฐ ตามสนธิสัญญา เรียกว่า “Louisiana Purchase” ใน ค.ศ.1803 หรือการที่สหรัฐอเมริกาซื้อดินแดนซึ่งปัจจุบันคือรัฐอลาสกา ใน ค.ศ.1867 ส่วนตัวอย่างของการสู้รบระหว่างเพื่อนบ้านและฝ่ายที่ชนะสามารถผนวกดินแดนข้างเคียงเพิ่มขึ้น คือ กรณีการขยายอาณาจักรต่างๆ ในบริเวณแหลมทองของทวีปเอเชีย เช่น อาณาจักรสุโขทัย ทวาราวดี ศรีวิชัย ล้านนา ล้านช้าง อโยธยา ฯลฯ ซึ่งสามารถขยายดินแดนให้กว้างใหญ่ขึ้นได้ โดยการยกทัพสู้รบกัน และฝ่ายที่ชนะเป็นฝ่ายที่สามารถขยายอาณาจักรได้

4. เกิดจากการย้ายถิ่น ความแตกต่างทางชาติพันธุ์อาจมีสาเหตุมาจากการที่คนจำนวนหนึ่งอพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในสังคมอื่น โดยที่คนกลุ่มนี้มีลักษณะทางวัฒนธรรมแตกต่างจากคนในสังคมที่ตนย้ายเข้าไปอยู่ รูปแบบของการย้ายถิ่นมีได้หลายรูปแบบ

5. เกิดจากการตกเป็นประเทศอาณานิคม ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในประเทศอาณานิคม จะมีลักษณะแตกต่างจากเมืองแม่ โดยจากกรณีต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้ง 4 กรณี ทั้งนี้ เพราะ

อาณานิคมเกิดจากการที่มหาอำนาจเข้ามามีอำนาจในการเมืองการปกครองของประเทศอื่น ผู้อพยพเข้ามาเป็นผู้ที่มีอำนาจมากกว่า และสามารถออกกฎหมายบังคับต่างๆ นานา ทำให้เจ้าของประเทศ ซึ่งมีจำนวนประชากรมากกว่า มีลักษณะของผู้อยู่ใต้ปกครอง และต้องยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องของประเทศมหาอำนาจ ประเทศมหาอำนาจมักจะจับจองที่ดินขนาดใหญ่ และว่าจ้างคนพื้นเมืองไปเป็นกรรมกรในไร่นา มีผลทำให้คนพื้นเมืองมีลักษณะเป็นผู้อยู่ใต้การปกครอง หรือลูกจ้างในอาณัติของมหาอำนาจ ทั้งๆ ที่มหาอำนาจเป็นผู้บุกรุกเข้ามาในดินแดนของตน โดยทั่วไปจำนวนของผู้ที่อพยพมาจากประเทศมหาอำนาจมีไม่มากนัก แต่คนกลุ่มนี้ก็สามารถจับจองที่ดิน และทาธุรกิจจนถึงขนาดเป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมได้ อย่างกรณีประเทศซิมบับเว ปรากฏว่า ใน ค.ศ.1931 คนผิวขาวเป็นเจ้าของที่ดินเกือบร้อยละ 50 ของพื้นที่ทั้งหมด แต่ประชากรผิวขาวมีประมาณร้อยละ 5 เท่านั้น ความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นี้ นักมานุษยวิทยายังได้มีการกาหนดเกณฑ์การจำแนกเชื้อชาติของมนุษย์ ซึ่งโดยทั่วไปมีอยู่ 4 เกณฑ์[199] คือ

1) ฐานทางกายภาพ พิจารณาจากลักษณะทางกายภาพ เช่น ลักษณะที่มองเห็นได้ ได้แก่ สีผิว รูปทรงของร่างกาย รูปร่างของศีรษะ หน้า จมูก นัยน์ตา สีผม ขน กลุ่มเลือด เป็นต้น รวมทั้งขนาดที่วัดได้ และการสืบทอดจากบรรพบุรุษในกลุ่มเดียวกัน

2) รากฐานทางสังคม พิจารณาจากสภาพสังคมดั้งเดิมและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแต่มีความสัมพันธ์คล้ายคลึงกัน

3) ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมและประเพณี เป็นต้น

4) ความแตกต่างด้านอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ อาชีพ การปกครอง ที่ทาให้คนรวมกลุ่มกันเป็นชนหมู่เดียวกันได้ เกณฑ์เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ของมนุษย์ ซึ่งยังคงมีลักษณะการแบ่งในแบบอื่นๆ อีกตามแต่ผู้สนใจเกณฑ์ใดในการศึกษาส่วนกลุ่มชนที่เรียกว่า “คนไทย” ในปัจจุบันนั้น สุด แสงวิเชียร ได้ให้ความเห็นว่า “มนุษย์ในยุคหินเก่าที่ค้นพบนั้น อาศัยอยู่ที่บริเวณบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี ในสมัยหินใหม่กับมนุษย์ในปัจจุบันไม่มีลักษณะแตกต่างกันอย่างชัดเจนจนพอจะแบ่งได้ว่าเป็นคนละเชื้อชาติ จึงน่าจะเชื่อได้ว่าโครงกระดูกของมนุษย์ในสมัยโบราณที่ขุดพบอาจเป็นบรรพบุรุษของคนไทยที่อาศัยอยู่ในปัจจุบัน การสมมุติฐานดังกล่าวอาศัยการพบร่องรอยว่าดินแดนประเทศไทยในปัจจุบันมีผู้คนอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยหินเก่า หินกลาง หินใหม่ ยุคโลหะ จนเข้าสู่

---

[199] เรณู หอมหวน, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ,** (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537), หน้า 4.

สมัยประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงเชื่อกันว่าคนไทยอยู่ในดินแดนประเทศไทยมาโดยตลอดจึงน่าจะเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม โดยคนไทยในปัจจุบันถูกจัดอยู่ในกลุ่ม เชื้อชาติมองโกลอยด์หรือผิวเหลือง ที่เดินทางผ่านประเทศจีนลงมาจากทางเหนือ กลุ่มมองโกลอยด์แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มตามถิ่นที่อยู่อาศัย1 และคนไทยจัดอยู่ในกลุ่มเอเชียอาคเนย์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่บริเวณภาคใต้ของจีน ไทย เวียดนาม พม่า และอินโดนีเซียส่วนกลุ่มมองโกลอยด์ที่เข้ามาใหม่มีการผสมผสานกันในด้านเผ่าพันธุ์กับกลุ่มที่อยู่ดั้งเดิม

นอกจากนี้นักมานุษยวิทยาได้จัดประเภทของมนุษย์สมัยโบราณรุ่นแรกๆ ของไทยว่าอยู่ในตระกูลออสโตเนเซียน ซึ่งตระกูลนี้เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยเมื่อหลายพันปีที่แล้ว รวมทั้งเป็นบรรพบุรุษของชนชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปัจจุบัน ต่อมามนุษย์ในตระกูลมอญและเขมรได้อพยพเข้ามาจากจีนหรืออินเดียเข้ามาอยู่ในดินแดนไทย ก่อนที่พวกไทยจะอพยพเข้ามาแย่งชิงดินแดนจากพวกละว้า ซึ่งพงศาวดารโยนกเรียกว่าพวกขอมดา กลุ่มนี้ตั้งหลักแหล่งอยู่กันเป็นเมือง ชาวลัวะเป็นชาวพื้นเมืองเดิมที่เมื่อโดนรุกรานก็กระจายไปอยู่ตามป่าตามเขา หรือผสมผสานกับกลุ่มชนที่รุกรานเข้ามาจนกลายเป็นชนกลุ่มใหม่ในสังคม

ดังนั้นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมในดินแดนไทยจึงมีอยู่อย่างหลากหลายตามหลักฐานและแนวคิดของแต่ละคนที่นาเสนอ แต่ทั้งนี้กลุ่มชนเหล่านี้อาจจะเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของไทยทั้งหมดแต่ได้มีการอพยพไปมา และในที่สุดจึงได้มีการผสมผสานจนเป็นคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมประเทศไทยเป็นประเทศที่มีกลุ่มชาติพันธุ์จากหลากหลายเชื้อชาติอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น ชาวเปอร์เซียในแถบอยุธยา ชาวมากะซาร์ในเขตมักกะสัน ชาวจีน ชาวตะวันตก ลาว มอญ ฯลฯ กลุ่มชนเหล่านี้ในอดีตนับว่าเป็นชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทย แต่กลุ่มชนเหล่านี้ได้นาวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาเผยแพร่และผสมผสานจนกลายเป็นวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน ขณะเดียวกันแม้ว่ากลุ่มชนเหล่านั้นในอดีตเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ปัจจุบันกลุ่มชนเหล่านั้นบางกลุ่มกลับกลายเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของสังคม ขณะที่ชนกลุ่มน้อยในปัจจุบันกลับหมายรวมถึงกลุ่มชนชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่อาศัยอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย และชาวเขาเหล่านี้ในอดีตเคยเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมของแผ่นดินไทย เช่น มลาบรี ส่วย กวย เป็นต้น ขณะเดียวกันกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ยังได้มีการผสมผสานกับชนกลุ่มอื่นๆ ทาให้ในปัจจุบันการแสวงหาคนในลักษณะที่เป็นกลุ่มเชื้อชาติที่บริสุทธิ์จึงแทบเป็นไปไม่ได้เลย แต่เกิดกลุ่มชนที่เป็นชาติพันธุ์ขึ้นมากมาย ซึ่งส่วนใหญ่ดารงชีวิตร่วมกันในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งจนทำให้เกิดภาษาและวัฒนธรรมร่วมกัน

ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทยจึงเป็นกลุ่มชนที่ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวแต่มีการเคลื่อนไหวติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน คนไทยในทุกวันนี้ จึงไม่ใช่ชนใดกลุ่มชนหนึ่งที่มีสายเลือดบริสุทธิ์ แต่เป็นกลุ่มชนที่มีการผสมกับกลุ่มชนหลากหลาย จึงสรุปได้ว่าในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันมีกลุ่ม

ชาติพันธุ์ต่างๆ อาศัยอยู่ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมและอพยพเข้ามาภายหลัง กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันย่อมมีการติดต่อกันและทำให้เกิดการผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรมจนกลายเป็นคนไทยและวัฒนธรรมไทยอย่างที่พบในปัจจุบัน

กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group)[200] เป็นกลุ่มสังคมแบบหนึ่งซึ่งประกอบด้วยผู้คนที่มีวัฒนธรรมและประวัติความเป็นมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน สังคมต่างๆ มักจะประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ตัวอย่างเช่น สังคมไทย ประกอบด้วยกลุ่มชาวอินเดีย ชาวจีน เขมร ฯลฯ ซึ่งแต่ละกลุ่มชาติพันพันธุ์จะมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษลักษณะหนึ่งกลุ่มชาติพันพันธุ์อาจเป็นชนกลุ่มใหญ่ หรือชนกลุ่มน้อยในสังคมก็ได้ และถ้ากลุ่มชาติพันพันธุ์เป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่กลุ่มนั้นย่อมมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองมากกว่า ถ้าสังคมใดประกอบด้วยกลุ่มชาติพันพันธุ์หลายกลุ่ม โอกาสที่จะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งย่อมมีมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม สังคมต่าง ๆ จะหนีไม่พ้น การมีหลายกลุ่มชาติพันพันธุ์ ทั้งนี้เนื่องจากโลกแห่งสังคมแคบลง ผู้คนมีการติดต่อ มีการอพยพเข้าไปอยู่ในต่างสังคมอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น การอพยพของชาวญวน ชาวเขมร เข้ามาอยู่ในสังคมไทยเนื่องจากเหตุการณ์ทางการเมือง ดังนั้น ปัญหาในสังคม

จึงมีโอกาสเกิดขึ้น ได้เสมอ และย่อมจะนำผลเสียให้แก่สังคมนั้น แต่บางกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาอาจมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมบ้างก็ได้ จากการที่สังคมนั้น ได้รับวัฒนธรรมใหม่ๆ จากกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข่ามาอยู่ ทั้งนี้ย่อมขึ้น อยู่กับการรู้จักนำเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมของตนด้วย

โดยทั่วไปเป็นที่ยอมรับกันว่าการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์และเรื่องชนกลุ่มน้อยในเมืองไทยมีน้อย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการคนไทยหรือชาวต่างประเทศ นักวิชาการที่สนใจเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups)[201] มักจะเป็นนักมานุษยวิทยาหรือนักสังคมวิทยา ทั้งนี้เพราะนักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยา คือนักวิชาการที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์ที่มีเผ่าพันธุ์ต่างๆ กันการเลือกศึกษาสังคมมนุษย์ สังคมใดสังคมหนึ่งขึ้น อยู่กับว่ามนุษย์ในสังคมนั้น มีเผ่าพันธุ์อะไรหรือกลุ่มชาติพันธุ์ใด นักสังคมศาสตร์ในสาขาวิชาอื่น ๆ มักจะไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับชาติพันธุ์เท่าใดนัก ทั้ง นี้เป็นเพราะว่าสิ่งที่นักสังคมศาสตร์สาขาวิชาอื่นสนใจมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับสถาบันทางสังคม เช่น เรื่องเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา แทนที่จะเป็นเรื่องกลุ่มคนหรือกลุ่มชาติพันธุ์นอกจากนี้ยังมีมุมมองทาง

---

[200] เรณู หอมหวน, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ,** หน้า 83.

[201] อมรา พงศาพิชย์**, ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม),** (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า137-140 .

รัฐศาสตร์ที่มองเรื่องชนกลุ่มน้อย ว่าเป็นเรื่องความขัดแย้งภายในประเทศระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นปัญหาทางการเมืองที่สร้างความลำบากให้แก่ผู้บริหารประเทศไม่ว่าจะเป็นนักปกครองหรือนักการเมืองได้มากความคิดเรื่อง “กลุ่มชาติพันธุ์” เป็นความคิดใหม่ไม่ได้ปรากฏเห็นเด่นชัดในสมัยก่อน คณะกรรมการบัญญัติศัพท์สังคมวิทยา ให้ความหมายศัพท์ภาษาอังกฤษ (ethnic) ว่า “เกี่ยวกับชาติพันธุ์” การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) ในประเทศไทยหรือแถบเอเชียอาคเนย์ (บางครั้ง นิยมใช้คำว่าอุษาคเนย์)

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัดเพชรบูรณ์” เป็นการศึกษาถึงการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของวัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ โดยสร้างรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ การใช้อุบายในการนำหลักธรรมมาเป็นแนวทำงานกิจกรรมในชุมชนจนทำให้กิจกรรมดำเนินไปอย่างผสมกลมกลืนมีระเบียบแบบแผนและพึ่งตนเองได้ในที่สุดจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบเป็นแนวทางการศึกษาดังนี้

อธิราชย์ นันขันตี[202] ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ด้านความเชื่อและนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การนับถือผีของชาวไทยย้อ : ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อและนิเวศวิทยาวัฒนธรรม” สรุปผลวิจัยได้ว่า การนับถือผีของชาวไทยย้อท่าอุเทน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสหวิทยาการที่คอยชี้แนะ อธิบาย ให้ความรู้ ช่วยเหลือ คุ้มครอง ป้องกัน ชาวไทยย้อจากภาวะการณ์ต่างๆ เมื่อประสบปัญหาและขาดที่พึ่ง ขณะเดียวกันการนับถือผีของชาวไทยย้อยังสัมพันธ์กับ เครือข่ายทางสังคมความเชื่อของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งมีรากฐานวัฒนธรรมในฐานะผีประจำ พื้นที่จากตำนานอุรังคธาตุ แต่เมื่อเวลาผ่านไป เรื่องเล่า ประสบการณ์ อาจส่งผลให้เกิดความเชื่อ แตกต่างกันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของแต่ละพื้นที่ โดยปัจจุบันชาวไทยย้อได้สถาปนาผี ประจำชาติพันธุ์ (ผีญาพ่อ) ขึ้นเป็นศาลเจ้าพ่อหลักเมืองท่าอุเทน ซึ่งเปรียบเสมือนเอกลักษณ์หรือ ตัวแทนของทุกคนที่สร้างความผูกพันบนสำนึกแห่งชุมชน (Community sense) อันจะส่งผลถึง ความเป็นเอกภาพให้ชุมชนดำรงอยู่ต่อไป โดย

---

[202] อธิราชย์ นันขันตี, “การนับถือผีของชาวไทยย้อ : ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อและนิเวศวิทยาวัฒนธรรม”, **ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2558), หน้า บทคัดย่อ.

มีพิธีกรรมทรงเมืองเป็นกลไกกระชับความสัมพันธ์ ของความเป็นพวกเดียวกันอันจะก่อให้เกิดความรักสามัคคีกันและธำรงวัฒนธรรมของกลุ่มชน สืบไป นอกจากนี้การนับถือผีของชาวไทยย้อท่าอุเทน ยังมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับนิเวศวิทยา วัฒนธรรม เป็นการใช้ภูมิปัญญาจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยมีข้อปฏิบัติใน การใช้ทรัพยากรที่มีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นระบบ จนนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและประยุกต์ภูมิปัญญามาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม และร่วมกันหาทางออกของปัญหาทรัพยากรที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป

กมล บุญเขต และคณะ[203] ได้กล่าวถึง การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ในงานวิจัยเรื่อง “การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความ หลากหลายทางชาติพันธุ์” สรุปผลการวิจัยได้การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยการนำค่านิยม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศีลธรรม จริยธรรม ตลอดจนศิลปะ วรรณคดี ที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชน มาสร้างทุนเพื่อให้เกิดรายได้เพิ่มมากขึ้น เช่น การรำฟันตรุดของชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากประเพณีฟันตรุดของชาวบ้านน้ำเลา สามารถนำไปใช้ในการแสดงเพื่อ สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้ในอนาคต โดยการนำเอาอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ตนเองมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ควรส่งเสริมให้มีกระบวนการสร้างทุนทาง สังคมและวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมโดยดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ส่งเสริมการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและหลากหลายรูปแบบ และควรสร้างโอกาสให้คนในชุมชนได้ทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเองโดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่

วิศรุตา ปิดตานัง[204] ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาประเพณีท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางการพัฒนาประเพณีท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม: กรณีศึกษาประเพณีบุญผะเหวดอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม” สรุปผลวิจัยได้ว่า แนวทางในการพัฒนาประเพณีบุญผะเหวดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมมีดังนี้ 1. ด้านงบประมาณควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานประเพณีบุญผะเหวดในทุกๆ ภาคส่วน 2. ด้านการประชาสัมพันธ์ ควรเพิ่มประสิทธิภาพในการประชาสัมพันธ์ให้ครอบคลุม

---

[203] กมล บุญเขต และคณะ, “การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์”, **รายงานการวิจัย**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวทิยาลยัราชภฏัเพชรบูรณ์, 2557), หน้า บทคัดย่อ (ก).

[204] วิศรุตา ปิดตานัง, “แนวทางการพัฒนาประเพณีท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม : กรณีศึกษาประเพณีบุญผะเหวดอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม”, **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), หน้า บทคัดย่อ.

ทุกสื่อ และต่อเนื่อง 3. ด้านเครือข่ายควรประสานความร่มมือไปยังเครือข่ายการท่องเที่ยวในระดับภาคและระดับประเทศ 4. ด้านบุคลากร ควรมีการจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปกรรมมาฝึกอบรมอาชีพให้กับเยาวชน และประชาชนทั่วไป 5. ด้านการจัดกิจกรรมเสริมในงานประเพณีบุญผะเหวด ควรมีการส่งเสริมในด้านการส่งเสริมประเพณีวัฒธรรมเพื่อปลูกฝังให้เยาวชนเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทย 6. ควรจัดการเวลาในการจัดขบวนแห่เป็นเวลาเย็น และควรมีบทลงโทษกับผู้ที่นำสุราหรือของมึนเมาเข้ามาในบริเวณงานอันจะทำให้เกิดความเสียหายต่อประเพณีอันดีงาม 7. ด้านการติดตามประเมินผล ควรมีคณะกรรมการเพื่อติดตามประเมินผลของการจัดงานประเพณีบุญผะเหวด

พิรุณรัตน์ ธรรมสุจริต[205] กล่าวถึงความสัมพันธ์ด้านนิเวศวัฒนธรรมระหว่างการตั้งถิ่นฐาน ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความสัมพันธ์ด้านนิเวศวัฒนธรรมระหว่างการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนอีสานกับชื่อของหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น” สรุปผลวิจัยได้ว่า ชุมชนในระดับหมู่บ้านได้มีการกระจายตัวของ บ้านเรือนตามถนนเส้นหลักหรือถนนที่มีความสำคัญ แทนการกระจายตัวตามบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ก่อน ซึ่งในละแวกบ้านนั้นเป็นเครือญาติกัน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในละแวกบ้านเดียวกันมีความรัก ใคร่กลมเกลียว ความสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นทางกายภาพด้วยการมองเห็นโดย เส้นทางเดินในละแวกบ้านที่มีความเชื่อมโยงของบ้านแต่ละหลังเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้ทางเดินเหล่านั้นมุ่งออกสู่ถนนเส้นหลักที่เชื่อมโยงกับเส้นทางสัญจรเส้นทางอื่นๆ ปัจจุบันความสัมพันธ์ในละแวกบ้าน ได้เลือนหายไปด้วยปัจจัยความเจริญหลายด้าน ซึ่งในการสร้างบ้านเรือนในปัจจุบันไม่ได้คำนึงถึง เขตพื้นที่ ที่ได้กำหนดร่วมกันในการก่อตั้งชุมชนในระดับหมู่บ้านทำให้เกิดปัญหาทางด้านกายภาพตามมา เช่น น้ำท่วม เนื่องจากการขยายตัวของเขตที่อยู่อาศัย การขยายตัวของเขตที่อยู่อาศัยเข้าไป ในเขตพื้นที่เกษตรกรรมหรือเส้นทางเดิน ความสัมพันธ์ในละแวกบ้านได้เลือนหายไปเพราะ รูปแบบของบ้านพักอาศัยที่สร้างแบบเรียบง่ายเน้นประโยชน์ใช้สอยแบบพื้นถิ่นได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมกลายเป็นบ้านเรือนที่สร้างตามแบบภูมิภาคอื่น เช่น บ้านแบบยุโรป ที่ประโยชน์ใช้สอย แตกต่างจากวิถีการดำรงชีวิตแบบเดิมของชาวอีสาน ทำให้กิจกรรมและความสัมพันธ์กับบ้านใกล้เรือนเคียงลดน้อยลงหรืออาจขาดหายไปจากการมีรั้วรอบขอบชิดของบ้าน ที่มีกำแพงกั้นสำหรับ อาณาเขตของบ้านแต่ละหลังตามรูปแบบของบ้านสมัยใหม่ ทำให้ระบบนิเวศวัฒนธรรมภายใน หมู่บ้านเหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

---

[205] พิรุณรัตน์ ธรรมสุจริต, “ความสัมพันธ์ด้านนิเวศวัฒนธรรมระหว่างการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนอีสานกับชื่อของหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2556), หน้า บทคัดย่อ.

สจ็วต จูเลียน เอช สจ็วต (Julian H. Steward)[206] ให้ความหมายนิเวศวิทยาว่า "คือการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม จึงหมายถึงวิธีการศึกษาหาข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบจากการปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อม (ของมนุษย์แต่ละสังคม) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงแตกต่างไปจากนิเวศวิทยาสังคม (Social Ecology) เพราะนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์เพื่ออธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการที่มีอยู่ในแต่ละสภาวะแวดล้อม มากกว่ามุ่งแสวงหาหลักการทั่วไปที่ใช้ได้กับทุกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม" สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้คือ "แก่นวัฒนธรรม" (Cultural Core) ซึ่งหมายถึง "กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ" ทั้งนี้จะมุ่งสนใจการนำวัฒนธรรมทางวัตถุ (ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้หรือเครื่องมือเทคโนโลยี) มาใช้แตกต่างกันอย่างไรและก่อให้เกิดการจัดการทางด้านสังคมที่แตกต่างกันอย่างไรในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน เพราะสภาวะแวดล้อมแต่ละแห่งอาจเป็นตัวช่วยหรือข้อจำกัดใช้เทคนิควิทยาเหล่านี้ก็ได้

ชนัญ วงษ์วิภาค[207] สรุปความหมายของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า นิเวศวิทยาเน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อม ส่วนมานุษยวิทยา วัฒนธรรมจะมุ่งเน้นความสำคัญที่ตัวมนุษย์ โดยพยายามค้นคว้าเข้าใจพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ใน ความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม คือพฤติกรรมทางวัฒนธรรมและปรากฏการณ์สภาพแวดล้อม มนุษย์อยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่างๆ ไดเพราะอาศัยวัฒนธรรมเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการปรับตัว โดยอาศัยสื่อกลางต่างๆ คือ เทคโนโลยี ภาษา รูปแบบการจัดระเบียบกลุ่ม และอุดมการณ์

ยศ สันตสมบัติ[208] ได้กล่าวถึง มนุษย์กับวัฒนธรรม ไว้ในบทความเรื่อง "มนุษย์กับวัฒนธรรม" สรุปความได้ว่า วัฒนธรรมมีลักาณะพื้นฐานที่สำคัญ 6 ประการ คือ ประการแรก วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดและค่านิยมที่สมาชิกมีร่วมกัน ประการที่สอง วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ได้ ประการที่สาม วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากสัญลักษณ์ ประการที่สี่ วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ประการที่ห้า วัฒนคือกระบวนการในการกำหนดนิยามความหมายของชีวิต

---

[206] สจ็วตจูเลียน เอช สจ็วต (Julian H. Steward), **ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม,** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.gotoknow.org/posts/206330 [6 กรกฎาคม 2559].

[207] ชนัญ วงษ์วิภาค, **นิเวศวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532), หน้า 10.

[208] ยศ สันตสมบัติ, **มนุษย์กับวัฒนธรรม,** (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 17.

และสิ่งที่อยู่ร่วมตัวมนุษย์ และประการที่หก วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

รศ.ดร.วศินา จันทรศิริ และผศ.สิริพิชญ์ วรรณภาส[209] ได้กล่าวถึง ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมสังคม (Society) เป็นวิธีตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยร่วมกันของมนุษย์โดยเข้าสังกัดเป็นกลุ่มขนาดต่างๆ เพื่อสนองตอบธรรมชาติของการเป็นสัตว์สังคมและจำเป็นต้องอยู่ด้วยกันเป็นหมู่เหล่าหน่วยทางสังคมขนาด เล็กที่สุดได้แก่ 'ชุมชน' (Community) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของปัจเจกบุคคลด้วยความมีสำนึกและจุดหมาย บางประการร่วมกันมากกว่าสองคนขึ้นไป เมื่ออยู่รวมกันเป็นกลุ่มและรวมตัวกันเป็นหน่วยทางสังคมแบบต่างๆ แล้ว มนุษย์จำเป็นต้องสร้างวิธี ประพฤติปฏิบัติเพื่ออยู่ร่วมกันในระบบสังคมด้วยสันติสุข สร้างวิธีสื่อสารและสร้างความเข้าใจกัน ซึ่งก่อให้เกิด วัฒนธรรมภาษาและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ การสั่งสมประสบการณ์ บันทึก ถ่ายทอดและกล่อมเกลาสมาชิกให้สามารถปรับตัวและเรียนรู้เพื่อเจริญเติบโต เกิดความงอกงาม ก่อให้เกิดวัฒนธรรมในการเรียนรู้และจัด การศึกษาอบรม การจัดระบบเพื่อการผลิต ทำมาหากินและจัดการเกี่ยวกับปัจจัยในการดำเนินชีวิตก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต การแลกเปลี่ยนแบ่งปัน การบริโภค ความต้องการในการกล่อมเกลาพัฒนาชีวิตด้านใน และสิ่งสะท้อนพลังชีวิตด้านในของมนุษย์ ก่อให้เกิดงานความสร้างสรรค์ทั้งเพื่อการใช้สอย ความสุนทรียภาพและความเบิกบานความรื่นรมย์ใจ เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะวรรณกรรม หัตถกรรม งานช่างและงานฝีมือ ความต้องการจัดความสัมพันธ์กับสิ่งศรัทธาที่อยู่เหนือมนุษย์ ก่อให้เกิดศาสนาและระบบความเชื่อ ความจำเป็น ในการจัดความสัมพันธ์ ทั้งในเชิงแข่งขันและร่วมมือสมานกลมกลืนกันระหว่างสังคมและหมู่คณะที่แตกต่าง ทำให้เกิดวัฒนธรรมในการติดต่อสื่อสาร คมนาคม สร้างวัฒนธรรมในการแลกเปลี่ยนซื้อขาย ตลอดจนทำกิจกรรม เศรษฐกิจสังคมในระดับต่างๆด้วยกัน สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมเหล่านี้ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า "วัฒนธรรม" (Culture) ซึ่ง โดยทั่วไปแล้วก็หมายถึงระบบวิธีคิด ภูมิปัญญา และแบบแผนสำหรับการประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคมและชุมชนระดับต่างๆ ในเชิงระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม จะเป็นแนวคิดที่เน้น วัฒนธรรมที่มีความเป็นวิถีชีวิต อิงอยู่กับบริบท เป็นส่วนหนึ่งในความเป็นชีวิตและในความเป็นมนุษย์เป็นระบบความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา รวมทั้งระบบการปฏิบัติและระบบการทางวัตถุ ที่เป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์และจัดความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

---

[209] รศ.ดร.วศินา จันทรศิริ และผศ.สิริพิชญ์ วรรณภาส, **ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม,** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: file:///C:/Users/User/Downloads/%E0 [8 กรกฎาคม 2559].

แนวคิดเชิงระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรมนี้จะเป็นระบบวิธีคิดที่ช่วยให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญา เกี่ยวกับสรรพสิ่งทางด้านวัตถุกับวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีแนวทางที่จะเชื่อมโยงเข้าหากันได้อย่างสนิท ไม่แยกส่วนออกจากกันเป็นคนละเรื่อง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจและเห็นแนวทางปฏิบัติต่างๆ ต่อเรื่องมนุษย์กับสังคม ที่สามารถสนองตอบต่อสภาพการณ์ต่างๆ ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนมากยิ่งๆ ขึ้น มนุษย์กับระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม หรือบริบทของปรากฏการณ์จำเพาะต่างๆ ของมนุษย์กับมิติสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม จะไม่แยกส่วนออกจากกัน ความเป็นสาธารณะ ตลอดจนความเป็นส่วนรวมเพื่อการอยู่ร่วมกัน จะมีทรรศนะพื้นฐานรองรับให้มีความกว้างขวางและเอื้อเฟื้อต่อความแตกต่างหลากหลายของเพื่อน มนุษย์ เพื่อการอยู่ร่วมกันและสร้างสรรค์สุขภาวะสาธารณะร่วมกันได้อย่างสอดคล้องกับสภาวการณ์ปัจจุบัน ทั้งของสังคมท้องถิ่นและสังคมโลกได้มากยิ่งๆ ขึ้น ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ครอบคลุมแบบแผนและกระบวนการก่อเกิด การดำรงอยู่ พัฒนาการ ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม นับแต่ระดับความเป็นองค์รวมของมนุษย์ทั้ง ทางด้านร่างกาย ชีวิต จิตใจและมิติจิตวิญญาณ เป็นศูนย์กลาง ไปจนถึงการจัดความสัมพันธ์กับสิ่งสูงสุดที่ อยู่เหนือมนุษย์ อันได้แก่ระบบความเชื่อ ความศรัทธา ความสำนึกสากล และจิตจักรวาล สามารถแสดงให้ เข้าใจอย่างเป็นระบบ

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่ายังไม่มีการศึกษาการจัดการการสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์อย่างชัดเจน ในการศึกษาในครั้งนี้มุ่งหวังที่จะศึกษาระดับความร่วมมือการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อเปรียบเทียบความร่วมมือการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์และเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการอนุรักษ์การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สืบต่อไป

2.5 กรอบแนวคิดในการทำวิจัย (Conceptual framework)

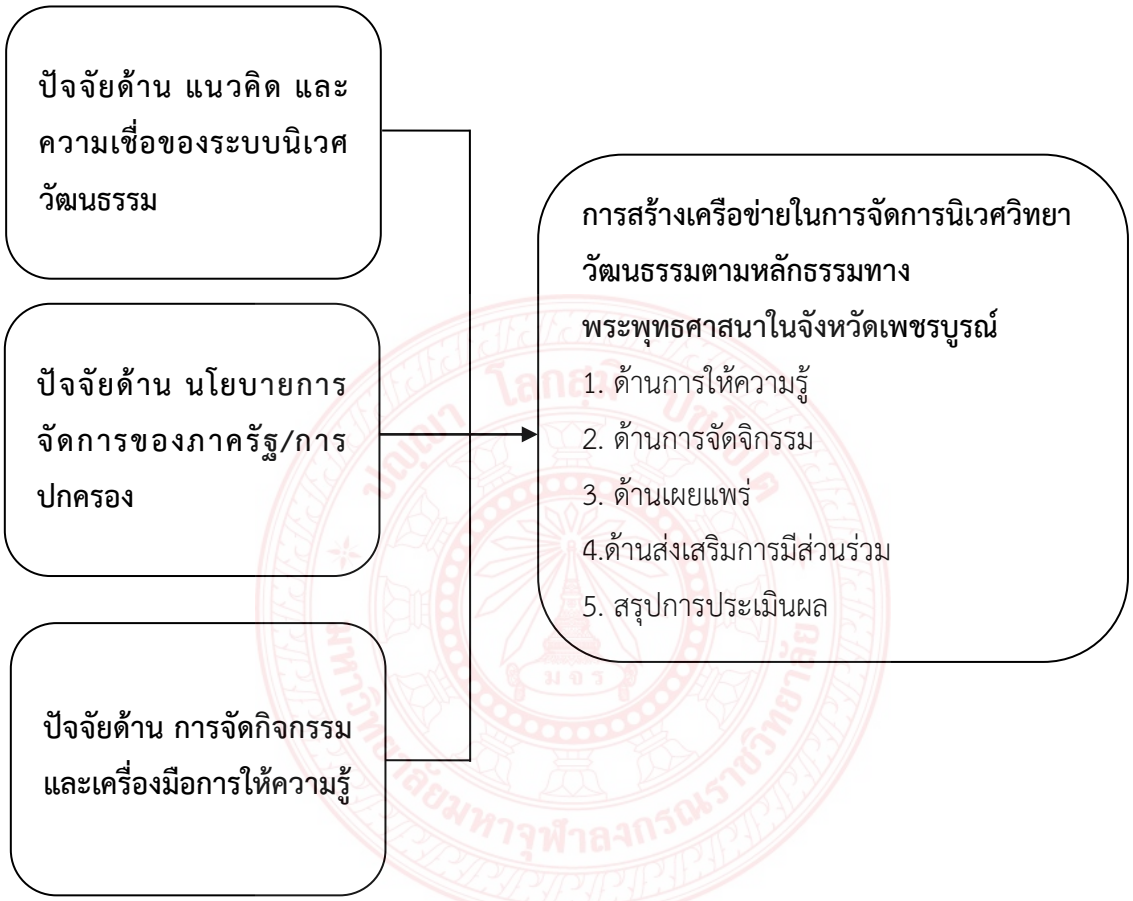

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์ คณะผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาในจังหวัดเพชรบูรณ์ การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ และเพื่อวิเคราะห์ความยั่งยืนของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมบนฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรม โดยดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.6 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนามโดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสม ดังนี้

3.1.1 การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องได้แก่ หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย และเอกสารอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม โดยมีกระบวนการศึกษาดังต่อไปนี้

1) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ โดยอาศัยแนวคิด หลักการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นกรอบในการศึกษา

2) ทำการศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

3) ทำการศึกษาวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

4) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

3.1.2 การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ทั้งในระดับนโยบาย ประชาชน ชุมชน องค์กร/สถาบันการศึกษา ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาโดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้าดังนี้

1) ทำการศึกษาและคัดเลือกองค์กร ชุมชน องค์กรนโยบายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ได้แก่ องค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย

(1) ผู้นำชุมชน
(2) ผู้นำด้านนิเวศวัฒนธรรม
(3) หน่วยงานภาครัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สิ่งแวดล้อมจังหวัด เป็นต้น

2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การการสนทนากลุ่มเฉพาะ ร่วมกับองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ประกอบด้วย

(1) ผู้นำชุมชน	จำนวน	12 คน
(2) ผู้นำด้านนิเวศวัฒนธรรม	จำนวน	12 คน
(3) หน่วยงานภาครัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สิ่งแวดล้อมจังหวัด เป็นต้น	จำนวน	12 คน

3.1.3 ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ แนวคิด หลักการ ความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยอาศัยเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมในชุมชน รวมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

3.1.4 สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

3.1.5 สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้เห็นแนวคิด หลักการความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมุ่งเน้นองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้แก่ กลุ่มชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง, กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มสัก, กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ, และกลุ่มชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลตะเบาะ อำเภอเมือง จำนวน 36 รูป/คน ประกอบด้วย

1) ผู้นำชุมชน	จำนวน	12	คน
2) ผู้นำด้านนิเวศวัฒนธรรม	จำนวน	12	คน
3) หน่วยงานภาครัฐ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สิ่งแวดล้อมจังหวัด เป็นต้น	จำนวน	12	คน

ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดนี้ 36 รูป/คน ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลพื้นที่ โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกียวข้อง ดังนี้

- กลุ่มชาวพื้นเมือง	บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
- กลุ่มชาวไทยหล่ม	บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
- กลุ่มชาวเขา	บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
- กลุ่มชาวบน	บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์

3.2.1 กลุ่มพื้นเมือง บ้านสะเดียง

1. ผู้นำชุมชน

1) นายสมบูรณ์ แย้มอุบล ประธานชุมชน เทศบาล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายเสนอ อินทวงษ์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นายสนั่น พรหมประเสริฐ สมาชิกสภาเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์

2. ผู้นำทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1) พระครูสถิตพัชรเขต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) พระธีรวัฒน์ สุเมโธ รักษาการเจ้าอาวาสวัดประตูดาว ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) ดร.วิศัลย์ โฆษิตานนท์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

3. ตัวแทนองค์กรของรัฐ

1) นายประทิน นาคสำราญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายนรรฐพล จันทร์พิลา ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นายประมวล สงค์ประเสริฐ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3.2.2 กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง

1. ผู้นำชุมชน

1) นายธนกฤต เสียงอ่อน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายมาโนช ทองโปร่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นางมาลา จอมสี กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ผู้นำทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1) พระครูกัลยาณพัชรสถิตย์ เจ้าคณะตำบลนาแซง วัดประชิตกัลยาณมุนี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นางสำเภา จันทร์หว่าง ประธานกลุ่มสตรี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นางบัวผัน ตรีถัน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

3. ตัวแทนองค์กรของรัฐ

1) นายสุนทร สมสร้อย กำนันตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายจรัส จันทร์นุช ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นางปราณปรียา แก่นสารี เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์

3.2.3 กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย

1. ผู้นำชุมชน

1) นายช่าง ศักดิ์เจริญชัยกุล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายเล่าซัว สืบศักดิ์วงศ์ กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นายโต้งเซ้ง แซ่ท้าว กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ผู้นำทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1) พระครูปริยัติพัชรโกวิท เจ้าอาวาสวัดทุ่งสมอ/พระนักเผยแผ่ศาสนาบนที่ราบสูงบ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) พระครูใบฎีกาภูวนารถ ธมฺมานนฺโท หัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นางสาวธณัฏฐา วงศ์วิริยชาติ ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3. ตัวแทนองค์กรของรัฐ

1) นายจุลศักดิ์ ศักดิ์เจริญชัยกุล กำนันตำบลเข็กน้อย/ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเข็กน้อยอำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายสันติ สืบศักดิ์วงศ์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นายราเชนทร์ บุญกำพร้า ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

3.2.4 กลุ่มชาวบน บ้านน้ำเลา

1. ผู้นำชุมชน

1) นายสมบัติ ช่วยเมือง ผู้ใหญ่บ้าน บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายเดชณรงค์ เดชจันทร์ กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นายรวม ช่วยเมือง กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2. ผู้นำทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

1) พระครูปัญญาพัชรสิทธิ์ เจ้าคณะตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) พระอธิการอนันต์ มหาปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดน้ำเลา (ช่องลมเทวา) ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นางเตือนใจ เดชจันทร์ ประธานกลุ่มอาชีพชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3. ตัวแทนองค์กรของรัฐ

1) นายกระแส มีกำลัง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

2) นายภัคพงษ์ ปลาเงิน รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3) นางบุญทัน ขำปลอด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วม ทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เกี่ยวกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ คือ การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเป็นการสัมภาษณ์แบบ

เจาะลึกในการดำเนินการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยปล่อยให้บรรยากาศของการสัมภาษณ์เป็นไปอย่างเรียบง่ายไม่มีพิธีรีตอง ไม่เคร่งครัด ในเรื่องของขั้นตอนและลำดับของคำถาม คณะผู้วิจัยได้กำหนดแนวคำถามนำที่จะทำการสัมภาษณ์ไว้อย่างกว้าง ๆ แล้วเป็นการล่วงหน้า (Interview Guideline) ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยศึกษาจากกรอบแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การตั้งคำถามในการสัมภาษณ์นั้น จะซักถามอย่างละเอียดโดยใช้คำถามนำอย่างกว้าง ๆ ถ้าได้คำตอบที่ไม่ชัดเจน คณะผู้วิจัยก็จะอธิบายความหมายหรือซักถามเพิ่มเติม จะไม่ยึดติดกับเวลาหรือขั้นตอนในการดำเนินการ แต่จะขึ้นอยู่กับสภาพความเหมาะสม ช่วงเวลาและสิ่งแวดล้อมโดยพยายามทำให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด ในระหว่างการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยได้สังเกตบริบทต่าง ๆ รอบ ๆ ข้าง ประกอบไปด้วย เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาระดับหนึ่งก่อนพร้อมกับมีการจดบันทึกรายละเอียดที่ได้รับจากการสัมภาษณ์และการสังเกตในประเด็นต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดในภายหลัง ต่อจากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงหรือจัดหมวดหมู่ให้เป็นระเบียบอีกครั้ง ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่

1) การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) องค์กรชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเป็นแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาจากเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาแนวคิด หลักการ ความเป็นมา ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยได้วางแผนและดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

(1) การเตรียมการเพื่อสัมภาษณ์ โดยจำแนกรายชื่อ ที่อยู่และลักษณะแหล่งข้อมูล สอบถามประชากรกลุ่มเป้าหมายเพื่อหาผู้ให้ข้อมูลหลัก หลังจากนั้น ติดต่อผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อกำหนดเวลาการสัมภาษณ์และเตรียมอุปกรณ์ในการจดบันทึก

(2) ก่อนการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองโดยการพูดคุยเรื่องทั่วไปในชีวิตประจำวันของผู้ให้สัมภาษณ์ ในบางครั้ง ถ้าผู้ให้สัมภาษณ์ อยู่กันเป็นกลุ่ม คณะผู้วิจัยก็ขอเข้าร่วมสนทนาด้วยก่อน แล้วจึงค่อยพูดในประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แต่ถ้าผู้วิจัยพบว่า การให้ข้อมูลบางอย่างของผู้ให้ข้อมูลจะทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดในกลุ่มสนทนาและอาจนำไปสู่การประนีประนอมทางความคิดได้ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่ไม่แท้จริง คณะผู้วิจัยก็จะใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลต่อไป และตรวจสอบข้อมูลนี้ โดยการสัมภาษณ์ซ้ำ ในประเด็นเดียวกัน รวมทั้ง ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องด้วย

2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยจัดประชุมร่วมกับองค์กรชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเป็นแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาจากเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาแนวคิด หลักการ ความ

เป็นมา การจัการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายและกลุ่มชาติพันธ์ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

3) การสังเกต เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์องค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยเข้าไปสังเกตความเป็นอยู่ของชุมชนเพื่อสอบถามความเป็นอยู่และบริบทขององค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ การจดบันทึก บันทึกเทป และการถ่ายภาพ โดยวิธีการการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) คณะผู้วิจัยเข้าไปสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ขององค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อจะได้ทราบข้อมูลเบื้องต้น หลังจากคณะผู้วิจัยเข้าไปสังเกตการณ์แล้ว ได้มีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Information Interview) แบบไม่เป็นทางการ ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ความคิดความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ขั้นสุดท้าย สัมภาษณ์เจาะลึก (In depth Interview and Probe) สอบถามเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยวิธีการสนทนาพูดคุย เพื่อสร้างบรรยากาศในการสัมภาษณ์อย่างกันเองเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างไม่ปิดบัง

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) การลงพื้นที่ โดยสังเกตองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อสังเกตการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

2) การสังเกตแบบที่มีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์องค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

3) การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัด

เพชรบูรณ์ เพื่อให้เห็นถึงการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

4) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

5) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มเฉพาะ การแจกแบบสอบถาม เป็นกระบวนศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยคณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนาม ระยะแรกของการศึกษาจะเป็นการสำรวจองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยทั่ว ๆ ไป และหาช่องทางที่จะเข้าถึงข้อมูลพร้อมทั้งสร้างความคุ้นเคยกับองค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม 2560 - มีนาคม 2560 และเริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนเมษายน 2560 - กรกฎาคม 2560 คณะผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชน ได้แก่ กลุ่มชาวพื้นเมือง บ้านสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง, กลุ่มชาวไทยหล่ม บ้านนาแซง ตำบลนาแซง อำเภอหล่มสัก, กลุ่มชาวเขา บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ, และกลุ่มชาวบน บ้านน้ำเลา ตำบลตะเบาะ อำเภอเมือง โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

1) การวิเคราะห์แนวคิดและหลักการทางสังคมและวัฒนธรรมจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่น ๆ

2) ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ในระดับต่างๆ ขององค์กร ชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

3) นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย องค์กร ชุมชน และปัจเจกบุคคล

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ม จ ร

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) ศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืน ทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ 3) รูปแบบการสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ผลการวิจัยดังนี้

4.1 การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา

4.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

4.3 รูปแบบการจัดการทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

4.4 รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

4.1 การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาบริบทของพื้นที่กรณีศึกษาสามารถนำมาวิเคราะห์การสร้างรูปแบบด้านการจัดการระบบนิเวศในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ตามลำดับดังต่อไปนี้

4.1.1 รูปแบบการจัดการระบบนิเวศป่าไม้

ป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นๆ มนุษย์ได้อาศัยป่าไม้ทำเป็นที่อยู่อาศัย[1] สัตว์ก็อาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่หลบภัย ป่าไม้ช่วย

---

[1] สัมภาษณ์ นายสมบูรณ์ แย้มอุบล, ประธานชุมชนเทศบาล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สรรพสัตว์ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล[2] ช่วยอุ้มน้ำไม่ให้น้ำป่าท่วมอย่างฉับพลัน ป้องกันการไหลเซาะของน้ำ เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์[3] นอกจากนี้แล้วยังได้รับประโยชน์ทางอ้อมจากป่าไม้ เช่น ช่วยบรรเทาความร้ายแรงของพายุ ป้องกันและบรรเทาอุทกภัย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นเสมือนปอดของประเทศ[4] พระพุทธองค์ทรงชื่นชม[5] และสรรเสริญความงดงามหรือคุณประโยชน์ของป่าไม้แม้แต่ที่อยู่อาศัยของภิกษุ เช่น วัดในสมัยพุทธกาลนั้นมีคำว่า “วน” คือ ป่า และ “อาราม” คือ สวนที่รื่นรมย์ ซึ่งแสดงถึงความเป็นที่สัปปายะของผู้ปฏิบัติธรรม[6] จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงอาศัยป่าไม้เป็นสถานที่ในการบำเพ็ญเพียรทางจิต ในมหากัสสปเถรคาถา[7] ได้บรรยายถึงความงามของป่าไม้ พืชพรรณธรรมชาติ ความงามทางธรรมชาติแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าและยอมเป็นความงามที่ดึงดูดจิตใจของให้มีความรื่นรมย์ชื่นชมและยินดี ด้วยความงามทางธรรมชาตินี้ โดยเฉพาะป่าไม้ก็เป็นที่พักพึ่งพาอาศัยของสัตว์ป่าต่างๆมากมายทั้งสัตว์น้อยใหญ่และสัตว์เล็กมากมาย

4.1.2 รูปแบบการจัดการระบบนิเวศน้ำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของชีวิตคนเรา คือ น้ำ เพราะน้ำเป็นทรัพยากรที่มีอย่างจำกัด แม้จะดูเหมือนว่าน้ำมีจำนวนมากแต่น้ำเกือบทั้งหมดเป็นน้ำเค็ม น้ำจืดมีเพียง 1% เท่านั้น และในจำนวน 1% นี้ ก็มีเพียงน้อยนิดที่เป็นน้ำสะอาดที่เหมาะแก่การใช้ในการอุปโภคบริโภค[8] เพราะน้ำที่สะอาดกับจำนวนปริมาณประชากรที่เพิ่มมากขึ้นไม่สมดุล[9] เมื่อแต่ละคนต้องการน้ำสะอาดจำนวนหนึ่งทุกวันในการใช้ดำรงชีวิต ซึ่งถ้ามากขึ้นก็อาจจะเกิดการแย่งน้ำ[10] ที่

---

[2] สัมภาษณ์ นายเสนอ อินทวงษ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[3] สัมภาษณ์ นายสนั่น พรหมประเสริฐ, สมาชิกสภาเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์.

[4] สัมภาษณ์ พระครูสถิตพัชรเขต, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[5] สัมภาษณ์ พระธีรวัฒน์ สุเมโธ, รักษาการเจ้าอาวาสวัดประตูดาว ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[6] สัมภาษณ์ ดร.วิศัลย์ โฆษิตานนท์, ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์.

[7] สัมภาษณ์ นายประทิน นาคสำราญ, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง.

[8] สัมภาษณ์ นายนรรฐพล จันทร์พิลา, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง.

[9] สัมภาษณ์ นายประมวล สงค์ประเสริฐ, ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง.

[10] สัมภาษณ์ นายธนกฤต เสียงอ่อน, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

สะอาดกันอย่างแน่นอน และสาเหตุที่ทำให้แหล่งน้ำจำนวนมากเน่าเสียเป็นปัญหาของระบบนิเวศแวดล้อมอันเนื่องมาจากการขาดความรับผิดชอบและขาดการดูแลรักษาอย่างเหมาะสมและระมัดระวัง จนทำให้แหล่งน้ำเน่าเสีย และเกิดปัญหาของระบบนิเวศสภาพแวดล้อมตามมา

ดังที่พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่คณะรัฐมนตรี เรื่องการจัดการน้ำ ไว้ตอนหนึ่งว่า พอสรุปใจความได้ว่า น้ำมีประโยชน์ต่อสิ่งต่างๆมากมาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ และพืชผล แต่ถ้าน้ำดีก็จะมีประโยชน์มากมาย ถ้าน้ำไม่ดีก็จะทำให้ใช้ประโยชน์ไม่ได้เลย[11] แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ให้ความสำคัญต่อการจัดการน้ำ เพื่อให้เกิดแหล่งน้ำที่สะอาดปราศจากสารเคมีในลำคลอง หนอง บึง ที่เน่าเสียนั้นทำให้ระบบนิเวศได้เกิดการฟื้นฟู และให้น้ำเป็นน้ำที่เกิดประโยชน์ใช้สอยอุปโภคและบริโภคได้

แม่น้ำ ถือเป็นแหล่งการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญของประชาชนในอดีต เพราะแหล่งน้ำถือว่าเป็นสถานที่ที่ใช้ทำการเกษตร เช่น การปลูกข้าว ทำนา ทำสวน ซึ่งเป็นแหล่งเหมาะสม ในมงคลสูตร[12] กล่าวว่า การอาศัยอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง ในจักกสูตร[13] ได้กล่าวถึงจักร 4 ข้อหนึ่งว่า ปฏิรูปเทสวาสะ หรือการอยู่ในถิ่นที่ดีนั้น เป็นเหตุให้ถึงความเป็นใหญ่ และความไพบูลย์ในโภคะทั้งหลาย ในแหล่งที่เหมาะสมในการตั้งบ้านสร้างเมือง คือ แหล่งน้ำ เพราะใช้เป็นที่ทำการเกษตรได้ ใช้ทำการประมง และเป็นแหล่งหาอาหารได้[14] และนอกจากนี้ยังพัฒนาให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ เช่น สวนสาธารณะ เป็นต้น เพื่อใช้เป็นที่รื่นรมย์ทางจิตใจของคนทั้งหลาย[15] แสดงให้เห็นว่า การสร้างบ้านเมืองไม่ว่าในสมัยใดก็ตาม ย่อมอาศัยแหล่งน้ำเป็นส่วนสำคัญในการสร้าง โดยอาศัยความสวยงาม ความน่ารื่นรมย์ และความอันเป็นประโยชน์ทางจิตใจเป็นหลัก เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ย่อมที่จะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ ด้วยการคิดดี[16]

---

[11] สัมภาษณ์ นายมาโนช ทองโปร่ง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

[12] สัมภาษณ์ นางมาลา จอมสี, กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

[13] สัมภาษณ์ พระครูกัลยาณพัชรสถิต, เจ้าคณะตำบลนาแซง วัดประชิตกัลยาณมุนี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

[14] สัมภาษณ์ นางสำเภา จันทร์หว่าง, ประธานกลุ่มสตรี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

[15] สัมภาษณ์ นางบัวผัน ตรีถัน, กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

[16] สัมภาษณ์ นายสุนทร สมสร้อย, กำนันตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมดี ในทางตรงกันข้ามถ้า มนุษย์ไม่บริสุทธิ์ผิดศีลธรรมก็จะส่งผลกระทบให้ธรรมชาติแวดล้อมต่อไป

ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางน้ำที่พึงประสงค์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาที่เกิดความน่ารื่นรมอีกประการหนึ่ง มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม ฉะนั้นสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญและความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็ส่งผลให้มนุษย์มีความเป็นอยู่สบายไม่เดือดร้อน จิตใจแจ่มใส หากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ทั้งทางตรงและทางอ้อม การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อมนุษย์มีธรรม สิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนาตาม แต่ถ้ามนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้และจะทำลายสิ่งแวดล้อม ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์จะอยู่ไม่ได้”[17]

จะเห็นได้ว่า รูปแบบการจัดการระบบนิเวศน้ำ เมื่อสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ย่อมที่จะเกื้อกูลสัมพันธ์ประโยชน์ของกันละกัน เพื่อให้ได้ประโยชน์ สภาพแวดล้อมระบบนิเวศผู้ที่ได้ประโยชน์มากที่สุด คือ มนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ จะต้องไม่เผาป่า มนุษย์จะต้องไม่ทำไร่เลื่อนลอย มนุษย์จะต้องไม่ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร เพื่อที่จะเป็นการรักษาแหล่งน้ำที่เป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์ และใช้อุปโภคและบริโภค และมนุษย์จะต้องปลุกจิตสำนึกในการพัฒนาระบบนิเวศธรรมชาติให้มีความสวยงาม เพื่ออาศัยธรรมชาติแวดล้อมในการดำรงอยู่จนถึงที่สุดนั้นเอง

4.1.3 รูปแบบการจัดการระบบนิเวศสัตว์ป่า

สัตว์ป่านับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัยนำมาใช้เป็นอาหาร ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่มมาแต่อดีตกาล ซึ่งเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่สิ้นเปลือง จากความเข้าใจดังกล่าวจึงทำให้มนุษย์ทำการล่าสัตว์ป่าอย่างไร้ขอบเขต ดังจะเห็นได้จากอดีตสัตว์อาศัยอยู่อย่างชุกชุม ทั้งสัตว์กินหญ้าและกินเนื้อด้วยกัน[18] แต่ในปัจจุบันสัตว์ป่าได้ลดจำนวนลงไปอย่างรวดเร็ว สัตว์ป่าบางชนิดลดจำนวนลงอย่างน่าวิตก ในขณะเดียวกันสัตว์ป่าบางชนิดใกล้จะสูญพันธุ์ไปทุกที เช่น กระซู่ กวางผา ละมั่ง และเนื้อทราย เป็นต้น[19]

ทรัพยากรสัตว์ป่านับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งต่อระบบนิเวศเพราะโดยบทบาทหน้าที่ สัตว์ป่าจะช่วยเกื้อกูลและควบคุมความสมดุลระบบนิเวศนั้นๆ ด้วยเหตุที่สัตว์ป่าถูกนิยามว่าเป็นสัตว์ที่เกิดขึ้น

---

[17] สัมภาษณ์ นายจรัส จันทร์นุช, ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง.

[18] สัมภาษณ์ นางปราณปรียา แก่นสารี, เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง.

[19] สัมภาษณ์ นายช่าง ศักดิ์เจริญชัยกุล, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.

เองตามธรรมชาติ และอาศัยอยู่ตามธรรมชาติเสรีหรือโยกย้ายถิ่นเข้ามาหากินอย่างอิสระในธรรมชาติ ผนวกกับการพื้นที่หากินของสัตว์ได้ลดจำนวนลงเนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดต้องตกอยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ[20] เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และเนื่องมาจากฝีมือของมนุษย์เป็นหลัก[21]

แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องของการสัมพันธ์กันโดยความเป็นญาติ เป็นเพื่อนกันในชาติปางก่อนว่าเรามีการปฏิบัติต่อกัน และการปฏิบัติต่อสัตว์ด้วยความเมตตากรุณา เพราะสัตว์นั้นๆอาจจะเคยเป็นญาติพี่น้องของเราก็ได้ ในศีลข้อที่ 1 ได้กล่าวถึงความไม่เบียดเบียนชีวิตมนุษย์และสัตว์ แสดงถึงความเข้าใจพื้นฐานของชาวพุทธที่เห็นว่าชีวิตแต่ละชีวิตควรค่าแก่การเคารพ ทุกชีวิตล้วนเป็นเพื่อร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย และสัตว์ทั้งหลายย่อมสะดุ้งกลัวต่อความตาย[22] การดำเนินการเพื่อการเบียดเบียนต่อสัตว์ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ ก็ตาม เช่น การบูชายัญ หรือการทรมานสัตว์ด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งในปัจจุบันได้มีแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิของสัตว์ ได้เร่งเร้าให้เกิดการออกกฎหมายห้ามการทำร้ายสัตว์ โดยมีแนวคิดว่ามนุษย์และสัตว์มีสิทธิเท่ากัน ในการอยู่อย่างไม่ถูกทรมาน ไม่ถูกทำร้าย ไม่ถูกทารุณ โดยผู้ที่เห็นว่าตนเองเหนือกว่า[23] ซึ่งสิ่งที่เหนือกว่าคือมนุษย์ผู้มีความเห็นว่าตนเองเป็นผู้ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย เรียกว่า เผ่าพันธุ์นิยม[24] ด้วยการหลงตัวเองว่าเป็นสัตว์ประเสริฐนี้จึงทำให้เกิดการทำร้ายสัตว์ที่ไม่ใช่เผ่าพันธุ์ของตนเองอย่างทารุณ หากไม่มีการยับยั้งชั่งใจ มนุษย์ก็จะกลายเป็นผู้ล่าที่ยิ่งใหญ่ที่รุกรานอิสรภาพของเผ่าพันธุ์อื่น[25] เพราะการเอามนุษย์เป็นสำคัญ ซึ่งจะต้องเปลี่ยนทัศนะความคิดใหม่ โดยการกำหนดเอาระบบนิเวศธรรมชาติเป็นตัวการสำคัญ ซึ่งก็จะทำให้มนุษย์ลดการเบียดเบียนต่อสัตว์ลงได้อย่างมากที่เดียว

---

[20] สัมภาษณ์ นายเล่าซัว สืบศักดิ์วงศ์, กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[21] สัมภาษณ์ นายโต้งเซ้ง แซ่ท้าว, กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[22] สัมภาษณ์ พระครูปริยัติพัชรโกวิท, เจ้าอาวาสวัดทุ่งสมอ/พระนักเผยแผ่ศาสนาบนที่ราบสูง เข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[23] สัมภาษณ์ พระครูใบฎีกาภูวนารถ ธมฺมานนฺโท, หัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธ-ศาสนาบนพื้นที่สูง บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[24] สัมภาษณ์ นางสาวธณัฏฐา วงศ์วิริยชาติ, ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[25] สัมภาษณ์ นายจุลศักดิ์ ศักดิ์เจริญชัยกุล, กำนันตำบลเข็กน้อย/ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเข็กน้อย.

แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาสอนในเรื่องของความเมตตาต่อสัตว์ แต่ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้เอื้อต่อกัน เช่น ชาดกที่พระโพธิสัตว์เป็นรุกเทวดาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลมีราชสีห์และเสือโคร่งอาศัยอยู่ในป่านั้น มนุษย์ได้กลัวราชสีห์และเสือ จึงไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ มีเทวดาตนหึ่งเหม็นซากสัตว์ที่เสือและราชสีห์ได้นำมากิน จึงขับไล่ให้เสือและราชสีห์หนีไป พอราชสีห์ และเสือโคร่งหนีไป คนตัดไม้ไม่เห็นรอยเสือโคร่งและราชสีห์จึงเข้าไปตัดไม้ซึ่งเป็นวิมานของเทวดาตนนั้น[26] จึงแสดงให้เห็นว่าความเอื้ออาทรต่อกันและสัมพันธ์กันของระบบนิเวศ เป็นการช่วยให้ระบบนิเวศทั้งหลายดำรงอยู่ แต่เมื่อใดที่ระบบนิเวศไม่มีความสำพันกันแล้วก็จะทำให้เกิดผลเสียตามมา

จากที่ได้กล่าวมาอาจจะเห็นได้ว่า รูปแบบการจัดการระบบนิเวศสัตว์ป่า สัตว์ป่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศรวมถึงมนุษย์ด้วยที่ถือว่าเป็นสัตว์เหมือนกัน แต่ทั้งนี้มนุษย์ได้มองตนเองเองว่าเป็นสัตว์ที่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป จึงทำให้มนุษย์เข้าไปเบียกเบียนสัตว์ประเภทอื่นๆ ดังนั้นแล้ว พระพุทธ-ศาสนาหรือแม้แต่นักคิดต่างๆ จึงได้พยายามหาทางออกเพื่อที่จะให้สัตว์ได้อยู่รอดโดยไม่ถูกเบียดเบียนจนขาดหายไปจากระบบนิเวศ เพราะมนุษย์และสัตว์ต่างก็เป็นเพื่อเกิด แก่ เจ็บตาย ด้วยกันทั้งสิ้น โดยมีชุมชนเป็นแกนกลางในการดำเนินงานการจัดการระบบนิเวศ

4.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

4.2.1 รูปแบบการจัดการระบบนิเวศผ่านระบบความเชื่อ

รูปแบบความ เป็นกระบวนการการัดการระบบนิเวศของชาวบ้านที่ช่วยในการรักษาป่าไม้โดยการสร้างความเชื่อ[27] ว่าผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาปแช่งถ้าพวกเขาไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่าดอนปู่ตาตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็กๆ ไว้ในป่าเพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณของผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดีๆ กับพวกเขาชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าประเภทนี้ในรูปอาหารจำพวก เห็ด พืชผัก และผลไม้ป่า มาหลายชั่วอายุคนและชาวบ้านจะสร้าง กฎระเบียบ ในการดูแลพื้นที่รักษาป่าขึ้นเอง[28] เป็นการวางรูปแบบไว้ให้เป็นแนวทางแห่งการดำเนินการด้านระบบนิเวศ นอกจากนั้นก็มีการสร้างกิจกรรมขึ้นมาเพื่อการสร้างสรรค์ระบบนิเวศ เช่น การปลูกป่า และการบวชต้นไม้ เป็นต้น ระบบความเชื่อเป็นอิทธิพลที่เกิดมาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

---

[26] สัมภาษณ์ นายสันติ สืบศักดิ์วงศ์, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย.

[27] สัมภาษณ์ นายราเชนทร์ บุญกำพร้า, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย.

[28] สัมภาษณ์ นายสมบัติ ช่วยเมือง, ผู้ใหญ่บ้าน บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

ที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์และรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม เช่น ศาลปูตา และสถานที่ที่เป็นต้นไม้ใหญ่ เป็นต้น

พุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกออกจากกันมิได้เลย นิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆตัวของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นแวดล้อมธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ล้วนมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ การอยู่รอด และมีความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตและมนุษย์ เพราะมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่โดยปราศจากสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมยังเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชีวิตต่างๆ ต้องมีการปรับตัวเพื่อการอยู่รอด ซึ่งมีผลต่อวิวัฒนาการของชีวิตในที่สุด[29] จึงทำให้มีรูปแบบการจัดการระบบนิเวศของป่าไม้ ดังนี้

4.2.2 รูปแบบการจัดการระบบนิเวศโดยการใช้กฎหมาย

การบริหารจัดการระบบนิเวศโดยการใช้นโยบายและกฎหมาย ถือเป็นหลักสำคัญที่จะเป็นรูปแบบการสนับสนุนในการจัดการระบบนิเวศให้ถาวร ในรูปแบบของกฎหมาย และการใช้บังคับกฎหาย ที่จริงจัง ซึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับ ปี พ.ศ. 2550 เป็นกฎหมายที่ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ได้กล่าวไว้ มาตราที่ 66-67 ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

1. มาตราที่ 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั่งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และอาจมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

2. มาตราที่ 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษาและได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดีภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครองตามความเหมาะสม

จากที่ได้กล่าวมาระบบนิเวศมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย หรืออีกในหนึ่งว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่ต่างก็มีความเกี่ยวโยงเชื่อมพันธ์กันในส่วนต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ต่างก็มีส่วนในการจัดการระบบนิเวศโดยเฉพาะทางศาสตร์สมัยที่มีเทคโนโลยีวิธีการอันทันสมัย อาจจะมีส่วนช่วยในระบบนิเวศ และในบางส่วนวิทยาการสมัยใหม่ก็จะ

---

[29] สัมภาษณ์ นายเดชณรงค์ เดชจันทร์, กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

เป็นเหตุให้ระบบนิเวศถูกทำลายได้ เช่น การเพิ่มจำนวนประชากร การรุกที่ป่าสงวน เป็นต้น มนุษย์ถือว่าเป็นผู้ที่ทำลายและสร้างสรรค์ ในการกำหนดระบบนิเวศมากที่สุด เพราะมนุษย์มีความต้องการอย่างไม่มีขอบเขต

4.2.3 รูปแบบการจัดการทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

รูปแบบการจัดการระบบนิเวศ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ที่เน้นสอนความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล[30] เนื่องจาก ที่ผ่านมา ลักษณะระบบนิเวศป่าไม้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ทั้งชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ[31] และการขาดความเคารพต่อสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้[32] ชุมชนได้พยายามต่อสู่เพื่อหาแนวทางการจัดรูปแบบระบบนิเวศให้เป็น รูปแบบ “การจัดการตามเขตปกครอง” เป็น “การจัดการภายใต้ระบบนิเวศ” เช่น ระบบลุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดการบูรณาการรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกพื้นที่[33]ลำดับขั้นของการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของระบบนิเวศจะขึ้นอยู่กับดินสภาพอากาศและแหล่งเมล็ดพันธุ์ในเขตร้อนพื้นดินที่ว่างเปล่าจะถูกปกคลุมโดยหญ้าและวัชพืชอื่นๆ อย่างรวดเร็วพืชเหล่านี้จะค่อยๆ ถูกแทนที่ด้วย ไม้พุ่ม ซึ่งเข้ามาสร้างร่มเงาให้แก่พื้นที่[34] จากนั้นไม้เบิกนำจะขึ้นปกคลุมไม้พุ่มและเมื่อเวลาผ่านไป ไม้เบิกนำจะถูกแทนที่ด้วยกลุ่มไม้เสถียรที่ทนร่มและกลายเป็นป่าที่สมบูรณ์ในที่สุด[35]

---

[30] สัมภาษณ์ นายรวม ช่วยเมือง, กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[31] สัมภาษณ์ พระครูปัญญาพัชรสิทธิ์, เจ้าคณะตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[32] สัมภาษณ์ พระอธิการอนันต์ มหาปญฺโญ, เจ้าอาวาสวัดน้ำเลา (ช่องลมเทวา) ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[33] สัมภาษณ์ นางเตือนใจ เดชจันทร์, ประธานกลุ่มอาชีพชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[34] สัมภาษณ์ นายกระแส มีกำลัง, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[35] สัมภาษณ์ นายภัคพงษ์ ปลาเงิน, รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

การจัดการด้านป่าไม้ โดยการปลูกไม้เนื้ออ่อนที่เจริญเติบโตเร็วเพื่อให้เกิดความร่มเย็นและเป็นแหล่งที่พักอาศัยของสัตว์เล็กน้อยใหญ่รวมทั้งมนุษย์ผู้แสวงหาความสงบจากธรรมชาติ[36] และการปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง ลำไย ต้นหว้า และอื่นๆ อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยในลักษณะการปลูกจะเป็นแถว เป็นแนวเดียวกัน เพื่อให้ใช้เกิดประโยชน์[37] นั่นคือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนแห่งการสร้างจิตสำนึกให้ร่วมกันรักษาป่าไม้ นอกจากนี้รูปแบบการจัดการด้านป่าไม้ ยังมีกิจกรรมที่ช่วยเป็นการส่งเสริมด้านการจัดการป่าไม้ อีกคือการ บวชป่า การบวชป่า เป็นการนำผ้าเหลืองที่เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการห้ามการตัดไม้ทำลายป่า และการตัดไม้ทำลายป่าเป็นการทำลายพระพุทธศาสนาอีกด้วย[38]

รูปแบบการจัดการระบบนิเวศด้านป่าไม้ ร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ประชาชนในชุมชน ในด้านระบบนิเวศด้านป่าไม้ในวัดป่าสุคะโต โดยการนำหลักปฏิบัติที่อาศัยอิงสภาพป่า และปลูกป่าเพิ่มเติมในอนาคตจะได้ใช้ประโยชน์ จึงทำแผนการปลูกป่าโดยรูปแบบต่างๆ ดังนี้ คือ

1. การให้ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมได้เห็นถึงประโยชน์ของการใช้พื้นที่ป่าในการปฏิบัติธรรมและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เหลืออยู่ และการปลูกเพิ่มเติม

2. มีการเดินธรรมยาตราเพื่อรณรงค์การไม่ตัดไม้ทำลายป่า การไม่เผาป่า และการไม่ใช่สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อป่าไม้ ที่จะเจริญเติบโตต่อไป โดยการใช้กลุ่มของเยาวชน และผู้สนใจปฏิบัติธรรมเป็นสื่อกลาง

3. มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่วัดป่าสุคะโต เป็นจำนวนหลายร้อยไร่ โดยการปลูกป่าในพื้นที่ที่แตกต่างกันไป เพื่อทดแทนป่าที่ขาดหายไป สำหรับต้นไม้ที่นำมาปลูกส่วนใหญ่ จะเป็นไม้ยืนต้นเพื่ออนาคต ลักษณะแห่งการปลูกต้นไม้จะเป็นแถวเป็นแนว ทั้งนี้เพื่อการใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปในอนาคต

4. มีการประสานจากหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ได้เข้ามาช่วยเหลือในด้าน การให้ความรู้การสนับสนุนต้นไม้ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะจากกรมป่าไม้และหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

---

[36] สัมภาษณ์ นางบุญทัน ขำปลอด, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[37] สัมภาษณ์ นายสมบูรณ์ แย้มอุบล, ประธานชุมชนเทศบาล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์; สัมภาษณ์ นายเสนอ อินทวงษ์, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์.

[38] สัมภาษณ์ นายสนั่น พรหมประเสริฐ, สมาชิกสภาเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์.

การจัดการทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์โดยการนำของเจ้าอาวาสหลายๆ ท่าน ซึ่งต่างก็เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถเพื่อที่จะพัฒนาและฟื้นฟู พื้นที่ป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จึงมีการอนุรักษ์และการป้องกันเขต เพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ เป็นป่าฟื้นฟู อีกหลายแห่ง โดยเฉพาะวัดป่ามหาวันต์ วัดป่าภูเขาทอง ที่ได้รณรงค์ให้คนส่วนมากได้เห็นถึงปัญหาของป่าไม้ที่เสื่อมโทรม และภัยแล้งต่างๆ ที่ตามมาจากการที่ไม่มีป่าไม้ เป็นต้น

4.3 รูปแบบการจัดการทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

จากการศึกษาระบบนิเวศทำให้ทราบถึงส่วนประกอบต่างๆ ของระบบนิเวศ การทำงานและการเชื่อมโยงกันของแต่ละส่วน และการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศตามธรรมชาติ นอกจากนี้เรายังพบว่ามนุษย์มีอิทธิพลสำคัญในระบบนิเวศ โดยมนุษย์เป็นผู้บริโภคลำดับสูงสุดของห่วงโซ่อาหาร กิจกรรมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการบริโภค การใช้พลังงาน และการหาแหล่งที่อยู่อาศัย ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติที่สะสมในโลกหมดไปอย่างรวดเร็ว พืชและสัตว์ขาดแคลนอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัยจนต้องสูญพันธุ์ไปจำนวนมาก นอกจากนี้ของเสียจากมนุษย์ยังสะสมในสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดปัญหามลพิษและส่งผลร้ายต่อสุขภาพ ในการจัดการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ต้องใช้ข้อมูลพื้นฐานทางนิเวศวิทยามาผสมผสานกับศาสตร์อื่นๆ ในเชิงของสหสาขาวิชา เพื่อให้สามารถวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ และพัฒนาแนวทางการจัดการระบบนิเวศ ด้านแนวทางและนโยบายในการจัดการทรัพยาการธรรมชาติที่ยั่งยืน ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์จากเอกสารตำราและการลงพื้นที่ จึงทำให้เห็นว่า การดำเนินการจัดการระบบนิเวศเป็นการกำหนดที่มนุษย์เป็นหลัก เพราะมนุษย์เป็นตัวกลางแห่งธรรมชาติทั้งหลาย เมื่อใดที่มนุษย์ไม่มีกิเลสธรรมชาติแวดล้อมก็ดำรงอยู่โดยไม่เบียดเบียน แต่เมื่อใดมนุษย์เบียดเบียนธรรมชาติ ธรรมชาติก็ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ จากการเข้าใจตรงนี้ ผู้วิจัยจึงเสนอรูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ โดยแบ่งออกเป็นสองรูปแบบ คือ รูปแบบการบริหารจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ และรูปแบบการการจัดการด้านดำเนินการเชิงพุทธ ดังจะได้นำเสนอต่อนี้

4.3.1 รูปแบบการบริหารงานด้านการจัดการระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

การบริหารการจัดการระบบนิเวศนั้น เพื่อที่จะให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของรูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ จึงได้นำเสนอรูปแบบของการบริหารออกเป็น 2 ประการ ได้แก่

1. รูปแบบการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงด้านนโยบาย

เป็นการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมาย เพื่อให้การจัดการระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

แห่งชาติ พ.ศ. 2535[39] ดังนั้นรูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงนโยบายของรัฐ ที่มีส่วนในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมร่วมกันผ่านระเบียบนโยบาย หรือที่เรียกว่า สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ[40] เพื่อการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมร่วมกัน การพัฒนาประเทศในระยะที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งในส่วนของทรัพยากรธรรมชาติที่สูญสิ้นไป หรือที่เหลือก็อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม และเกิดภาวะมลพิษที่ส่งผลต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน หากไม่มีการปรับแนวทางการพัฒนา ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งปัจจุบันอยู่ในขั้นวิกฤตแล้วนั้น ก็ยากที่จะบำบัดฟื้นฟูได้

นอกจากนี้ปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงกันใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะรุนแรงมากขึ้นตามการขยายตัว ของประชากรและการพัฒนาในแต่ละสาขา ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วง ต่อไปจะต้องมุ่งให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งพัฒนากระบวนการผลิตทั้งในสาขาเกษตรและอุตสาหกรรมที่ไม่ทำลายคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการปฏิบัติตามพันธกรณีข้อตกลงระหว่างประเทศหรือเงื่อนไขในการค้าระหว่างประเทศ วิสัยทัศน์ในการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในช่วงต่อไปมีดังนี้[41] คือ ระบบการบริหารและการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพในลักษณะองค์รวม โดยการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่นเพื่อให้ทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนองค์กรเอกชนและประชาชนผนึกกำลัง และมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดนโยบาย วางแผนและติดตามตรวจสอบ และประชาชนมีจิตสำนึก และร่วมดำเนินการป้องกัน แก้ไข และฟื้นฟูคุณภาพ สิ่งแวดล้อม ร่วมกันดังนี้

1) หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย[42]

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

---

[39] สัมภาษณ์ นายนรรฐพล จันทร์พิลา, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง.

[40] สัมภาษณ์ นายประมวล สงค์ประเสริฐ, ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง.

[41] สัมภาษณ์ นายธนกฤต เสียงอ่อน, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

[42] สัมภาษณ์ นายมาโนช ทองโปร่ง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่งและวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาต หรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

2) หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

3) หมวด 9 การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติกฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่

2. การเข้าไปมีส่วนในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่อาจมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน

3. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

ซึ่งรูปแบบการดำเนินการทางด้านนโยบายของรัฐเพื่อให้สิทธิแก่ประชาชนในการบริหารการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด จะเห็นว่าการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมเปิดโอกาสให้ประชาชนให้มีสิทธิเสมอกันในการจัดการสิ่งแวดล้อม

2. รูปแบบกำจัดการระบบนิเวศด้านแผนงาน

แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม[43] พ.ศ. 2550-2554 ได้กล่าวถึงแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน 5 ปีข้างหน้า จะใช้หลักการจัดการข้อ 3 การระวังไว้ก่อน (Precautionary Principle) ซึ่งเป็นหลักการจัดการเชิงรุกที่เน้นหลักการป้องกันผลกระทบล่วงหน้า มีการสร้างระบบภูมิคุ้มกันให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่เปราะบาง โดยให้มีการคุ้มครองรวมทั้งมีการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ ในขั้นการกำหนดนโยบาย โดยเฉพาะในกลยุทธ์ที่ 2 การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของทุกภาคี ได้กำหนดมาตรการให้มีการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ทุกระดับ โดยผลักดันให้มีการใช้กระบวนการการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ในทุกระดับ และเลือกนโยบายหรือพื้นที่นำร่องในการจัดทำการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ เช่น การบริหารจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบ หรือครัวของโลก และการขนส่งมวลชน เป็นต้น การจัดการวางแผนเป็นเรื่องของการกำหนดความต้องการ วิธีการปฏิบัติ และผลขอการกระทำในอนาคต เพื่อที่จะให้ทราบว่าจะต้องดำเนินการอะไร อย่างไร กับผู้ใด[44]

ดังนั้น การวางแผนจึงเป็นการสนับสนุนให้เกิดการตัดสินใจและการปฏิบัติอย่างมีหลักการและเหตุผล เพื่อบรรลุความสำเร็จในการจัดการด้านระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งหมายรวมถึงให้มวลมนุษย์มีสุขภาพที่ดีทั้งกายและจิตใจ และสามมารถดำรงชีพอยู่ใน

---

[43] สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, **การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์,** เรวดี โรจนกนันท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด, 2552).

[44] มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาวิทยาศาตร์สุขภาพ, **อนามัยสิ่งแวดล้อม,** พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: ประชาชน จำกัด, 2541), หน้า 25-37.

สังคมด้วยดี[45] และให้ได้รับสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และในทำนองเดียวกันมนุษย์ก็มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหมดทั้งมวลรวม ดังนั้นการจะจัดสรรให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่ได้นานจะต้องมีการจัดระบบนิเวศ ดังนี้ คือ

1) รูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงรุก

รูปแบบการบริหารงานดำเนินงานการแผนการจัดการของระบบนิเวศเชิงรุก เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต้องใช้หลัก ปธาน 4[46] ตามแนวทางพระพุทธศาสนาซึ่งหมายถึง ความเพียรที่ตั้งไว้ใสใจ เป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน อุดหนุนกำลังกายใจให้เข้มแข็ง อดทนฝ่าฟันอุปสรรคนานาชนิด สามารถประกอบกิจที่ไม่เหลือวิสัยให้สำเร็จได้ เป็นความเพียรที่ดีที่ชอบควรประกอบให้มีในตนในข้อที่ 2 และข้อที่ 3 คือ

1. **ปหานปธาน ปธาน** แปลว่า เพียรละ หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรละเพียรพยายามตัด กำจัด หรือทำลายปาปธรรม หรืออกุศลธรรม เช่นความโลภเป็นต้น ที่เกิดขึ้นในจิตใจ ในความหมายของกระบวนการการจัดการระบบนิเวศ หมายถึง ความเพียรการป้องกัน หรือการสร้างแนวป้องกันการทำลายระบบนิเวศ เพื่อไม่ให้ระบบนิเวศขาดการเสียความสมดุล ในระบบนิเวศของการเพียรเพื่อเฝ้าระวังนี้เป็นกระบวนการป้องกันระบบนิเวศอย่างหนึ่ง เช่น การออกราดระเวน การรวมกลุ่มสอดส่องดูแล ของคนที่เข้าไปทำลายธรรมชาติ

2. **ภาวนาปธาน** แปลว่า เพียรทำให้เกิดขึ้น เพียรทำให้เจริญมากขึ้น หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรทำกุศลธรรมคือความดีเช่นความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง หรือศีล สมาธิ ปัญญาหรือว่าโพชฌงค์ 7 มีสติเป็นต้นให้เกิดขึ้น ให้มีมากขึ้นในจิตใจ ในความหมายของกระบวนการการจัดการระบบนิเวศ หมายถึง การพัฒนาระบบเทคโนโลยี พัฒนาการศึกษา พัฒนาบุคลากร และพัฒนาการดำเนินงาน ในการจัดการระบบนิเวศอยู่เสมอ เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การนำหลักปธาน 4 ในข้อที่ 1 และข้อที่ 3 มาใช้เพื่อวิเคราะห์เป็นรูปแบบการดำเนินงานด้านการบริหารการจัดการระบบนิเวศด้านแผนงานเชิงรุก เพื่อจะทำให้แผนงานการจัดการเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ดังแผนการดำเนินงานดังนี้

---

[45] พัฒนา มูลพฤกษ์, **อนามัยสิ่งแวดล้อม,** พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: ซิกม่า ดีไซน์ กราฟฟิก จำกัด, 2546), หน้า 9.

[46] **องฺ.จตุกฺก.** (ไทย) 21/96/19.

2) รูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงรับ

รูปแบบการบริหารงานดำเนินงานการแผนการจัดการของระบบนิเวศเชิงรับ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต้องใช้หลัก ปธาน 4[47] ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในข้อที่ 2 และ ข้อที่ 4 คือ

1. ปหานปธาน ปธาน แปลว่า เพียรละ หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรละเพียรพยายามตัด กำจัด หรือทำลายปาปธรรม หรืออกุศลธรรม เช่นความโลภเป็นต้น ที่เกิดขึ้นในจิตใจ ความหมายของ ปหานปธาน หมายถึง การดำเนินการป้องกันกำจัดสิ่งที่เป็นอันตรายต่อระบบนิเวศที่จะก่อให้เกิดผลเสียต่อระบบนิเวศ เช่น การกำเนินการป้องกันต่างๆ ของการเข้ามารุกรานทำลายระบบนิเวศ

2. อนุรักขนาปธาน แปลว่า ความเพียรตามรักษา หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรตามรักษากุศลธรรม คือความดีที่เกิดขึ้นในจิตแล้วมิให้เสื่อมลงไป ประคับประคองความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น มิให้ฟั่นเฟือน ทำให้เจริญงอกงามไพบูลย์บริบูรณ์ยิ่งๆ ขึ้น ในความหมายของ การจัดการระบบนิเวศ หมายถึง การดำรงรักษาระบบนิเวศที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ดำรงอยู่ได้นาน และพัฒนาสิ่งที่เหลืออยู่ให้ได้พัฒนาขยายผลออกไปยิ่งขึ้น

การบริหารจัดการระบบนิเวศเชิงรับ เป็นการเตรียมการเพื่อการปรับปรุงแก้ไขการดำเนินการด้านระบบนิเวศเพื่อการฟื้นฟู จากผลการปฏิบัติการด้านเชิงรุกเมื่อเห็นผลก็จะได้นำผลการดำเนินการมาประมวลผลเพื่อให้เกิดการดำเนินการด้านการป้องกันได้อย่างทันท่วงที และเกิดการอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่อย่างจำกัดให้คงอยู่ได้นานยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น รูปแบบการบริหาจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ จะต้องนำหลัก ปธาน 4 มาเป็นกลไกลในการดำเนินงานด้านระบบนิเวศของนักบริหารทั้งหลาย เพื่อที่จะให้รู้เข้าใจ กระบวนการของระบบนิเวศ ทั้งการดำเนินงานเชิงรุก และการดำเนินงานด้านเชิงรับ เพื่อการรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนต่อไป

4.3.2 รูปแบบการปฏิบัติการด้านการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

เพื่อที่จะให้รูปแบบของการบริหารสำเร็จรุล่วง ผู้วิจัยจึงเสนอรูปแบบการจัดการด้านการดำเนินการเชิงพุทธ เพื่อการนำนโยบาย และแผนพัฒนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ สูงสุดต่อการจัดการระบบนิเวศ[48] จะต้องใช้หลักโกศล 3 เพราะนักวิเคราะห์การปฏิบัติงานถ้าขาดหลักของความรู้ความ

---

[47] **องฺ.จตุกฺก.** (ไทย) 21/69/19.

[48] สัมภาษณ์ พระครูกัลยาณพัชรสถิต, เจ้าคณะตำบลนาแซง วัดประชิตกัลยาณมุนี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์.

เข้าใจแล้วก็จะทำให้การจัดการระบบนิเวศไม่ประสบผล หลักโกศล หมายถึง ความฉลาด ความเชี่ยวชาญ ทักษะ ความชำนาญ ประกอบด้วย

1) **อายโกศล** หมายถึง ความฉลาดในความเจริญ หรือความรอบรู้ทางเจริญ และเหตุของความเจริญ เป็นความฉลาดในการที่จะ ดำเนินชีวิตของตนเองให้เจริญก้าวหน้า ทั้งในหน้าที่การงาน ลาภ ยศ สรรเสริญ โดยการสร้างความเจริญและพัฒนาตนเองในทางที่เป็นกุศลธรรม คือ ประกอบแต่กรรมดี อายโกศล ในความหมายของการจัดการระบบนิเวศ หมายถึง การดำเนินงานด้านการจัดการระบบนิเวศด้วยความฉลาดที่ประกอบด้วยปัญญา คือ ความรอบรู้สิ่งต่างๆ ในระบบนิเวศว่ามีองค์ประกอบอะไร มีลักษณะอย่างไร และรู้หนทางในการจัดการว่าเราจะปฏิบัติต่อระบบนิเวศประเภทนี้อย่างไร นอกจากนี้การจัดการระบบนิเวศจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอ เป็นผู้ช่างสังเกตของการเกิดการดับ การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

2) **อปายโกศล** หมายถึง ความฉลาดในความเสื่อม หรือรอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม เป็นความฉลาดในการที่จะไม่ดำเนินชีวิตของตนเองไปในทางที่เสื่อมเสีย รู้ว่าสิ่งที่เป็นความเสื่อมทั้งหลายไม่ควรกระทำ เช่น ทางแห่งอบายมุข ทางแห่งตัณหา เป็นต้น อปายโกศล ในความหมายของการการจัดการระบบนิเวศ ความเชี่ยวชาญเฉพาะทางของการจัดการระบบนิเวศก็จะเป็นผลทำให้การพัฒนาการจัดการระบบนิเวศเกิดผลต่อ เพราะจะได้รู้ถึงสภาวะของระบบนิเวศหรือทราบถึงการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ ชนิดของระบบนิเวศ การพัฒนาสานต่อระบบนิเวศเพื่อที่จะให้ระบบนิเวศดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

3) **อุปายโกศล** หมายถึง ความฉลาดในอุบาย หรือรอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ เป็นความฉลาดในการแก้ปัญหา แก้ไขเหตุการณ์ และมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาและเหตุการณ์เหล่านั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในความหมายของการจัดการระบบนิเวศ อุปายโกศล หมายถึง ความรอบรู้ในวิธีการแก้ไขปัญหาระบบนิเวศ และวิธีการแก้ไขปัญหาระบบนิเวศอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ความฉลาดความรอบรู้ด้านการจัดการเป็นเรื่องสำคัญของงงานระบบนิเวศเพราะจะได้ไม่เป็นการทำลาย ระบบที่เสียอยู่แล้ว และปรับปรุงพัฒนาส่วนที่ขาดให้กลับมีสภาพดีดังเดิม ถึงแม้ระบบนิเวศจะไม่เกิดสมบูรณอย่างรวดเร็วก็ตาม

กล่าวได้ว่า รูปแบบดำเนินงานการจัดการระบบนิเวศ จะต้องดำเนินการขับเคลื่อนงานระบบนิเวศให้สำเร็จจุดประสงค์ได้จะขาดมิได้คือผู้ปฏิบัติการ ดังนั้นจึงเสนอรูปแบบการจัดการระบบนิเวศด้านผู้ปฏิบัติการจะต้องมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้มีสติปัญญาในการจัดการระบบนิเวศ คือ ความรู้ความเข้าใจในแผนงานและนโยบาย เป็นผู้มีทักษะและความสามารถในการจัดการระบบนิเวศ คือ มีความเป็นคนที่สามารถฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการดำเนินงานด้านระบบนิเวศ และดำเนินการโดยใช้หลักธรรมาภิบาลในการจัดการระบบนิเวศ คือ กระบวนการอย่างหนึ่งที่

จะทำให้การจัดการระบบนิเวศดำเนินไปได้ จะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการ โดยการใช้หลักธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการ และฝ่ายธุรกิจ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลัง ก่อให้เกิดการ พัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภยันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการปกครองแบบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทยรัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบัน[49] นั่นคือ

1) หลักความมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ แสดงความคิดเห็นในการตัดสินใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไม่ว่าด้วยการแจ้งความการไต่สวนสาธารณะ การประชาสัมพันธ์ การแสดงประชามติหรืออื่นๆ

2) หลักความร่วมรับผิดชอบ ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ในการจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใส่ใจกับปัญหาและการกระตือรือร้นช่วยเหลือแก้ปัญหาตลอดจนการเคารพในความเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะรับผลจากการกระทำของตนเอง เป็นต้น

จึงสรุปได้ว่า รูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ จากการศึกษาวิเคราะห์พื้นที่ศึกษาและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงได้เสนอรูปแบบการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ ไว้สองส่วนคือ รูปแบบการบริหารจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ โดยนำหลักของปธาน 4 มาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการระบบนิเวศทั้งเชิงรุกและเชิงรับ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศที่มีอย่างต่อเนื่อง และด้านการดำเนินงานการจัดการระบบนิเวศเชิงพุทธ โดยนำเอาหลักของ โกศล 3 มาใช้ เพื่อพัฒนาการจัดการด้านบุคลากรให้เกิดความรู้ เกิดทักษะ และเกิดความเชี่ยวชาญในการดำเนินงานด้านการจัดการระบบนิเวศ เพื่อที่จะทำให้เกิดผลดีแก่การจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างจำกัดเกิดประโยชน์มากที่สุด และเกิดความยั่งยืนต่อไป

---

[49] ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542.

4.4 รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นเรื่องของชนหมู่มาก หาใช่เรื่องของบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียวจะจัดให้มีขึ้นได้ ดังนั้นจึงขอเสนอ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ไว้ดังนี้

4.4.1 เครือข่าย “ศรัทธา-ปสาทะ” งานปอยหลวงเป็นการประสานตัวกันเป็นเครือข่ายของชุมชน เกิดขึ้นจากแรงศรัทธา - ปสาทะ คือ ความเลื่อมใสที่มีต่อสัญลักษณ์ความเชื่อนั้นๆ และ/หรือศาสนาที่ชุมชนนั้นนับถือสืบต่อกันมาช้านาน การสานตัวของเครือข่ายเป็นการรวมโลกทางจิตวิญญาณ 3 ระดับชั้นเข้าด้วยกัน คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกของอมนุษย์หรือนรก และ/หรืออดีตชาติชาตินี้และชาติหน้า เรียกว่า “เครือข่ายทางจิตวิญญาณ” ที่ยึดโยงมนุษย์เข้ากับเทพยดา และสัตว์นรก โดยมีฐานความคิดอยู่บนความเชื่อถือศรัทธาต่อหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์ศาสดา ที่จะเป็นเครื่องชี้แนะหนทางไปสู่ปรโลกให้แก่จิตวิญญาณหลังจากตนได้ล่วงลับดับขันธ์จากโลกนี้ไปแล้ว อีกอย่างหนึ่งนั้น ความศรัทธายังเป็นความจริงระดับปรากฏการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์ในสังคม ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างความคิดและข้อปฏิบัติสำหรับกำหนดแนวทางดำเนินชีวิตของตนเองยึดโยงไว้ร่วมกันในสังคมโลกนี้

4.4.2 เครือข่ายกลุ่ม “ครอบครัว-เครือญาติ” การที่มนุษย์ถือกำเนิดขึ้นบนโลก สังคมแรกที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยคือครอบครัว และค่อยๆ ขยับขยายการรับรู้และความคุ้นเคยนั้นไปสู่กลุ่มเครือญาติใกล้ชิด และหมู่ญาติที่อยู่ห่างไกลออกไป ครอบครัวและกลุ่มเครือญาติจึงถือเป็นสถาบันพื้นฐานแรกสุดของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ มีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมานับแต่สังคมบุพกาล การดำรงอยู่ของกลุ่มครอบครัวและเครือญาติเกิดขึ้นจากความแน่นแฟ้นของการประสานตัวเป็นเครือข่ายที่โยงใยอยู่ด้วยสายสัมพันธ์ทางสายโลหิตและการแต่งงาน ทั้งทางฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง และ/หรือทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะนำไปสู่การนับญาติวงศ์และกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ไว้ในกลุ่มสังคมอย่างแนบแน่น งานปอยหลวงจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ในทุกระดับนับตั้งแต่เป็นความสัทธาปสาทส่วนบุคคลของปัจเจก เป็นความร่วมแรงร่วมใจใสสัทธาในหมู่ครอบครัว และกลุ่มเครือญาติ ทั้งในละแวกบ้านชุมชนเดียวกัน ชุมชนใกล้เคียง และที่แยกย้ายกันไปตั้ง ถิ่นฐานห่างไกลกันออกไปตามเหตุปัจจัย

4.4.3 เครือข่าย “หมู่บ้าน/ชุมชน” การขยายความเข้าใจเครือข่ายในระดับบ้าน/ชุมชนเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ต่อจากกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งก่อให้เกิดความสำนึกร่วมต่อบ้านเมืองหรือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ โดยการได้เรียนรู้แบบแผนความสัมพันธ์ทาง

วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้นๆ รวมไปถึงความเชื่อมต่อสำนึกและแบบแผนเชื่อมโยงไปสู่กลุ่ม/หมู่บ้านหรือชุมชนอื่น ๆ โดยรอบ สานต่อเป็นเครือข่ายกลุ่มบ้านหรือชุมชนในบริเวณพื้นที่เดียวกันหรือห่างไกลออกไปซึ่งยังคงความสัมพันธ์กันอยู่ ในลักษณะการรักษาระยะถี่ห่างทางสังคมระหว่างสมาชิกต่างกลุ่ม ผ่านสายการเกื้อกูลกันทางสังคม (ให้-รับ-แลกเปลี่ยน) ได้แก่ ด้านทุนทรัพย์ ด้านความรู้ ด้านข่าวสาร และด้านอารมณ์ เป็นต้น โดยมีสมาชิกในสังคมแต่ละสังคมติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีความเชื่อถือศรัทธาต่อกัน มีความสนิทคุ้นเคยและมีความถี่ในการติดต่อพบปะเป็นพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์เหล่านั้น ด้วยมุมมองในมิตินี้งานปอยหลวงจึงขยับขยายเครือข่ายในวงกว้างออกไปสู่ระดับหมู่บ้านชุมชน ทั้งในแง่การปกครองบ้านเมืองและการต้งั ถิ่นฐานบ้านเรือน

4.4.4 เครือข่าย “ความสัมพันธ์เครือข่ายวัฒนธรรมชุมชน”/เครือข่าย เมืองหรือชุมชนเป็นความสัมพันธ์แนวดิ่งตามห้วงเวลาที่ตั้งอยู่เบื้องหลังรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนในเขตพื้นที่เดียวกัน สายเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคมอาจมีเครื่องชี้แสดงหลายอย่าง เช่น ภาษาพูดภาษาเขียน อาชีพเกษตรกรรม งานช่างฝีมือ ความเชื่อและประเพณี พิธีกรรมการร่วมกันใช้แหล่งทรัพยากรดิน นา ป่าไม้ การแต่งงานและสายเลือด รวมทั้งการนับถือผีตัวเดียวกันเป็นต้น ส่วนสายสัมพันธ์ด้านศาสนาของชาวพุทธที่พบในเพชรบูรณ์คือ การเกื้อกูลกันทางศาสนาและวัฒนธรรมสังคม ความสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์บนพื้นฐาน” อุดมคติ เพื่อสุข 3 ประการ ได้แก่ ความสุขในโลกนี้ ความสุขในโลกหน้า และความสุขในพระนิพพาน”อาจพิจารณาได้จากระดับปัจเจก ระดับกลุ่มครอบครัว-เครือญาติ ระดับบ้าน/เมือง ไปจนถึงระดับโลกสังคมชาวพุทธทั้งมวล เป็นสำนึกร่วมที่ชุมชนในอดีตสร้ างร่วมกันมา ผ่านกิจกรรม ตำนานประเพณีและศิลปกรรมต่างๆ ชาวล้านนาสร้างมโนทัศน์เรียกชุมชนย่อยๆ แสดงถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกันมาของกลุ่มคน” ชาวบ้าน-ชาววัด” นับตั้งแต่อดีต สำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์หัววัดได้หล่อหลอมชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีขนาดกว้างใหญ่ทั้งพื้นที่และผู้คน

สรุปได้ว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ จะต้องดำเนินการขับเคลื่อนงานระบบนิเวศให้สำเร็จจุดประสงค์ได้จะขาดมิได้คือผู้ปฏิบัติการ ดังนั้นจึงเสนอรูปแบบการจัดการระบบนิเวศด้านผู้ปฏิบัติการจะต้องมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้มีสติปัญญาในการจัดการระบบนิเวศ คือ ความรู้ความเข้าใจในแผนงานและนโยบาย เป็นผู้มีทักษะและความสามารถในการจัดการระบบนิเวศ คือ มีความเป็นคนที่สามารถฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ในการดำเนินงานด้านระบบนิเวศ และดำเนินการโดยใช้หลักธรรมาภิบาลในการจัดการระบบนิเวศ คือ กระบวนการอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดการระบบนิเวศดำเนินไปได้ จะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการ โดยการใช้หลักธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เป็นแนวทางสำคัญในการจัด

ระเบียบให้สังคมรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการ และฝ่ายธุรกิจ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคี และร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภยันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการปกครองแบบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทยรัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบันนั่นคือ 1. หลักความมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ แสดงความคิดเห็น ในการตัดสินใจปัญหาสิ่งแวดและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไม่ว่าด้วยการแจ้งความการไต่สวนสาธารณะ การประชาสัมพันธ์ การแสดงประชามติหรืออื่นๆ 2. หลักความร่วมรับผิดชอบ ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ในการจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใส่ใจกับปัญหาและการกระตือรือร้นช่วยเหลือแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะรับผลจากการกระทำของตนเอง เป็นต้น

สรุปได้ว่า รูปแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการนาแนวคิดหรือวิธีคิด 2 แนวทางหลัก คือ การอนุรักษ์ทรัพยากร (Conserving resources) ประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ (Ideas about nature) แนวคิดเกี่ยวกับสังคม (Ideas about society) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา (Ideas about development) แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (Ideas about environment) แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งและสันติภาพ (Ideas about war & peace) เพื่อนามาพัฒนาหลักสัปปายะ 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับผู้บาเพ็ญธรรมหรือผู้อยู่อาศัยในวัด เพื่อนาไปสู่แนวทางที่ 2 คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร (Exploiting resources) ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการผลผลิตของมนุษย์ (Ideas about human production) แนวคิดเกี่ยวกับการผลผลิตของธรรมชาติ (Ideas about nature’s production) และแนวคิดเกี่ยวกับระบบภูมิชีวทัศน์ (Ideas about biogeographical systems) เพื่อนามาสู่การพัฒนาตนเองของผู้บาเพ็ญธรรมหรือผู้อยู่อาศัย เพื่อก่อให้เกิดสถานที่อยู่ที่น่าอยู่อาศัย กล่าวคือเป็นปฏิรูปเทสที่แท้จริง

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า การที่จะให้ศูนย์กลางชุมชน จำเป็นต้องพัฒนาชุมชนในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจกรรมของวัดในการบริการแก่ชุมชนด้านศาสนาและวัฒนธรรมมีอยู่ 2 ชนิดใหญ่ๆ คือ

1. กิจกรรมด้านศาสนบริการ คือ การให้บริการภายในวัด ซึ่งได้แก่

1.1 กิจกรรมในด้านการบำรุงรักษาวัด เช่น จัดให้มีแบบแปลนแผนผัง มีการรักษาความสะอาด ปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่น และมีบรรยากาศสงบ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้ดีเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้ได้เข้าไปในวัด กิจกรรมด้านการปกครองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ได้แก่ การทำวัตรสวดมนต์ การสมาทานศีล การฝึกอบรมต่างๆ

1.2 กิจกรรมในด้านการให้การศึกษา ให้การศึกษาหรือสนับสนุนผู้ที่อยู่ในชุมชนให้ได้รับการศึกษา ตลอดจนถึงวิชาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อความรู้และช่วยตัวเอง

1.3 กิจกรรมด้านสาธารณบริการในชุมชน ได้แก่ การจัดสถานที่ศูนย์อบรมศีลธรรมหรือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

2. กิจกรรมด้านชุมชนบริการ ได้แก่ การจัดให้มีธรรมศาลาเปิดบริการทุกวันพระและวันอาทิตย์ให้ประชาชนได้ฟังธรรม ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาให้คำปรึกษาแก่ผู้มีทุกข์ จัดอุปสมบทหรือบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนหรือเทศกาลเข้าพรรษา ตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนทั่วไป จัดฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ทีรายได้น้อย สาหรับกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ กิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาของชนบท ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับความไม่รู้ ความยากจน ความเจ็บไข้ วัดช่วยได้โดยจัดกิจกรรมด้านการศึกษาส่งเสริมวิชาชีพการสนับสนุนตั้งสหกรณ์ต่างๆ จัดสาธารณสุขมูลฐาน อบรมจิตใจให้มีคุณธรรม ให้วัดเป็นแหล่งกระจายข่าวให้ความรู้ใหม่ๆ แก่ชุมชนและเป็นผู้ช่วยในการตัดสินใจเป็นที่ปรึกษากิจกรรมต่างๆ กิจกรรมของชุมชน แบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

2.1 ด้านการประสานงานกับหน่วยงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้ความร่วมมือกับทางราชการ ในการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้น ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในชุมชนให้คำปรึกษาแนะนาการทางานของกลุ่มอาสาสมัครในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน จัดให้วัดเป็นสถานที่ประชุมและอบรมทางวิชาชีพ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้

2.2 กิจกรรมด้านการจัดสวัสดิการ การควบคุมและรักษาสาธารณะสมบัติชุมชน ได้แก่ การจัดหาแหล่งน้ำดื่มใช้ในบริเวณชุมชน บริการให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อหรือให้บริการต่างๆ ของชุมชน ให้มีการศึกษาอบรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางชุมชน

2.3 กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ จัดศาสนพิธีให้ประหยัดและเรียบง่าย ดูแลอนุรักษ์และเผยแพร่จิตรกรรม ปฏิมากรรม ตลอดจนโบราณวัตถุที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จัดให้มีนิทรรศการขึ้นภายในวัดเท่าที่โอกาสจะอำนวย

2.4 กิจกรรมด้านการบริหาร กิจการจากพระศาสนาภายในชุมชนได้แก่ การจัดทำแผนผัง สัดส่วน ตลอดจนความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ของทางราชการ

2.5 กิจกรรมด้านศาสนาเพื่อประชาชน ได้แก่ การจัดหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นในวัด การเปิดสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชนผู้สนใจ

2.6 กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข สถานีอนามัย หรือสหกรณ์ยา เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนร่วมมือกับทางราชการในการแนะนำให้ประชาชนมีความรู้ทางโภชนาการ รักษาสุขภาพอนามัยการป้องกันรักษาโรค

2.7 กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนธรรม ได้แก่ การจัดให้มีการเผยแพร่ธรรมะทางหนังสือพิมพ์ วารสารท้องถิ่น หรือทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จัดให้พระภิกษุและสามเณรออกเยี่ยมและเผยแพร่ธรรมะให้แก่ประชาชนตามหมู่บ้าน ที่กล่าวไปแล้วนั้นเป็นหัวข้อส่วนใหญ่ของการบริหาร และการจัดองค์กรในด้านการพัฒนาชุมชน ส่วนการบูรณะวัดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน โบราญวัตถุที่มีอยู่ให้คงสภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป

นอกจากนั้น ชุมชนในประเทศไทยยังมีการจัดรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับจุดเน้นแตกต่างกันไปตามความพร้อมของชุมชน โดยผู้วิจัยขอจัดกลุ่มตามรูปแบบกิจกรรมได้ดังนี้

1) การจัดสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ อาคารสถานที่หรือกายภาพของชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ ด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์ วิจิตรศิลป์และสถาปัตยกรรม อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสื่อการเรียนรู้อันทรงคุณค่า ส่วนชุมชนในชนบท เน้นธรรมชาติ ความสงบ ร่มรื่น อย่างไรก็ตาม วัดทุกวัดที่เป็นกรณีศึกษารวมถึงวัดในเมืองมีจุดเด่นเหมือนกันในด้านสภาพแวดล้อมที่มีความเป็นธรรมชาติ อาคารสถานที่สะอาด เหมาะกับการเรียนรู้ธรรม และเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) การจัดศาสนพิธี พิธีกรรม เทศกาลงานบุญตามประเพณีนิยม และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ถือเป็นสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีที่ทุกวัดจัด เช่น การแสดงธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนา การบาเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การทาวัตร การจัดงานพิธีทางศาสนา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา การบรรพชา เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมศาสนาแล้ว ยังจัดกิจกรรมอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้อีกด้วย

3) การผลิตสื่อเพื่อเผยแผ่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแจ้ง

4) การจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม หอศิลป์ หอกระจายข่าว อุทยานการศึกษา สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ

5) การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการโดยเน้นการใช้สื่อบุคคล คือ พระสงฆ์ อาจจำแนกที่สำคัญอย่างกว้างๆ ได้ดังนี้ การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางชุมชน ปลูกฝังและส่งเสริมแก่ประชาชนโดยการบรรยาย อภิปราย เสวนา สนทนาธรรม การฝึกอบรมปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปะวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เช่น การจัดธรรมสัญจร การจัดนาชมวัด การจัดนิทรรศการ การประกวดสวดมนต์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยการจัดอบรมหลักสูตรหลากหลายสำหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น การนวดแผนโบราณ การทำยาสมุนไพร งานศิลปะ การจัดกิจกรรมให้ความรู้เชิงวิชาการแก่ประชาชน เช่นสุขภาพ พลานามัย การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) ศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา 2) ศึกษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืน ทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ 3) รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ สรุปผลวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อดังนี้

5.1.1 ศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา

จากผลการศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา พบว่า นิเวศวิทยา (Ecology) คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตในธรรมชาติ ทาให้เกิดความสัมพันธ์จนเป็นระบบ เรียกว่า ระบบนิเวศ (Ecosystem) โดยมีสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กาหนดขึ้น มีทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ซึ่งเป็นแบบแผนพฤติกรรม ความคิด และความรู้ต่าง ๆ ส่วนแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกาหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม แนวคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสาคัญ คือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่แตกต่างกัน

กล่าวได้ว่า แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดที่ศึกษาวัฒนธรรม ซึ่งเป็นระบบสังคมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นรูปแบบของการอยู่อาศัยและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่สามารถสังเกตได้โดยตรง มีหลักฐานที่สามารถอ้างอิง และสามารถวัดได้

อย่างตรงไปตรงมา วัฒนธรรมเป็นแนวคิดที่ประกอบด้วย ความคิดที่ใช้ร่วมกัน วิธีคิด กฎระเบียบและมีความหมายอันเป็นยอบรับกันในสังคมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเลือกที่จะอยู่ในวัฒนธรรมที่กำหนดไว้ และเรียนรู้ว่าจะเลือกไม่ทำหรือทำสิ่งใด เป็นวิธีการที่มนุษย์กำหนดมาตรฐานและใช้วางแผนสาหรับการตัดสินใจในสิ่งที่ต้องการทำ โดยเฉพาะในระบบนิเวศทางวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน เป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยฝีมือของมนุษย์เอง นิเวศวิทยาวัฒนธรรมก็คือ การสร้างความสมดุลระหว่างแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ประเภทของระบบนิเวศในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ

1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติ (Natural Ecosystems) ประกอบด้วย

1.1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Natural Ecosystems) ได้แก่ อุตุนิยาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด

1.2) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต (Biotic Natural Ecosystems) ได้แก่ พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปในพันธุกรรม และจิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทางานของจิตและเจตสิก

2) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystems) ประกอบด้วย

2.1) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Material Culture Ecosystems) ได้แก่ ที่อยู่อาศัย วัดวิหาร บ้านเรือน สระน้า เป็นต้น

2.2) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Non- Material Culture Ecosystems) ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง กฎหมาย กฎระเบียบ การจัดความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม เป็นต้น

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภายนอกตามหลักสัปปายะ 7 เป็นแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยหรือวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นที่สบายและเหมาะสมเกื้อกูลกับบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ 7 ด้าน คือ (1) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) (2) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) (3) ภัสสสัปปายะ (ถ้อยคำเป็นที่สบาย) (4) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) (5) โภชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) (6) อุตุสัปปายะ (อุณหภูมิเป็นที่สบาย) และ (7) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย)

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภายในตามหลักภาวนา 4 เป็นแนวคิดในการพัฒนากายกับจิตของบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ โดยใช้หลักภาวนา 4 แบ่งออกเป็น 2 แนวทาง คือ (1) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางกาย ได้แก่ กายภาวนา (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมตนเอง และศีลภาวนา (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านสังคม (2) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญาขัดแย้งกันของสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ การสร้างความตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจะเข้ามาจัดการเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับสภาพแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่นั่นเอง

แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา มีความหมายถึงสิ่งที่เรียกว่า บริขาร หรือบริวาร คือ สิ่งที่อยู่แวดล้อมกันทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาทางจิตวิญญาณของมนุษย์ ซึ่งนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนานั้นยังหมายความรวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และสภาพแวดล้อมในแต่ละแห่ง มีความสำคัญที่แตกต่างกัน เช่น สภาพแวดล้อมที่มีลักษณะสงบ เงียบสงัด เหมาะเป็นที่บำเพ็ญเพียร สภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยพืชหลากหลายชนิด ก็เป็นแหล่งของยารักษาโรค เป็นแหล่งที่อยู่ที่อาศัยที่เรียกได้ว่าเป็น ปฏิรูปเทสวาสะ คือมีระบบนิเวศที่ดีสำหรับการอยู่อาศัยและใช้ปฏิบัติธรรม และยังต้องประกอบด้วยกัลยาณมิตร หรือคนดี หากสถานที่ใดไม่เหมาะสมและไม่มีคนดีหรือกัลยาณมิตร สถานที่นั้นก็ยังไม่ได้ชื่อว่า ปฏิรูปเทส เพราะปฏิรูปเทสวาสะมีความหมายครอบคุลมถึงถิ่นที่อยู่ที่เหมาะสมสำหรับมนุษย์ และเป็นสถานที่ที่เกื้อกูลต่อการอบรมพัฒนาตนเองด้วย

ประเภทของระบบนิเวศในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลักๆ คือ

1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติ (Natural Ecosystems) ประกอบด้วย

1.1) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Natural Ecosystems) ได้แก่อุตุนิยาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด

1.2) ระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีชีวิต (Biotic Natural Ecosystems) ได้แก่ พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปในพันธุกรรม และจิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทางานของจิตและเจตสิก

2) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรม (Cultural Ecosystems) ประกอบด้วย

2.1) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Material Culture Ecosystems) ได้แก่ ที่อยู่อาศัย วัดวิหาร บ้านเรือน สระน้ำ เป็นต้น

2.2) ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Non- Material Culture Ecosystems) ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง กฎหมาย กฎระเบียบ การจัดความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม เป็นต้น

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภายนอกตามหลักสัปปายะ 7 เป็นแนวคิดในการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยหรือวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นที่สบายและเหมาะสมเกื้อกูลกับบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ 7 ด้าน คือ (1) อาวาสสัปปายะ (ที่อยู่อาศัยเป็นที่สบาย) (2) โคจรสัปปายะ (แหล่งอาหารเป็นที่สบาย) (3) ภัสสสัปปายะ (ถ้อยคาเป็นที่สบาย) (4) ปุคคลสัปปายะ (บุคคลเป็นที่สบาย) (5) โภชนสัปปายะ (อาหารเป็นที่สบาย) (6) อุตุสัปปายะ (อุณหภูมิเป็นที่สบาย) และ (7) อิริยาบถสัปปายะ (การเคลื่อนไหวเป็นที่สบาย)

หลักการของแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมภายในตามหลักภาวนา 4 เป็นแนวคิดในการพัฒนากายกับจิตของบุคคลที่อยู่อาศัยและบุคคลที่เข้ามาใช้ประโยชน์ โดยใช้หลักภาวนา 4 แบ่งออกเป็น 2 แนวทาง คือ (1) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางกาย ได้แก่ กายภาวนา (Physical Development) เป็นการฝึกอบรมตนเอง และศีลภาวนา (Social Development) การฝึกอบรมพฤติกรรมทางด้านสังคม (2) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมทางจิต ได้แก่ จิตตภาวนา (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ภาวนา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญา

5.1.2 สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์

รูปแบบการจัดการระบบนิเวศด้านป่าไม้ ร่วมกับพระภิกษุสงฆ์ประชาชนในชุมชน ในด้านระบบนิเวศด้านป่าไม้ในวัดป่าสุคะโต โดยการนำหลักปฏิบัติที่อาศัยอิงสภาพป่า และปลูกป่าเพิ่มเติมในอนาคตจะได้ใช้ประโยชน์ จึงทำแผนการปลูกป่าโดยรูปแบบต่างๆ ดังนี้ คือ

1) การให้ผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมได้เห็นถึงประโยชน์ของการใช้พื้นที่ป่าในการปฏิบัติธรรมและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เหลืออยู่ และการปลูกเพิ่มเติม

2) มีการเดินธรรมยาตราเพื่อรณรงค์การไม่ตัดไม้ทำลายป่า การไม่เผาป่า และการไม่ใช่สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อป่าไม้ ที่จะเจริญเติบโตต่อไป โดยการใช้กลุ่มของเยาวชน และผู้สนใจปฏิบัติธรรมเป็นสื่อกลาง

3) มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่วัดป่าสุคะโต เป็นจำนวนหลายร้อยไร่ โดยการปลูกป่าในพื้นที่ที่แตกต่างกันไป เพื่อทดแทนป่าที่ขาดหายไป สำหรับต้นไม้ที่นำมาปลูกส่วนใหญ่ จะเป็นไม้ยืนต้นเพื่ออนาคต ลักษณะแห่งการปลูกต้นไม้จะเป็นแถวเป็นแนว ทั้งนี้เพื่อการใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไปในอนาคต

4) มีการประสานจากหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ได้เข้ามาช่วยเหลือในด้าน การให้ความรู้ การสนับสนุนต้นไม้ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะจากกรมป่าไม้ และหน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

การจัดการทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์โดยการนำของเจ้าอาวาสหลายๆ ท่าน ซึ่งต่างก็เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถเพื่อที่จะพัฒนาและฟื้นฟู พื้นที่ป่าให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จึงมีการอนุรักษ์และการป้องกันเขต เพื่อเป็นป่าอนุรักษ์ เป็นป่าฟื้นฟู อีกหลายแห่ง โดยเฉพาะวัดป่ามหาวันต์ วัดป่าภูเขาทอง ที่ได้รณรงค์ให้คนส่วนมากได้เห็นถึงปัญหาของป่าไม้ที่เสื่อมโทรม และภัยแล้งต่างๆ ที่ตามมาจากการที่ไม่มีป่าไม้ เป็นต้น

5.1.3 รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นเรื่องของชนหมู่มาก หาใช่เรื่องของบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียวจะจัดให้มีขึ้นได้ ดังนั้นจึงขอเสนอ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ไว้ดังนี้

1) เครือข่าย “ศรัทธา-ปสาทะ” งานปอยหลวงเป็นการประสานตัวกันเป็นเครือข่ายของชุมชน เกิดขึ้นจากแรงศรัทธา - ปสาทะ คือความเลื่อมใสที่มีต่อสัญลักษณ์ความเชื่อนั้นๆ และ/หรือศาสนาที่ชุมชนนั้นนับถือสืบต่อกันมาช้านาน การสานตัวของเครือข่ายเป็นการรวมโลกทางจิตวิญญาณ 3 ระดับชั้นเข้าด้วยกัน คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกของอมนุษย์หรือนรก และ/หรืออดีตชาติ ชาตินี้และชาติหน้า เรียกว่า “เครือข่ายทางจิตวิญญาณ” ที่ยึดโยงมนุษย์เข้ากับเทพยดา และสัตว์นรก โดยมีฐานความคิดอยู่บนความเชื่อถือศรัทธาต่อหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์ศาสดา ที่จะเป็นเครื่องชี้แนะหนทางไปสู่ปรโลกให้แก่จิตวิญญาณหลังจากตนได้ล่วงลับดับขันธ์จากโลกนี้ไปแล้ว อีกอย่างหนึ่งนั้น ความศรัทธายังเป็นความจริงระดับปรากฏการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์ในสังคม ได้ยึดถือเป็นแบบอย่างความคิดและข้อปฏิบัติสำหรับกำหนดแนวทางดำเนินชีวิตของตนเองยึดโยงไว้ร่วมกันในสังคมโลกนี้

2) เครือข่ายกลุ่ม “ครอบครัว-เครือญาติ” การที่มนุษย์ถือกำเนิดขึ้นบนโลก สังคมแรกที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยคือครอบครัว และค่อยๆ ขยับขยายการรับรู้และความคุ้นเคยนั้นไปสู่กลุ่มเครือญาติใกล้ชิด และหมู่ญาติที่อยู่ห่างไกลออกไป ครอบครัวและกลุ่มเครือญาติจึงถือเป็นสถาบันพื้นฐานแรกสุดของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ มีแบบแผนทางวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมานับแต่สังคมบุพกาล การดำรงอยู่ของกลุ่มครอบครัวและเครือญาติเกิดขึ้นจากความแน่นแฟ้นของการประสานตัวเป็นเครือข่ายที่โยงใยอยู่ด้วยสายสัมพันธ์ทางสายโลหิตและการแต่งงานทั้งทางฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง และ/หรือทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะนำไปสู่การนับญาติวงศ์และกำหนด

ความสัมพันธ์ของมนุษย์ไว้ในกลุ่มสังคมอย่างแนบแน่น งานปอยหลวงจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ในทุกระดับนับตั้งแต่เป็นความสัทธาปสาทส่วนบุคคลของปัจเจก เป็นความร่วมแรงร่วมใจใสสัทธาในหมู่ครอบครัว และกลุ่มเครือญาติ ทั้งในละแวกบ้านชุมชนเดียวกัน ชุมชนใกล้เคียง และที่แยกย้ายกันไปตั้ง ถิ่นฐานห่างไกลกันออกไปตามเหตุปัจจัย

3) เครือข่าย “หมู่บ้าน/ชุมชน” การขยายความเข้าใจเครือข่ายในระดับบ้าน/ชุมชน เป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การจัดความสัมพันธ์ต่อจากกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งก่อให้เกิดความสำนึกร่วมต่อบ้านเมืองหรือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ โดยการได้เรียนรู้แบบแผนความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้นๆ รวมไปถึงความเชื่อมต่อสำนึกและแบบแผนเชื่อมโยงไปสู่กลุ่ม/หมู่บ้านหรือชุมชนอื่น ๆ โดยรอบ สานต่อเป็นเครือข่ายกลุ่มบ้านหรือชุมชนในบริเวณพื้นที่เดียวกันหรือห่างไกลออกไปซึ่งยังคงความสัมพันธ์กันอยู่ ในลักษณะการรักษาระยะถี่ห่างทางสังคมระหว่างสมาชิกต่างกลุ่ม ผ่านสายการเกื้อกูลกันทางสังคม (ให้-รับ-แลกเปลี่ยน) ได้แก่ ด้านทุนทรัพย์ ด้านความรู้ ด้านข่าวสาร และด้านอารมณ์ เป็นต้น โดยมีสมาชิกในสังคมแต่ละสังคมติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีความเชื่อถือศรัทธาต่อกัน มีความสนิทคุ้นเคยและมีความถี่ในการติดต่อพบปะเป็นพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์เหล่านั้น ด้วยมุมมองในมิตินี้งานปอยหลวงจึงขยับขยายเครือข่ายในวงกว้างออกไปสู่ระดับหมู่บ้านชุมชน ทั้งในแง่การปกครองบ้านเมืองและการตั้ง ถิ่นฐานบ้านเรือน

4) เครือข่าย “ความสัมพันธ์เครือข่ายวัฒนธรรมชุมชน”/เครือข่าย เมืองหรือชุมชน เป็นความสัมพันธ์แนวดิ่งตามห้วงเวลาที่ตั้งอยู่เบื้องหลังรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนในเขตพื้นที่เดียวกัน สายเชื่อมต่อทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคมอาจมีเครื่องชี้แสดงหลายอย่าง เช่น ภาษาพูดภาษาเขียน อาชีพเกษตรกรรม งานช่างฝีมือ ความเชื่อและประเพณี พิธีกรรมการร่วมกันใช้แหล่งทรัพยากรดิน นา ป่าไม้ การแต่งงานและสายเลือด รวมทั้งการนับถือผีตัวเดียวกันเป็นต้น ส่วนสายสัมพันธ์ด้านศาสนาของชาวพุทธที่พบในเพชรบูรณ์คือ การเกื้อกูลกันทางศาสนาและวัฒนธรรมสังคม ความสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์บนพื้นฐาน” อุดมคติ เพื่อสุข 3 ประการ ได้แก่ ความสุขในโลกนี้ ความสุขในโลกหน้า และความสุขในพระนิพพาน”อาจพิจารณาได้จากระดับปัจเจก ระดับกลุ่มครอบครัว-เครือญาติ ระดับบ้าน/เมือง ไปจนถึงระดับโลกสังคมชาวพุทธทั้งมวล เป็นสำนึกร่วมที่ชุมชนในอดีตสร้ างร่วมกันมา ผ่านกิจกรรม ตำนานประเพณีและศิลปกรรมต่างๆ ชาวล้านนาสร้างมโนทัศน์เรียกชุมชนย่อยๆ แสดงถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกันมาของกลุ่มคน” ชาวบ้าน-ชาววัด” นับตั้งแต่อดีต สำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์หัววัดได้หล่อหลอมชุมชนต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีขนาดกว้างใหญ่ทั้งพื้นที่และผู้คน

สรุปได้ว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ จะต้องดำเนินการขับเคลื่อนงานระบบนิเวศให้สำเร็จ

จุดประสงค์ได้จะขาดมิได้คือผู้ปฏิบัติการ ดังนั้นจึงเสนอรูปแบบการจัดการระบบนิเวศด้านผู้ปฏิบัติการจะต้องมีลักษณะเป็นผู้ที่มีความรู้มีสติปัญญาในการจัดการระบบนิเวศ คือ ความรู้ความเข้าใจในแผนงานและนโยบาย เป็นผู้มีทักษะและความสามารถในการจัดการระบบนิเวศ คือ มีความเป็นคนที่สามารถฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการดำเนินงานด้านระบบนิเวศ และดำเนินการโดยใช้หลักธรรมาภิบาลในการจัดการระบบนิเวศ คือ กระบวนการอย่างหนึ่งที่จะทำให้การจัดการระบบนิเวศดำเนินไปได้ จะต้องดำเนินการให้คนในชุมชนมีส่วนในการบริหารจัดการ โดยการใช้หลักธรรมาภิบาล หมายถึง การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมรัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่าย ราชการ และฝ่ายธุรกิจ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรู้รักสามัคคีและร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการ พัฒนาอย่างยั่งยืน และเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศ เพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภยันตรายที่หากจะมีมาในอนาคต เพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรม ความโปร่งใส และความมีส่วนร่วม อันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการปกครองแบบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข สอดคล้องกับความเป็นไทยรัฐธรรมนูญ และกระแสโลกยุคปัจจุบันนั่นคือ 1. หลักความมีส่วนร่วม ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ แสดงความคิดเห็น ในการตัดสินใจปัญหาสิ่งแวดและทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไม่ว่าด้วยการแจ้งความการไต่สวนสาธารณะ การประชาสัมพันธ์ การแสดงประชามติหรืออื่นๆ 2. หลักความร่วมรับผิดชอบ ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ในการจัดการระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใส่ใจกับปัญหาและการกระตือรือร้นช่วยเหลือแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะรับผลจากการกระทำของตนเอง เป็นต้น

สรุปได้ว่า รูปแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเชิงพุทธบูรณาการ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการนำแนวคิดหรือวิธีคิด 2 แนวทางหลัก คือ การอนุรักษ์ทรัพยากร (Conserving resources) ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ (Ideas about nature) แนวคิดเกี่ยวกับสังคม (Ideas about society) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา (Ideas about development) แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (Ideas about environment) แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งและสันติภาพ (Ideas about war & peace) เพื่อนามาพัฒนาหลักสัปปายะ 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับผู้บาเพ็ญธรรมหรือผู้อยู่อาศัยในวัด เพื่อนาไปสู่แนวทางที่ 2 คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร (Exploiting resources) ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการผลผลิตของมนุษย์ (Ideas about human production) แนวคิดเกี่ยวกับการผลผลิตของธรรมชาติ (Ideas about nature’s production) และแนวคิดเกี่ยวกับระบบภูมิชีวทัศน์ (Ideas about biogeo-

graphical systems) เพื่อนามาสู่การพัฒนาตนเองของผู้บาเพ็ญธรรมหรือผู้อยู่อาศัย เพื่อก่อให้เกิดสถานที่อยู่ที่น่าอยู่อาศัย กล่าวคือเป็นปฏิรูปเทสที่แท้จริง

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า การที่จะให้ศูนย์กลางชุมชน จำเป็นต้องพัฒนาชุมชนในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจกรรมของวัดในการบริการแก่ชุมชนด้านศาสนาและวัฒนธรรมมีอยู่ 2 ชนิดใหญ่ๆ คือ

1) กิจกรรมด้านศาสนบริการ คือ การให้บริการภายในวัด ซึ่งได้แก่

1.1) กิจกรรมในด้านการบำรุงรักษาวัด เช่น จัดให้มีแบบแปลนแผนผัง มีการรักษาความสะอาด ปลูกต้นไม้เพื่อความร่มรื่น และมีบรรยากาศสงบ เป็นการจัดสิ่งแวดล้อมให้ดีเป็นที่เลื่อมใสแก่ผู้ได้เข้าไปในวัด กิจกรรมด้านการปกครองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด ได้แก่ การทำวัตรสวดมนต์ การสมาทานศีล การฝึกอบรมต่างๆ

1.2) กิจกรรมในด้านการให้การศึกษา ให้การศึกษาหรือสนับสนุนผู้ที่อยู่ในชุมชนให้ได้รับการศึกษา ตลอดจนถึงวิชาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อความรู้และช่วยตัวเอง

1.3) กิจกรรมด้านสาธารณบริการในชุมชน ได้แก่ การจัดสถานที่ศูนย์อบรมศีลธรรมหรือโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์

2) กิจกรรมด้านชุมชนบริการ ได้แก่ การจัดให้มีธรรมศาลาเปิดบริการทุกวันพระและวันอาทิตย์ให้ประชาชนได้ฟังธรรม ปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาให้คำปรึกษาแก่ผู้มีทุกข์ จัดอุปสมบทหรือบรรพชาสามเณรในภาคฤดูร้อนหรือเทศกาลเข้าพรรษา ตั้งศูนย์อบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชนทั่วไป จัดฌาปนกิจสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ทีรายได้น้อย สาหรับกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในชนบท ได้แก่ กิจกรรมที่ช่วยแก้ปัญหาของชนบท ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับความไม่รู้ ความยากจน ความเจ็บไข้ วัดช่วยได้โดยจัดกิจกรรมด้านการศึกษาส่งเสริมวิชาชีพการสนับสนุนตั้งสหกรณ์ต่างๆ จัดสาธารณสุขมูลฐาน อบรมจิตใจให้มีคุณธรรม ให้วัดเป็นแหล่งกระจายข่าวให้ความรู้ใหม่ๆ แก่ชุมชน และเป็นผู้ช่วยในการตัดสินใจเป็นที่ปรึกษากิจกรรมต่างๆ กิจกรรมของชุมชน แบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

2.1) ด้านการประสานงานกับหน่วยงานเพื่อการพัฒนาชุมชน ได้แก่ การให้ความร่วมมือกับทางราชการ ในการเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมายเบื้องต้น ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในชุมชนให้คำปรึกษาแนะนาการทางานของกลุ่มอาสาสมัครในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน จัดให้วัดเป็นสถานที่ประชุมและอบรมทางวิชาชีพ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์อำนวยความสะดวกให้

2.2) กิจกรรมด้านการจัดสวัสดิการ การควบคุมและรักษาสาธารณะสมบัติชุมชน ได้แก่การจัดหาแหล่งน้ำดื่มใช้ในบริเวณชุมชน บริการให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้มาติดต่อหรือให้บริการต่างๆ ของชุมชน ให้มีการศึกษาอบรมเกี่ยวกับความรู้พื้นฐานทางชุมชน

2.3) กิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ จัดศาสนพิธีให้ประหยัดและเรียบง่าย ดูแลอนุรักษ์และเผยแพร่จิตรกรรม ปฏิมากรรม ตลอดจนโบราณวัตถุที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จัดให้มีนิทรรศการขึ้นภายในวัดเท่าที่โอกาสจะอำนวย

2.4) กิจกรรมด้านการบริหาร กิจการจากพระศาสนาภายในชุมชนได้แก่ การจัดทำแผนผัง สัดส่วน ตลอดจนความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ของทางราชการ

2.5) กิจกรรมด้านศาสนาเพื่อประชาชน ได้แก่ การจัดหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นในวัดการเปิดสอนธรรมศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชนผู้สนใจ

2.6) กิจกรรมด้านสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การร่วมมือกับหน่วยงานราชการในการจัดตั้งศูนย์สาธารณสุข สถานีอนามัย หรือสหกรณ์ยา เพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชนร่วมมือกับทางราชการในการแนะนำให้ประชาชนมีความรู้ทางโภชนาการ รักษาสุขภาพอนามัยการป้องกันรักษาโรค

2.7) กิจกรรมด้านการเผยแพร่ศาสนธรรม ได้แก่ การจัดให้มีการเผยแพร่ธรรมะทางหนังสือพิมพ์ วารสารท้องถิ่น หรือทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จัดให้พระภิกษุและสามเณรออกเยี่ยมและเผยแพร่ธรรมะให้แก่ประชาชนตามหมู่บ้าน ที่กล่าวไปแล้วนั้นเป็นหัวข้อส่วนใหญ่ของการบริหาร และการจัดองค์กรในด้านการพัฒนาชุมชน ส่วนการบูรณะวัดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์รักษาโบราณสถาน โบราญวัตถุที่มีอยู่ให้คงสภาพให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นต่อไป

นอกจากนั้น ชุมชนในประเทศไทยยังมีการจัดรูปแบบที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับจุดเน้นแตกต่างกันไปตามความพร้อมของชุมชน โดยผู้วิจัยขอจัดกลุ่มตามรูปแบบกิจกรรมได้ดังนี้

1) การจัดสภาพแวดล้อม ภูมิทัศน์ อาคารสถานที่หรือกายภาพของชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ ด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ พุทธศิลป์ วิจิตรศิลป์และสถาปัตยกรรม อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและสื่อการเรียนรู้อันทรงคุณค่า ส่วนชุมชนในชนบท เน้นธรรมชาติ ความสงบ ร่มรื่น อย่างไรก็ตาม วัดทุกวัดที่เป็นกรณีศึกษารวมถึงวัดในเมืองมีจุดเด่นเหมือนกันในด้านสภาพแวดล้อมที่มีความเป็นธรรมชาติ อาคารสถานที่สะอาด เหมาะกับการเรียนรู้ธรรม และเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) การจัดศาสนพิธี พิธีกรรม เทศกาลงานบุญตามประเพณีนิยม และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ถือเป็นสื่อพื้นบ้านหรือสื่อประเพณีที่ทุกวัดจัด เช่น การแสดงธรรมเทศนาในวันสำคัญทางศาสนา การบาเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา การทาวัตร การจัดงานพิธีทางศาสนา วันวิสาขบูชา วัน

เข้าพรรษา วันออกพรรษา การบรรพชา เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมศาสนาแล้ว ยังจัดกิจกรรมอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาไทย ให้เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชมได้อีกด้วย

3) การผลิตสื่อเพื่อเผยแผ่ชุมชนในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อเคลื่อนที่ หรือสื่อกลางแจ้ง

4) การจัดตั้งห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอวัฒนธรรม หอศิลป์ หอกระจายข่าว อุทยานการศึกษา สวนพฤกษศาสตร์ สวนสมุนไพร ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ

5) การจัดกิจกรรมเชิงวิชาการโดยเน้นการใช้สื่อบุคคล คือ พระสงฆ์ อาจจำแนกที่สำคัญอย่างกว้างๆ ได้ดังนี้ การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางชุมชน ปลูกฝังและส่งเสริมแก่ประชาชนโดยการบรรยาย อภิปราย เสวนา สนทนาธรรม การฝึกอบรมปฏิบัติธรรม การจัดกิจกรรมให้ความรู้ทางศิลปะวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เช่น การจัดธรรมสัญจร การจัดนาชมวัด การจัดนิทรรศการ การประกวดสวดมนต์ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยการจัดอบรมหลักสูตรหลากหลายสาหรับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น การนวดแผนโบราณ การทำยาสมุนไพร งานศิลปะ การจัดกิจกรรมให้ความรู้เชิงวิชาการแก่ประชาชน เช่นสุขภาพ พลานามัย การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5.2 ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติมดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) คณะสงฆ์ควรมีนโยบายในการส่งเสริมให้วัดและพระภิกษุสามเณรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งในศาสนสถานและชุมชนให้มากขึ้นโดยผ่านกระบวนการตามหลักพุทธธรรม

2) รัฐบาลควรจะมีนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนให้คณะสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการอนุรักษ์รักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และมีรูปแบบการนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม

3) ควรมีการสร้างจิตสานึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและชัดเจนให้มากขึ้นโดยมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรขึ้นทั้งภาครัฐ คณะสงฆ์ และชุมชน เพื่อเป็นเครือข่ายเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป

5.2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องมโนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในทัศนะพุทธศาสนาเถรวาทให้ลึกซึ้งมากขึ้น รวมไปถึงทัศนะแนวคิดของพระพุทธศาสนาในนิกายอื่นๆ

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

3) ควรมีการศึกษาวิจัยบทบาทของพุทธศาสนิกชนในการอนุรักษ์รักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในยุคสังคมไทยปัจจุบัน

ปญฺญา โลกสฺมิ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ม จ ร

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ:

กรมศิลปากร. **วิวัฒนาการพุทธสถานไทย.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้ง จำกัด, 2533.

โกศล จึงเสถียรทรัพย์. “**Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา**”.

คณะกรรมการแผนกตำรา. **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.

คาปร้า ฟริตจ๊อฟ ผู้เขียน. พระประชา ปสนฺนธมฺโม, พระไพศาล วิสาโล, สันติสุข โสภณสิริ และรสนา โตสิตระกูล ผู้แปล. **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 2 อิทธิพลของความคิดแบบเดการ์ตส์-นิวตัน.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2544.

_____. **จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 3 มองความจริงด้วยทัศนะใหม่.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2539.

คินสลีย์ เดวิด ผู้เขียน. ลภาพรรณ ศุภมันตรา ผู้แปล. **นิเวศวิทยากับศาสนาจิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม [Ecology and Religion: Ecological Spirituality in Cross-Culture Perspec-tive].** กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา, 2551.

เครือข่ายองค์กรสิ่งแวดล้อม 38. **ร่วมใจกันทำวันนี้.** กรุงเทพมหานคร: แพลน พริ้นติ้ง, 2538.

งามพิศ สัตย์สงวน. **การวิจัยทางมานุษยวิทยา.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

_____. **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2551.

จำนง ทองประเสริฐ, ศ. พิเศษ. **วัฒนธรรมไทยภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร: ดวงแก้ว, 2527.

ชนัญ วงษ์วิภาค. **นิเวศวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **วาทกรรมการพัฒนา อานาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น.** กรุงเทพมหานคร: วิภาษา, 2545.

ณรงค์ เส็งประชา. **สังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: พิทักษ์อักษร, 2537.

ธนู แก้วโอภาส. **ศาสนาโลก.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2549.

ธีรศักดิ์ อัครบวร. **กิจกรรมการศึกษา : เพื่อทรัพยากรมนุษย์และสังคมแห่งการเรียนรู้.** กรุงเทพมหานคร: ก.พลพิมพ์, 2545.

นิยพรรณ วรรณศิริ. **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.

เนื่องน้อย บุณยเนตร. **จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

ป. ปลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคธ-ไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ประเวศ วะสี. **วิถีชีวิตมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ศูนย์ หนึ่ง เก้า.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: แปลนปริ้นติ้ง จำกัด, 2550.

ประเสริฐ แย้มกลิ่นฟุ้ง. **สังคมและวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **คำวัด.** กรุงเทพมหานคร: เลี่ยงเชียง, 2548.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊พ, 2532.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหา-นคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2545.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2548.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย.** พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, 2555.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551.

_____. **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ.** พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2549.

พระพุทธโฆสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค.** แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส, 2548.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2538.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **พระวินัยปิฎกย่อ เล่ม 1.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปัญโญ). **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี 2554.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 9 เล่ม 1 สมถกรรมฐานทีปนี.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพยวิสุทธิ์, 2539.

พวงผกา ประเสริฐศิลป์. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายเอกสารและตำรา สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2541.

พัฒนา มูลพฤกษ์. **อนามัยสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ซิกม่า ดีไซน์ กราฟฟิก จำกัด, 2546.

พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ. **ปุราโณวาท หลักจริยศาสตร์สร้างดุลยภาพชีวิตแบบล้านนา.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559.

มนัส สุวรรณ. **นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสตาร์, 2532.

_____. **นิเวศวิทยาของมนุษย์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2539.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาวิทยาศาตร์สุขภาพ. **อนามัยสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพ-มหานคร: ประชาชน จำกัด, 2541.

เมล ทอมป์สัน ผู้เขียน. สมหวัง แก้วสุฟอง ผู้แปล. **ปรัชญาวิทยาศาสตร์.** เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552.

ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2540.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่น, 2546.

เรณู หอมหวน. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.** กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537.

วราวุธ สุวรรณฤทธิ์ และคณะ. **วิถีไทย.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2546.

วิเชียร รักการ. **วัฒนธรรมและพฤติกรรมของไทย.** กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้น ติ้ง เฮ้าส์. 2529.

วิทย์ เที่ยงบูรณธรรม. **Nation's Most Comprehensive Dictionaries: Medical Sciences Dictionary (พจนานุกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์).** พิมพ์ครั้งที่ 41. กรุงเทพมหานคร: ดวงกมล พับลิซชิ่ง, 2556.

วินัย วีระวัฒนานนท์. **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา.** นครปฐม: สถาบันการพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน, 2541.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย์.** พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2513.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข เล่ม 2 (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท).** พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

_____. **วินัยมุข เล่ม 1 (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี).** พิมพ์ครั้งที่ 40. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

สมิทธิ์ สระอุบล. **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม. **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอสโซ่แสตนดาร์ด ประเทศไทย จำกัด, 2530.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์.** เรวดี โรจนกนันท์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: บริษัท มิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด, 2552.

สิทธิ์ บุตรอินทร์. **มนุษยนิยม.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2532.

สุพัตรา สุภาพ. **ประเพณีและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพาณิช, 2533.

_____. **สังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2542.

สุมิตร ปิติพัฒน์. **ความเป็นคนไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.

อนุช อาภาภิรม และคณะ. **สิ่งแวดล้อมและประชากร : เครื่องเช่นความเจริญ.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ บุ๊ค เซ็นเตอร์ จำกัด, 2543.

อมรา พงศาพิชญ์. **สังคมและวัฒนธรรม: มนุษย์กับวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

_____. **ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม).** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

อายตนะ 6. (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้. แดนต่อหรือแดนเกิดแห่งความรู้ — sense-fields;sense-spheres).

อู่แก้ว ประกอบไวทยกิจ บีเวอร์. **มนุษย์ – ระบบนิเวศและสภาพนิเวศในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2531.

(2) วิทยานิพนธ์:

กานมณี ภู่ภักดี. “ความหมายและคุณค่าของชีวิตในนิเวศลุ่มลึกตามทัศนะของอาร์เนนาสส์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

โกศล ช่อผกา. “พุทธกระบวนทัศน์เชิงนิเวศวิทยาแนวลึก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.

ปิยมาศ ใจใฝ่. “แนวคิดนิเวศวิทยาเชิงจิตวิญญาณของสาทิต กุมาร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552.

พระมหาเจิม สุวโจ. “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมฺโม”. **ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

พระอธิการสุวิทย์ จกฺกธมฺโม (ปล้องไม้). “การศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

พิรุณรัตน์ ธรรมสุจริต. “ความสัมพันธ์ด้านนิเวศวัฒนธรรมระหว่างการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนอีสานกับชื่อของหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2556.

วิศรุตา ปิดตานัง. “แนวทางการพัฒนาประเพณีท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม : กรณีศึกษาประเพณีบุญผะเหวดอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.

อธิราชย์ นันขันตี. “การนับถือผีของชาวไทยย้อ : ความสัมพันธ์ด้านความเชื่อและนิเวศวิทยาวัฒนธรรม”. **ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, 2558.

(3) วารสาร/บทความ:

โกศล จึงเสถียรทรัพย์. “**Healing Environment: การออกแบบสภาพแวดล้อมสถานพยาบาลให้เอื้อต่อการเยียวยา**”. เอกสารการบรรยายเรื่อง Healing Environment และการเปลี่ยนแปลง ในงาน SHA Conference & Contest ความงามและความหมายนิยามใหม่ของงานคุณภาพ จัดโดยสถาบันรับรองคุณภาพสถานพยาบาล (องค์การมหาชน). ณ โรงแรมอิมพีเรียล ควีนส์ ปาร์ค กรุงเทพมหานคร. วันที่ 15-17 ธันวาคม 2553. หน้า 45.

เทพพร มังธานี. “จริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธจริยศาสตร์”. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์.** ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม-ธันวาคม 2544): 9.

ประเวศ อินทองปาน. “การศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาในพุทธปรัชญากับนิเวศวิทยาแนวลึกตามทัศนะของอาร์เน แนสส์”. **วารสารมนุษยศาสตร์.** ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 (2553): 80.

พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมฺมาปัญโญ). “สำรวจสิ่งแวดล้อมเชิงนิเวศวิทยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **บทความวิชาการ.** รวมบทความสัมมนาทางวิชาการนานาชาติ (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2554: 364 – 365.

สมเด็จพระธีรญาณมุนี. “คุณวัด”. **วารสารใบลาน.** ฉบับที่ 5 (2528): 10.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เอกสารประกอบการสัมมนา** เรื่อง “ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญากับการสร้างสรรค์คุณค่าเพิ่มและมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ”. กรุงเทพมหานคร: ณ โรงแรมรามาการ์เด้น. วันที่ 18 กันยายน 2549.

(4) รายงานการวิจัย:

กมล บุญเขต และคณะ. “การสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ผ่านความหลากหลายทางชาติพันธุ์”. **รายงานการวิจัย.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวทิยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, 2557.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “การวิจัยในมิติวัฒนธรรม : บทความงานวิจัยและประสบการณ์นักวิชาการ การแสวงหาแนวทางและทิศทางการวิจัยวัฒนธรรม”. **รายงานการวิจัย.** เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่อานันท์, 2542.

(5) สัมภาษณ์:

ดร.วิศัลย์ โฆษิตานนท์. ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นางเตือนใจ เดชจันทร์. ประธานกลุ่มอาชีพชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นางบัวผัน ตรีถัน. กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

นางบุญทัน ขำปลอด. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นางปราณปรียา แก่นสารี. เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง. สัมภาษณ์.

นางมาลา จอมสี. กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

นางสาวธณัฏฐา วงศ์วิริยชาติ. ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ. สัมภาษณ์.

นางสำเภา จันทร์หว่าง. ประธานกลุ่มสตรี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

นายกระแส มีกำลัง. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายจรัส จันทร์นุช. ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง. สัมภาษณ์.

นายจุลศักดิ์ ศักดิ์เจริญชัยกุล. กำนันตำบลเข็กน้อย/ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเข็กน้อย. สัมภาษณ์.

นายช่าง ศักดิ์เจริญชัยกุล. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ. สัมภาษณ์.

นายเดชณรงค์ เดชจันทร์. กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายโต้งเซ้ง แซ่ท้าว. กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ. สัมภาษณ์.

นายธนกฤต เสียงอ่อน. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

นายนรรฐพล จันทร์พิลา. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง. สัมภาษณ์.

นายประทิน นาคสำราญ. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง. สัมภาษณ์.

นายประมวล สงค์ประเสริฐ. ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง. สัมภาษณ์.

นายภัคพงษ์ ปลาเงิน. รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายมาโนช ทองโปร่ง. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

นายรวม ช่วยเมือง. กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายราเชนทร์ บุญกำพร้า. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย. สัมภาษณ์.

นายเล่าซัว สืบศักดิ์วงศ์. กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ. สัมภาษณ์.

นายสนั่น พรหมประเสริฐ. สมาชิกสภาเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายสมบัติ ช่วยเมือง. ผู้ใหญ่บ้าน บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายสมบูรณ์ แย้มอุบล. ประธานชุมชนเทศบาล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

นายสันติ สืบศักดิ์วงศ์. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย. สัมภาษณ์.

นายสุนทร สมสร้อย. กำนันตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

นายเสนอ อินทวงษ์. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

พระครูกัลยาณพัชรสถิต. เจ้าคณะตำบลนาแซง วัดประชิตกัลยาณมุนี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า. สัมภาษณ์.

พระครูใบฎีกาภูวนารถ ธมฺมานนฺโท. หัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ. สัมภาษณ์.

พระครูปริยัติพัชรโกวิท เจ้าอาวาสวัดทุ่งสมอ/พระนักเผยแผ่ศาสนาบนที่ราบสูง เข็กน้อย อำเภอเขาค้อ. สัมภาษณ์.

พระครูปัญญาพัชรสิทธิ์. เจ้าคณะตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

พระครูสถิตพัชรเขต. เจ้าอาวาสวัดทุ่งสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

พระธีรวัฒน์ สุเมโธ. รักษาการเจ้าอาวาสวัดประตูดาว ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

พระอธิการอนันต์. มหาปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดน้ำเลา (ช่องลมเทวา) ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์. สัมภาษณ์.

(6) อิเล็คทรอนิคส์:

รศ.ดร.วศินา จันทรศิริ และผศ.สิริพิชญ์ วรรณภาส. **ระบบนิเวศทางสังคมและวัฒนธรรม.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: file:///C:/Users/User/Downloads/%E0 [8 กรกฎาคม 2559].

สจ็วตจูเลียน เอช สจ็วต (Julian H. Steward). **ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.gotoknow.org/posts/206330 [6 กรกฎาคม 2559].

2. ภาษาอังกฤษ

2.1 SECONDARY SOURCES:

2.1.1 Books:

Cambridge University. **Cambridge International Dictionary of English.** Cambridge University, 1995.

Capra V. **Environmental justice: A New Social Movement.** New Jersey: Public Policy Research Institute, 1991.

Charles Elton. **Animal Ecology.** New York: The Macmillan Company, 1927.

Coenen H. J. M., & Halfacre, C. **Environmental Risk Perception, Income, and Ethnicity: Does the Netherlands Have An Environmental Justice Problem? American Political Science Association Annual Meeting in Atlanta.** Georgia: University of twente Publication, 1999.

Daintith, John; Elizabeth Martin (eds.). **A Dictionary of Science.** 6th edition. New York: Oxford University Press, 2010.

Des Jardins, Joseph R. **Environmental Ethics: An introduction to environmental philosophy.** United Stated of America: Wadsworth Publishing Company, 1997.

Devall, B. and Session,G. 'Deep Ecology.' In L.P.Pojman, ed. **Environmental Ethics: Reading in Theory and Application.** Boston: Jones and Barlett, 1994.

Fritjof Capra. **The Web of Life.** London: Flamingo, 1996.

Henry J. Oosting. **The Study of Plant Communities: An Introduction to Plant Ecology.**San Francisco: Mackenzie & Harris, Inc, 1948.

Heywood, I. **Social Theories of Art: A Critique.** New York: New York University, 1998.

J.A. Simpson and E.S.C.Weiner. **The Oxford English Dictionary.** Second edition. Volume 5. The United states of America: Clarendon Press Oxford, 2005.

Jardins, R. J. **Environmentalism Ethics: An Introduction to Environmental Philosophy.** Canada: Wadsworth Thomson Learning, 2001.

Joseph R., Desjardins. **Environmental Ethics: An Introduction to Environmental Philosophy.** Boston: Wadsworth, 1997.

Lovelock, James. **The Ages of Gaia: A Biography of Our Living Earth.** New York: Norton, 1988.

Naess, Arne. **Ecology Community and Life Style; Outline of an Ecosophy.** Cambridge: Cambridge University of Chicago, 1993.

Nash, Nancy. **The Buddhist Perception of Nature Project.** Geneva: Earl & Associates, 1987.

National Research Council. **America's Climate Choices: Panel on Advancing the Science of Climate Change.** Washington, D.C.: The National Academies Press, 2010.

Noah Webster and Jean L. Mckechnie. **Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language.** Second Edition. The United states of America: copyright by the world publishing company, 1957.

Odum, E. P.; Barrett, G. W. **Fundamentals of Ecology.** 5th Edition. Georgia: Thomson Brooks Cole, 2005.

Odum, E.P. **Fundamental of Ecology.** 3rd ed. Philadelphia: Saunders, 1971.

Peter Singer. **Practical Ethics.** 3rd edition. New York: Cambridge University Press, 2011.

Session, George. **Deep Ecology for the Twenty-First Century.** London: Shambhala, 1955.

Stuart Hall. **The 'Political' and the 'Economic' in Marx's Theory of Classes.** in Class and Class Structure. edited by Alan Hunt. London: Lawrence and Wishart, 1977.

2.1.2 Articles:

Ecological Society of America. "Biodiversity and Ecosystem Functioning: Maintaining Natural Life Support Processes". **Issues in Ecology**. Number 4 Fall (1999): 5.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

****

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1 เพื่อศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา 2.เพื่อศึกษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ 3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งเป็น 2 ตอนประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์มุ่งนำไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จะไม่กระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติงานและสถานภาพของท่านแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงขอความกรุณาให้ท่านตอบแบบสอบถามทุกข้อตามสภาพจริง

ผู้วิจัยขอขอบคุณและอนุโมทนาในความร่วมมือของท่านมา ณ โอกาส นี้ด้วย

.....

ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา และคณะ
อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

สำนักงานวิทยาลัย
โทร. 0-5670-2172

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยชุดนี้ เพื่อสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในเชิงลึก โดยแบ่งเป็น 2 ตอน หลักดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ เติมคำลงในช่องว่างและกรอก (√) ลงในช่อง □ ที่ตรงกับข้อมูลของ

ผู้ให้สัมภาษณ์:

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา..... .....

สัมภาษณ์ที่.....

วัน..... เดือน..... ปี .....ที่ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์

1. รูปแบบการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์

.....

.....

2. กระบวนการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์

.....

.....

3. ความร่วมมือการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์

.....

.....

4. ท่านคิดว่าปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลต่อการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

....

.....

.....

5. ท่านคิดว่าในปัจจุบัน รูปแบบการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ มีปัญหา อุปสรรคด้านใดบ้าง ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ และท่านคิดว่ามีแนวทางแก้ไขอย่างไร

-ปัญหา อุปสรรค .....

.....

.....

- ข้อเสนอแนะ .....

.....

.....

.....

ปญฺญา โลกสฺมึ ปชฺโชโต
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ, รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย และอื่น ๆ

ที่ พิเศษ/2562

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
91 ถนนพิทักษ์ อำเภอหล่มสัก
จังหวัดเพชรบูรณ์ 67110

13 ธันวาคม 2562

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน .....

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน 1 ชุด

ตามที่ ข้าพเจ้า ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา และคณะ ได้รับอนุมัติจากสถาบัน วิจัยพุทธศาสตร์ ให้ดำเนินการทาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ” ซึ่งขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย ข้อมูลที่ได้รับจะไม่ส่งผลกระทบต่อท่านหรือองค์กรของท่านแต่อย่างใด เพราะจะนาไปใช้เพื่อการวิจัยเท่านั้น

เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านได้ให้การสัมภาษณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนาชุมชนสังคมและประเทศชาติเป็นลำดับไป ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้การสัมภาษณ์ต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา และคณะ

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

สำนักงานวิทยาลัย

โทร. 0-5670-2172 มือถือ 08-9271-1705

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

1. พระครูใบฎีกาภูวนารถ ธมฺมานนฺโท หัวหน้าศูนย์อบรมศีลธรรมและส่งเสริมพระพุทธศาสนาบนพื้นที่สูง บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
2. พระครูปริยัติพัชรโกวิท เจ้าอาวาสวัดทุ่งสมอ/พระนักเผยแผ่ศาสนาบนที่ราบสูง เข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
3. พระครูสถิตพัชรเขต เจ้าอาวาสวัดทุ่งสะเดียง ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
4. พระครูปัญญาพัชรสิทธิ์ เจ้าคณะตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ จังหวัดเพชรบูรณ์
5. พระอธิการอนันต์ มหาปญฺโญ เจ้าอาวาสวัดน้ำเลา (ช่องลมเทวา) ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
6. พระธีรวัฒน์ สุเมโธ รักษาการเจ้าอาวาสวัดประตูดาว ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
7. พระครูกัลยาณพัชรสถิตย์ เจ้าคณะตำบลนาแซง วัดประชิตกัลยาณมุนี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
8. นายสมบูรณ์ แย้มอุบล ประธานชุมชนเทศบาล อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
9. นายเสนอ อินทวงษ์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 ตำบลสะเดียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
10. นายสนั่น พรหมประเสริฐ สมาชิกสภาเทศบาลเมืองเพชรบูรณ์
11. ดร.วิศัลย์ โฆษิตานนท์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์
12. นายประทิน นาคสำราญ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง
13. นายนรรฐพล จันทร์พิลา ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง
14. นายประมวล สงค์ประเสริฐ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลสะเดียง
15. นายธนกฤต เสียงอ่อน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
16. นายมาโนช ทองโปร่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
17. นางมาลา จอมสี กรรมการหมู่บ้าน หมู่ 4 ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
18. นางสำเภา จันทร์หว่าง ประธานกลุ่มสตรี ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
19. นางบัวผัน ตรีถัน กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
20. นายสุนทร สมสร้อย กำนันตำบลนาแซง อำเภอหล่มเก่า
21. นายจรัส จันทร์นุช ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง
22. นางปราณปรียา แก่นสารี เลขานุการสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาแซง
23. นายช่าง ศักดิ์เจริญชัยกุล ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ

24. นายเล่าซัว สืบศักดิ์วงศ์ กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
25. นายโต้งเซ้ง แซ่ท้าว กรรมการหมู่บ้าน บ้านเข็กน้อย ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
26. นางสาวธณัฏฐา วงศ์วิริยชาติ ประธานกลุ่มอาชีพ ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ
27. นายจุลศักดิ์ ศักดิ์เจริญชัยกุล กำนันตำบลเข็กน้อย/ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเข็กน้อย
28. นายสันติ สืบศักดิ์วงศ์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย
29. นายราเชนทร์ บุญกำพร้า ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย
30. นายสมบัติ ช่วยเมือง ผู้ใหญ่บ้าน บ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
31. นายเดชณรงค์ เดชจันทร์ กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
32. นายรวม ช่วยเมือง กรรมการชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
33. นางเตือนใจ เดชจันทร์ ประธานกลุ่มอาชีพชุมชนบ้านน้ำเลา ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
34. นายกระแส มีกำลัง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
35. นายภัคพงษ์ ปลาเงิน รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์
36. นางบุญทัน ขำปลอด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองเพชรบูรณ์

ภาคผนวก ค

ภาพถ่ายกิจกรรมดำเนินการวิจัย

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

ภาคผนวก ง

การรับรองการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ 9 เมษายน 2563

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระปริยัติพัชราภรณ์ , ดร. ตำแหน่ง ผู้อานวยการวิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ ชื่อหน่วยงาน วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ ที่อยู่ ๙๑ ถนนพิทักษ์ ตาบลหล่มสัก อาเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๑๑๐ โทรศัพท์ ๐-๘๘๒๗-๗๖๙๓๗ โทรสาร ๐-๕๖๗๐-๒๑๗๒ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา และคณะโดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

..√.. การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน

..√.. การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา

..... การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์

..... การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ

..... การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๒ จนถึง ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. ใช้ในการบรรยาย และการสอนในชั้นเรียน

๒. บูรณาการใช้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานราชการ คณะสงฆ์ วัด และชุมชน

๓. พัฒนารูปแบบการเรียนการสอน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....

(พระปริยัติพัชราภรณ์, ดร.)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ

ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากการวิจัย

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย (Output/ Outcome /Impact)
๑. ผลผลิต (Output) ของงานวิจัย - จากที่ทำงานวิจัยผลที่เกิดจากที่ผู้วิจัยได้ออกเก็บข้อมูลได้ผลตอบรับว่างานวิจัยเรื่องที่ทำอยู่นี้เป็นงานเกี่ยวกับรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันได้ดี - พูดถึงคุณภาพงานวิจัยเรื่องนี้ถือว่าเป็นงานวิจัยที่มีคุณภาพอีกเรื่องที่สังคมทุกวันนี้ยอมรับว่ารูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ - สมรรถภาพของรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ จะแตกต่างกันออกไป เนื่องจากการศึกษาบ้าง ประสบการณ์บ้าง ตลอดจนแนวคิด ทัศนคติที่แตกต่างกันจาเป็นที่ผู้สูงอายุจะต้องผ่านกระบวนการฝึกอบรมให้จิตใจของตัวเองดีขึ้น **๒. ผลลัพธ์ (Outcome) ของวิจัย** - ได้เรียนรู้รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้เพิ่มมากขึ้น และนำไปปฏิบัติกับตัวเองมากขึ้น - องค์กรและรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์สามารถนำไปปรับใช้ให้เข้ากับสังคมปัจจุบันได้ - องค์กรในจังหวัดเพชรบูรณ์เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นกิจกรรมของรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ **๓. ผลกระทบจากงานวิจัย (Impact)** - งานวิจัยเรื่องนี้ทำให้รูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้ทราบถึงเป้าหมายของการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงเข้ากันเพื่อให้เกิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมได้ - งานวิจัยเรื่องนี้ทำนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมีกิจกรรมดี ๆ ดังที่ผ่านมา - งานวิจัยเรื่องนี้ทำให้นิเวศวิทยาวัฒนธรรมมีทัศนคติที่ดีต่อกัน ตามแนวพระพุทธศาสนาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองได้

ภาคผนวก ฉ

แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.274/2560

ชื่อโครงการ

การเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

Network Promotion in Ecology Culture Management Accading to Buddhism in Phetchabun Province.

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืนทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ศึกษาการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา สภาพความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อความยั่งยืน ทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรมในจังหวัดเพชรบูรณ์ และนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์
2. ด้านเอกสาร ข้อมูลปฐมภูมิ – พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. ด้านเอกสาร ข้อมูลทุติยภูมิ – เอกสารตาราเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา
4. ด้านเนื้อหา – งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาวิจัยค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง โดยได้เน้นที่เอกสารชั้นต้นเป็นหลัก

2. นำเอกสารดังกล่าวมาสู่กระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์วิธีต่าง ๆ ได้แก่ การตรวดสอบความน่าเชื่อถือได้ของเอกสาร โดยพิจารณาตั้งแต่แหล่งที่มา เนื้อหาความละเอียดลึกซึ้ง ผู้แต่ง วัตถุประสงค์ การคัดลอก การชำระ การเก็บรวบรวม เป็นต้น

3. นำเอกสารที่ผ่านการตรวจสอบแล้วมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เปรียบเทียบ เรียบเรียงเป็นข้อมูลเนื้อหาวิธีศึกษาวิจัยนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา

ระยะเวลาในการดำเนินการโครงการวิจัย

ตั้งแต่ กันยายน 2561 ถึง กันยายน 2562 รวม 1 ปี

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ได้ทราบถึงระดับความร่วมมือการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์

2. ได้ทราบผลการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดเพชรบูรณ์

3. ได้ทราบปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการอนุรักษ์การจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของเครือข่ายวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ ในจังหวัดเพชรบูรณ์

4. เพื่อสร้างรูปแบบการเสริมสร้างในการจัดการนิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบูรณ์

5. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มจร. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยเพื่อนำไปเป็นแนวทางสำหรับการอนุรักษ์ และสืบสานความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม ตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดอื่นๆ ในมิติที่หลากหลาย

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ดร. สราวุฒย์ วิจิตรปัญญา

(ภาษาอังกฤษ) Dr. Sarawut Vijitpanya

2. หมายเลขบัตรประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำ วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

- วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ เลขที่ 91 ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110 โทรศัพท์. 0-5670-2172
- ที่อยู่เลขที่ 63 หมู่ที่ 6 ตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย รหัสไปรษณีย์ 42160

5. ประวัติการศึกษา

- น.ธ.เอก (พ.ศ. 2544)
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2549)
- ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม) มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย (2552)
- ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.)มหาวิทยลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2557)

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- ระบุสาขาวิชาการ – สาขาวิชาพระพุทธศาสนา – สาขาวิชาพระศาสนา

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายใน ภายนอกประเทศ

- หัวหน้าโครงการวิจัย – งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว – งานวิจัยที่กำลังทำ

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูประโชติพัชรพงศ์ (นัฐพง์ วิสุทธิโร)

(ภาษาอังกฤษ) Phrakruprachotphatcharaphong (Natthapong)

2. หมายเลขบัตรประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

- วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ เลขที่ 91 ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110 โทรศัพท์. 0-5670-2172
- ที่อยู่เลขที่ 63 หมู่ที่ 5 ตำบลบ้นติ้ว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110

5. ประวัติการศึกษา

- น.ธ.เอก พ.ศ. 2550
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2550)
- ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พร.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2558)

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- ระบุสาขาวิชาการ – สาขาวิชาพระพุทธศาสนา – สาขาวิชาพระศาสนา

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายใน ภายนอกประเทศ

- หัวหน้าโครงการวิจัย
- งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
- งานวิจัยที่กำลังทำ

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหาธวัชชัย ธมฺมรํสี, ดร.

(ภาษาอังกฤษ) Phramaha Tawatchai Dhammarangsi, Ph.D.

2. หมายเลขบัตรประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

- วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ เลขที่ 91 ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110 โทรศัพท์. 0-5670-2172
- ที่อยู่เลขที่ 122 วัดศรีบุญเรืองถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110

5. ประวัติการศึกษา

- น.ธ.เอก (พ.ศ. 2529)
- ป.ธ. 4 (พ.ศ. 2534)
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) มหาวิทยลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2543)
- ปริญญาโท การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) มหาวิทยาลัยนเรศวร (2547)
- ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พร.ด.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2559)

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- ระบุสาขาวิชาการ – สาขาวิชาพระพุทธศาสนา – สาขาวิชาพระศาสนา

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายใน ภายนอกประเทศ

- หัวหน้าโครงการวิจัย
- งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
- งานวิจัยที่กำลังทำ

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นายนรุณ กุลผาย

(ภาษาอังกฤษ) Mr. Narun Kulpay

2. หมายเลขบัตรประชาชน - อาจารย์

3. ตำแหน่งปัจจุบัน

4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

- วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ เลขที่ 91 ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110 โทรศัพท์. 0-5670-2172
- ที่อยู่เลขที่ 1/1 หมู่ที่ 2ตำบลน้ำขุน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67110

5. ประวัติการศึกษา

- น.ธ.เอก (พ.ศ. 2550)
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2549)
- ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2554)

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- ระบุสาขาวิชาการ – สาขาวิชาพระพุทธศาสนา – สาขาวิชาพระศาสนา

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายใน ภายนอกประเทศ

- หัวหน้าโครงการวิจัย
- งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
- งานวิจัยที่กำลังทำ